

ISSN 1857-2022

INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT
AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

REVISTA DE

ISTORIE

A MOLDOVEI

1/2009

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT

REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI

Nr. 1 (77)

ianuarie-martie

2009

REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI

Publicație științifică

Nr. 1 (77), 2009

FONDATOR: Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei
(I.I.S.D. al A.Ș.M.)

ISSN 1857-2022

Colegiul de redacție

Redactor-șef: Ion Jarcuțchi, dr. în istorie, director al I.I.S.D. al A.Ș.M.

Redactor-șef adjunct: Lilia Zabolotnaia, dr. în istorie, conf. cercetător, vicedirector al I.I.S.D. al A.Ș.M.

Secretar responsabil: Alina Felea, dr. în istorie, I.I.S.D. al A.Ș.M.

Membri ai Colegiului de redacție

Alexei Agachi, dr. hab. în istorie, șef al sectorului *Istorie modernă*

Ion Chirtoagă, dr. hab. în istorie, șef al grupului *Istorie locală*

Valeriu Cozma, dr. hab. în istorie, prof. universitar, șef al secției *Istoria Moldovei*

Ilona Czamanska, dr. hab. în istorie, prof. universitar, Universitatea din Poznań, Polonia

Demir Dragnev, dr. hab. în istorie, prof. universitar, membru corespondent al A.Ș.M., șef al sectorului *Istorie veche și medievală*

Andrei Eșanu, academician, prof. cercetător, șef al secției *Istorie universală*

Victor Ișcenko, dr. în istorie, vicedirector al Institutului de Istorie Universală al A.Ș. din Rusia

Constantin Rezachevici, dr., prof. universitar, Institutul Nicolae Iorga al Academiei Române

Vladimir Țaranov, dr. hab., prof. universitar, membru corespondent al A.Ș.M.

Mihai Maxim, dr., prof. universitar (România, Turcia)

Leonid Bulmaga, dr. în istorie, director al Centrului Studii Istorice al I.I.S.D. al A.Ș.M.

Redactor coordonator: L. Arsene

Redactor literar: E. Proca

Tehnoredactare: T. Capliuc

**Opiniile autorilor nu reflectă neapărat
opiniile Colegiului de redacție**

STUDII

OBÂRȘIA ȘI FAMILIA LUI LUCA ARBURE ÎN LUMINA UNOR IZVOARE INEDITE*

Andrei EȘANU, Valentina EȘANU

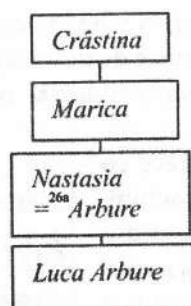
Se cunoaște cu certitudine că una dintre cele mai importante figuri din anturajul lui Ștefan cel Mare între 1486-1504 și a urmașilor săi în scaunul Țării Moldovei, Bogdan al III-lea (1504-1517) și în prima perioadă de domnie a lui Ștefăniță vodă (1517-1523) a fost Luca Arbure, portar de Suceava, care, fiind învinuit de complot împotriva domnului, a fost ucis fără judecată la Hârlău în 1523¹.

După izvoarele vremii s-a constatat că el era fiul lui „*Arbure pârcălab de Neamț*” între anii 1471-1476, numele său fiind înscris pe chivotul din biserica Arbure la 1503 de fiul său Luca ca „*Arbure cel Bătrân, pârcălabul Neamțului*”, căzut, precum se admite, în războiul cu turcii în 1476 (după unii cercetători la Valea Albă², după alții în cetatea Neamțului³) și al cărui nume de botez nu se cunoaște, dar se consideră că ar fi mai curând Cârstea (Crâstia), iar mama sa era conform opiniei unanim recunoscută – Nastasia (Anastasia)⁴. Se admite că ea mai era în viață în domnia lui Bogdan al III-lea⁵. Din aceleași surse s-a mai stabilit că Luca Arbure a avut un frate, numit Ion pitar și mai multe surori, dintre care este cunoscută cu nume concret doar Ana⁶.

Opinia conform căreia tatăl lui Luca Arbure s-ar fi numit Cârstea a fost formulată și argumentată în câteva studii fundamentale. Avem în vedere mai ales articolul publicat încă în 1928 de cunoscutul genealogist Sever Zotta⁷, dar și cele apărute recent semnate de Ștefan S. Gorovei⁸ și Maria Magdalena Székely⁹, care au stimulat în mod hotărâtor interesul nostru față de această problemă.

După ipotezele fanteziste ale lui F. Wickenhauser¹⁰ și E. Kozak¹¹ precum că tatăl lui Luca Arbure se chema Luca și cea a lui N. Grigoraș¹² și Al. Gonța¹³, precum că acesta s-ar fi numit Ivan Arbure (menționat în 1453), Sever Zotta pare să rezolve problema arătând că tatăl acestuia ar fi mai curând Cârstia. Drept dovadă cel din urmă istoric aduce copia unui act de proprietate din 2 martie 1575 în care se arată că „*au venit Coste diac fiul lui Gavril vist[ernic] nepotul lui Luca Arbure pârc[ă]lab, strănepotul bătrânului Cârstia și a vândut partea lui din Vașcăuți (danie de la Ștefan Vodă pentru Cârstia) lui Onciul vătăf*”¹⁴. Efectuând identificările de rigoare, cercetătorul arată că acest Coste era fiul lui Gavril vistiernic și al Soficăi, fiica lui Luca Arbure și strănepot al bătrânului Cârstia, de unde reieșea că tatăl lui Luca Arbure era acest Cârstia.

Încercând să lărgescă orizontul de cunoaștere în această problemă, Ștefan S. Gorovei¹⁵, pornind de la informația prezentată mai sus de Sever Zotta (actul din 2 martie 1575¹⁶) și din documentul din 11 septembrie 1506¹⁷, admite că părinții lui

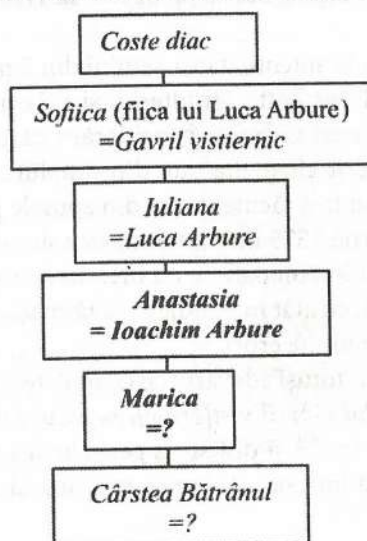
Analizând sursele în cauză, pot fi trase, în opinia noastră, următoarele concluzii privind ascendența lui Luca Arbure:

În primul rând, spre deosebire de S. Zotta, care considera că în arborele din 1834 mama și bunica Anastasiei sunt Marica și respectiv Crâstina²⁷, M. Costăchescu constată că predecesorul său a citit greșit numele „Crâstina” în realitate fiind scris „Crâstea”²⁸. Prin urmare, tatăl Maricăi și bunicul Anastasiei dinspre mamă se numea Crâstea (Cârstea).

În al doilea rând, confuzia în interpretarea actului din 2 martie 1575, conform căreia Cârstea ar fi străbunicul la propriu al lui Coste diac s-a strecurat datorită faptului că ascendența a fost arătată doar pe linie masculină:

Dacă reconstituim aceeași ascendență a lui Coste diac și pe linie feminină, luând în considerație și actul din 4 noiembrie 1943, vom observa că în aceeași încrengătură (de la Coste diac până la Cârstea) au fost omise două generații, pe care le evidențiem:

De aici numitul Coste diac nu trebuie considerat literalmente „strănepotul bătrânului Cârstia”, ci ca străstrăstrănepot al acestuia, adică strănepot la a șasea generație cu începere de la Cârstea²⁹. Din această din urmă încrengătură se profilează concluzia că Bătrânul Cârstea, considerat anterior soțul Anastasiei, a fost de fapt bunicul ei dinspre mamă, pe când soțul Anastasiei trebuia să fie, evident, altă persoană și aceasta după cum reiese din pomelnicele de la Voroneț și Moldovița era Ioachim, înscris alături de ea, care după opinia noastră este una și aceeași persoană cu „Arbure cel Bătrân” și cu „Arbure pârcălab de Neamț”.

Dacă din aceeași spiță reiese că acest Cârstea este primul din rândul celor șase generații, arătate mai sus, atunci mai curând dania de la „Ștefan vodă” asupra satului Vașcăuți (menționat în actul din 2 martie 1575) el a avut-o de la Ștefan al II-lea, domn al Moldovei (1433-1435, 1442-1447). De aici mai reiese că acest Cârstea este dintr-o generație anterioară nu numai lui Ștefan cel Mare, dar și a părinților săi - Bogdan al II-lea și Mariei-Oltea și ar putea fi identificat cu „Crâstea cel Mare” sau „cel Bătrân”, care a activat între anii 1410-1443 în sfatul domnesc al mai multor voievozi³⁰. Probabil, datorită meritelor și înțelepciunii sale de-a lungul vieții spre sfârșitul carierei politice îndelungate prin 1441-1443, când ajunge pe primele locuri în sfatul domnesc, a fost supranumit „cel Mare”³¹, iar în ultimul an de viață sau de activitate - „cel Bătrân”³². Prin toate acestea el va rămâne mulți ani în memoria urmașilor săi cu numele de „Bătrânul Cârstea”. Așa de exemplu, el va fi menționat la 15 martie 1480 ca „pan Crâstea cel Mare” de „непотъ” (sic!) (nepotul său) „pan Crâștișor”³³, apoi la 4 noiembrie 1493 de o altă nepoată a sa Nastasia (act la care ne vom opri mai detaliat în continuare) și în 2 martie 1575 de străstrăstrănepotul Coste diac. Tot de la Crâstea vine probabil și numele unuia dintre satele sale - Cârstești, care ulterior va rămâne moștenire mai multor generații de nepoți și strănepoți până în primele decenii ale sec. al XVII-lea.

În al treilea rând, aceleași trei generații premergătoare pe linie maternă ale lui Luca Arbure (Nastasia - mama; Marica - bunica; Cârstea - străbunicul) sunt reflectate, după opinia noastră, și în actul din 4 noiembrie 1493, conform căruia Ștefan cel Mare a miluit-o „pe această adevărată Nastasia, fiica Marinii, nepoata lui Cârstea...” i-a dat și i-a întărit „dreapta ei ocină, ocina bunicului ei, Cârstea, satele anume: Stănileștii și o seliște în același hotar, anume Alboteștii și Cârstineștii pe Moldova, unde a fost Miroslav, și în același hotar alt sat, anume Hireștii”³⁴. Din uricul ștefanian citat se vede din nou, la fel ca și în arborele din 1834, că în această înșiruire de generații este vorba nu de Cârstina, ci de Cârstea, bunicul Anastasiei, căsătorită cu Ioachim „Arbure cel Bătrân, pârcălab de Neamț” - părinții lui Luca Arbure. Marina (sau Marica, după spița din 1834) este bunica, iar Crâstea - străbunicul lui Luca Arbure. De aici reiese că strănepot al „bătrânului Cârstea” este Luca Arbure, iar străstrăstrănepot - Coste diac.

În al patrulea rând, aceleași șase generații de la Cârstea până la Coste diac se confirmă și prin transmiterea drept moștenire a moșiilor pe linie maternă - Cârstești pe Moldova și Hirești, menționate în actul din 4 noiembrie 1493. Astfel, urmărind curgerea acestor proprietăți, am constatat că acestea au trecut de la Nastasia (soția lui Ioachim Arbure) după 1493, mai curând după moartea ei în domnia lui Bogdan al III-lea, în stăpânirea fiicei sale Anușca, căsătorită cu Toader Crasnăș³⁵ (fiul lui Crasnăș vornic 1458-1467 și al Anușcăi, fiica lui Dragoș Boul³⁶ 1478-1491)³⁷. După cum arată datele mai mult indirecte din unele acte de proprietate din sec. al XVI-lea și primele

decenii ale sec. al XVII-lea, am dedus că aceleași proprietăți, inclusiv satele Cârstești și Hireștii, au trecut ulterior în stăpânirea fiului acestora – Giurge Crasnăș, ajuns vistiernic sau chiar mare vistiernic pe timpul lui Ștefan Lăcustă (1538-1540) și a urmașilor acestuia³⁸. În 1541, învinuindu-l de hiclenie și complot împotriva lui Ștefan Lăcustă, Petru Rareș îl decapitează pe Giurge Crasnăș și îi confiscă averile, între care Cârstești și Hirești. Pe 30 aprilie 1542, același voievod face danie aceleași moșii pentru slujbă dreaptă și credincioasă lui Nicoară Hâra, pârcălab de Hotin³⁹: „... i-am dat lui satele din ținutul Sucevei, pe Moldova, anume Cârsteștii și Hireștii ... Care acest sat l-a pierdut Crasniș fost vistier, în hiclenie, când a și pierit”⁴⁰. Nicoară Hâra, stingându-se din viață în 1545, a fost înmormântat în mănăstirea Pobrata⁴¹, în condiții privilegiate⁴². Aceleași moșii revin pentru un scurt timp în domeniul domnesc și în anul următor – la 24 aprilie 1546 Petru Rareș a dat și a miluit mănăstirii sale „nou zidită Pobrata ... cu trei sate anume: Prișeaca, cu mori pe Siret și Protopenii, iarăși cu mori pe Siret, al treilea sat, Hireștii, ce sunt aproape de Cârstești ...”⁴³.

Informațiile sumare, la care ne vom referi mai jos, par să arate că după ce s-a stins din viață Petru Rareș și au coborât de pe scena istoriei fii săi – Ilie Rareș (1546-1551) și Ștefan Rareș (1551-1552), și s-au mai calmat spiritele în urma complotului din 1540, se pare că urmașii lui Giurge Crasnăș au venit în fața lui Alexandru Lăpușneanu, domn urcat pe scaun imediat după Rareșești, cu un demers prin care rugau să le fie retrocedate moșiile confiscate de Petru Rareș de la părintele lor. Dintre revendicatori puteau fi, în primul rând, fiicele lui Guirge Crasnăș – Marica preoteasa și surorile ei Magdalina și Antimia sau copiii acestora. Deoarece aceste moșii, inclusiv Hireștii, se aflau de câțiva ani buni, (or demersul a putut să se facă în prima (1552-1561) sau a doua (1563-1568) domnie), în stăpânirea mănăstirii Pobrata, Alexandru Lăpușneanu a căutat să propună (și se pare i-a reușit) în acest litigiu o variantă de compromis, prin care moșia Hirești a rămas în stăpânirea mănăstirii⁴⁴, iar celelalte, între care Cârstești și Grumăzești să treacă din nou în proprietatea urmașilor lui Giurge Crasnăș. Cel puțin aceasta reiese din actele de proprietate de mai târziu prin care moșia Cârstești pe Moldova se afla în primele decenii ale sec. al XVII-lea în stăpânirea nepoților săi Trif diac, Crasnăș vâtaf de hânsari și Simion, fiii lui Marica preoteasa⁴⁵.

La aceste constatări ne-au făcut să ajungem derularea ulterioară a evenimentelor legate de aceste moșii, între care și rezumatul datat de editorii DIR A-ului cu anii 1505-1516 iunie 10⁴⁶, care în realitate trebuie datat cu anii de domnie ai lui Bogdan Lăpușneanu (1568-1572), or, se pare, după compromisul propus de Alexandru Lăpușneanu a litigiului în cauză, monahii de la Pobrata, căutând să-și apere interesele, au venit în fața noului domn, de astă dată a lui Bogdan Lăpușneanu voievod, cu rugămintea ca acesta să le confirme printr-un nou act domnesc stăpânirea asupra moșiei Hirești. De aceea Bogdan voievod Lăpușneanu arată că se „volnicește mănăstirea Pobrata să stăpânească satul Hirești, pe care l-au avut danie de la părintele domniei sale (Alexandru Lăpușneanu – n.n.)”⁴⁷.

Ba mai mult, se pare că în aceeași zi de 10 iunie, anul din nou lipsește, Bogdan voievod Lăpușneanu emite încă o carte domnească (editorii aceleiași colecții admit că ar putea fi aproximativ anii 1568-1571, datare la care de astă dată subsemnăm), în care se arată că domnul a dat „această carte ... rugătorului nostru ... să fie tare și puternic ... să conducă în satul Herești, ce le-a dat lor bunicul domniei mele Petru (Rareș – n.n.) voievod...”⁴⁸.

Astfel, din cercetările prosopografice arătate mai sus, am ajuns la concluzia că moșiile Cârstești pe Moldova și Hirești au trecut din generație în generație pe parcursul sec. XV – primele decenii ale sec. XVII după cum urmează: de la Bătrânul Cârstea – la nepoata sa Nastasia, de la aceasta la fiica ei – Anușca, căsătorită cu Toader Crasnăș, de la aceștia – la fiul lor Giurge Crasnăș, de la care fiind confiscate au fost date lui Nicoară Hâra, după moartea căruia trec pentru un scurt timp în domeniul domnesc, ca la 1546 Petru Rareș să le dăruiască mănăstirii Pobrata. În domnia lui Alexandru Lăpușneanu o parte din aceste moșii (Cârsteștii) sunt retrocedate urmașilor lui Giurge Crasnăș, rămânând în posesia acestora până în primele decenii ale sec. al XVII-lea, iar moșia Hirești este lăsată de Alexandru Lăpușneanu și reîntărită de Bogdan Lăpușneanu în stăpânirea mănăstirii Pobrata. Prin aceasta s-a profilat clar și răspunsul la întrebarea doamnei Maria M.Szekely⁴⁹ cum a ajuns satul Hirești la vistiernicul Crasnăș.

În al cincilea rând, urmărind curgerea moșiilor pe linie paternă, care ar arăta obârșia lui Luca și al tatălui său Ioachim Arbure, par să fie unele documente legate de moșia Țăpești din sudul Moldovei. Interpretând datele din actul de la 14 noiembrie 1499, prin care Ștefan cel Mare dăruiește lui Duma Brudur „partea de jos a satului Țăpești și a patra parte din iezorul Lozova”, pe Bârlad, la Olteni⁵⁰, precum și cele din hrisovul din 28 iulie 1520, prin care Luca Arbure de asemenea face danie nepotului său (mai curând de la o soră) „Dragoș de la Poartă”, „partea de sus și din iezorul de la Lozova a patra parte ...” din același sat Țăpești⁵¹, pe Bârlad, la gura Lozovei la Olteni⁵². De unde ar reieși că atât Ștefan cel Mare cât și Luca Arbure aveau în proprietate părți din aceeași moșie. După câte se vede Ștefan cel Mare și Luca Arbure moștenise părțile de la părinții lor: cel dintâi de la Bogdan al II-lea sau Maria-Oltea, iar cel de al doilea – de asemenea de la părinții săi – Ioachim (fratele lui Ștefan cel Mare), sau de la Anastasia, mama sa. Din același act din 1520 mai aflăm că lui Luca Arbure, pe când era în dregătorie de portar al Sucevei, Ștefan cel Mare îi întărise la o anumită dată proprietățile arătate mai sus, ceea ce reiese prin formula că „a dat dreapta sa ocină (lui Dragoș de la Poartă – n.n.), din dreptul său și din privilegiul ce a avut el (Luca Arbure – n.n.) de la bunicul (Ștefan cel Mare – n.n.) domniei mele Ștefan voievod (Ștefan cel Tânăr – n.n.)”⁵³. Probabil, această întăritură a fost făcută de voievod în aceeași zi sau la o dată apropiată de 14 noiembrie 1499, când îi dăruiește partea sa din Țăpești lui Duma Brudur, la cerința lui Luca Arbure, care, în felul acesta dorea să-și asigure proprietățile sale din același sat Țăpești, în condițiile când în această moșie apărea un proprietar străin. De aici reiese că Luca Arbure nu cumpăraseră și nici nu i se dăruise partea din Țăpești, ci le avusese moștenire de la părinții săi. Drept părinte comun atât pentru Ștefan cât și pentru Ioachim de la care au putut să moștenească părți din satul Țăpești a fost mai curând Maria, supranumită Oltea, deoarece se trăgea din zona teritorial-administrativă Olteni⁵⁴, în care era situată și averea mai sus-arătată.

Prin urmare după câte se pare, moșia Țăpești cu iezorul Lozova constituia odinioară parte din domeniul mamei lui Ștefan cel Mare – Maria-Oltea, care l-a lăsat moștenire fiilor săi. Din documentele arătate mai sus, pare să reiasă că Maria-Oltea a lăsat o parte din acest sat lui Ștefan cel Mare (la rândul său acesta o dăruiește la 14 noiembrie 1499 lui Duma Brudur), iar alta lui Ioachim, supranumit Arbure,

care a lăsat-o moștenire fiului său Luca Arbure, iar acesta din urmă la 1520 o dăruiește nepotului său „Dragoș de la Poartă”. Nu este exclus că alte părți sau moșii din același domeniu Olteni au fost date de Maria-Oltea altor copii ai săi (Ion, Cârstea, Maria și Sora), dar deocamdată nu am reușit să depistăm careva indicii în această privință.

II. Părerea expusă de Ștefan S. Gorovei cu privire la ascendența lui Luca Arbure ni se pare îndoielnică din mai multe considerente:

În primul rând, analiza minuțioasă a documentului din 11 septembrie 1506⁵⁵ prin care cei trei frați (Ion, Alexa și Vasco, fiii Anușcai, nepoții lui Hrinco cel Bătrân) vând o parte din satul Dersca nepotului lor Luca Arbure, ne face să ajungem la concluzia că cele două părți implicate erau din aceeași generație, fiind veri. Ce ne-a făcut să ajungem la o asemenea concluzie?

Dat fiind faptul că actul în cauză s-a păstrat doar într-o traducere târzie din 1779, ar trebui să-l utilizăm critic. Probabil, tâlmaciul, fie traducând mecanic, fie necunoscând exact noțiunile care desemnează gradul de rudenie în limba slavonă și echivalentele lor în limba română⁵⁶, a redat noțiunea, care probabil în originalul slavon era „племенник” (noțiunea frecvent utilizată pe atunci), prin cea de „nepot”. În asemenea caz, într-adevăr în actul în cauză sunt reflectate 4 generații: Hrinco cel Bătrân (I generație); Anușca, fiica lui (II generație); Ion, Alexa și Vasco (a III-a generație) și Luca Arbure (a IV-a generație).

Examinând toate cazurile din actele slavo-moldovenești incluse în primele trei volume ale DRH A-lui, în care apar noțiunile desemnând gradul de rudenie „nepot”, am ajuns la concluzia că aceasta era redată fie direct prin noțiunea românească de „непотъ” (nepot, masculin)⁵⁷, „непота” (nepoată, feminin)⁵⁸, fie prin cele slavone „ѡнѡкъ”, „ѡнѡкъ”, „ѡнѡкъ”⁵⁹, „ѡнѡць” (feminin)⁶⁰ când era raportată la bunici; „братаничъ” (nepot de frate)⁶¹, raportat la un unchi și „сестричичъ”⁶² (nepot de soră), când era pus în raport cu o mătușă. În schimb, în aceeași totalitate de documente, pentru redarea noțiunii de văr cel mai frecvent este utilizat de dieci noțiunile slavone de „племенник”⁶³ (văr), „племенница”⁶⁴ (vară), „прѣвыи племенникъ”⁶⁵ (văr primar). În unele cazuri o asemenea traducere a noțiunii de „племенникъ” – văr se poate lesne deduce din contextul unui sau altui act din aceeași perioadă. Că asemenea considerente corespund realității istorice de atunci pot fi demonstrate prin întocmirea mai multor tabele genealogice⁶⁶ în baza unor documente originale din aceeași epocă, prin care s-a urmărit scopul stabilirii exacte a gradului de rudenie între reprezentanții uneia și aceleiași stirpe, din care se vede cu deplină claritate că noțiunea de племенникъ trebuie echivalată cu cea de văr. După câte se pare, aceeași noțiune племенникъ a început să corespundă preponderent celei de „nepot” mult mai târziu în unele limbi slave moderne.

Prin urmare, privită în contextul acestor realități din sec. XV-XVI și al generațiilor care s-au perindat în spița Arbureștilor (ascendența și descendența lui Luca Arbure), se pare că în actul din 11 septembrie 1506 sunt reflectate trei generații și nu patru, după cum urmează:

– bunicii lui Luca Arbure (indiferent cine sunt ei) și bunicii celor trei frați (unul fiind Hrinco cel Bătrân) – I generație;

– părinții lui Luca Arbure și părinții celor trei frați: Ion, Alexa și Vasco (între care Anușca) – II generație;

– Luca cu verii săi (Ion, Alexa și Vasco) – III generație.

Din cele expuse mai sus reiese, în opinia noastră, că Luca Arbure și cei trei frați (Ion, Alexa și Vasco) sunt veri. O asemenea interpretare este mai aproape de adevăr și prin aceea că aceste trei generații se înscriu perfect în întreaga încrângătură a neamului Arbureștilor. În asemenea caz, trebuie să credem că unul dintre părinții lor, de o parte și de alta, ar fi frați. Dacă cunoaștem că mama celor trei era Anușca, fiica lui Hrinco cel Bătrân, apoi tatăl lor trebuia să fi fost frate cu tatăl lui Luca Arbure. Considerând demonstrat faptul că Ioachim este tatăl lui Luca Arbure, atunci ar trebui să admitem că unul dintre cei doi frați ai săi (Ion sau Cârstea) trebuia să fi fost tatăl celor trei: Ion, Alexa și Vasco. De unde vine și gradul respectiv de rudenie, de veri, între Luca Arbure, pe de o parte, și cei trei frați, pe de alta.

În al doilea rând, informațiile și interpretările prezentate, chiar dacă ne alăturăm opiniei exprimate de Ștefan S. Gorovei și Maria M. Székely că Ivan Arbure, menționat în rezumatul din 22 octombrie 1453, într-o copie după mărturia hotarnică din 5 august 1746⁶⁷, ar fi într-adevăr frate cu Ștefan cel Mare și respectiv frate cu Arbure „cel Bătrân” pârălab de Neamț (1471-1476), apoi nu vedem cum el putea să se afle în siguranță la 1453 în Moldova, după tragicele evenimente din toamna anului 1451, dacă îl socotim urmaș direct al lui Bogdan al II-lea și al Mariei Oltea.

În al treilea rând, dacă „suretul scos moldovenește (după alcătuirii DRH-lui prin 1766) de pe ispisocul sârbesc de la Ștefan voievod din leat 1463 iulie 31” considerat de aceiași editori, îndoielnic⁶⁸ pornește de la anumite realități istorice, și are la bază un uric autentic, căci într-adevăr ulterior moșiile arătate în suretul din 1766, Vorona și Rușii, au trecut prin moștenire lui Luca Arbure de la tatăl său, iar de la acesta (după moartea sa) fiicelor sale. Ne alăturăm opiniei că acesta ar putea fi tatăl lui Luca Arbure, portar de Suceava la acea dată și pârălab de Neamț mai târziu, în schimb acesta trebuie identificat cu Ioachim, poreclit Arbure, alt frate al lui Ștefan cel Mare, și nu cu Cârstea.

III. Din același conglomerat de date și informații înșiruite mai sus, pare să se profileze și răspunsul la întrebarea pusă, pe deplin rezonabil, de către M.M. Székely, de ce a apărut necesitatea de a se distinge această ramură zisă Arbure, de cea a lui Ștefan cel Mare⁶⁹? După opinia noastră, necesitatea delimitării a două ramuri ale aceluiași neam, una a lui Ștefan cel Mare, și cealaltă a Arbureștilor (frații lui Ștefan cel Mare: Ioachim, Ion, Cârstea) a fost dictată:

- în primul rând, de faptul că Ștefan cel Mare era fiul lui Bogdan al II-lea, iar frații săi, deși erau de la aceeași mamă cu Ștefan, erau mai curând fiii unui alt soț al Mariei-Oltea, poreclit probabil Arbure, mort de tânăr;
- în al doilea rând, dacă admitem că frații erau de la același tată cu Ștefan cel Mare, ar fi fost ei oare atât de indiferenți față de tronul țării, dacă erau din „os domnesc”? Cu atât mai mult că toți trei erau mai în vârstă decât Ștefan și conform tradiției nescrise prioritate în ocuparea scaunului îl aveau primii născuți;
- în al treilea rând, dacă cei șase frați și surori (Ioachim, Ion, Cârstea, Maria, Sora și Ștefan) ar fi fost din aceiași părinți, ar fi trebuit să pretindă toți în egală

măsură cu Ștefan cel Mare și la proprietățile rămase de la mătușa lor Chiajna, fiind vorba de moșiile de la Botne (1470 aprilie 1, mai 7)⁷⁰, precum și cele ale satelor Vereșecanii și Unghurenii de pe Siret 1479 septembrie 20⁷¹. Or, după moartea Chiajnei cele două din urmă moși au intrat în posesia lui Ștefan nu pentru că acesta era domn al țării, ci pentru că era unicul moștenitor legitim (tatăl său, Bogdan al II-lea, era, după unii, frate, iar, după alții, văr primar cu Chiajna⁷²) și la acea dată nu mai erau în viață alți descendenți pe linie paternă ai lui Ștefan cel Mare.

Totuși, contrar așteptărilor, din sursele ajunse până astăzi ar reieși că numai unul dintre frații lui Ștefan cel Mare, după noi – Ioachim, a fost supranumit „Arbure”. În realitate, după câte se vede și ceilalți doi frați erau porecliți la fel, dar aceștia manifestându-se mai puțin sau aproape deloc în viața politică și militară a țării au rămas în afara interesului față de ei și drept urmare au apărut doar sporadic în pomelnicele de la Bistrița⁷³, Voroneț sau în pisania bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași⁷⁴.

Astfel, din cele arătate mai sus se profilează concluzia, că tatăl lui Luca Arbure era fratele lui Ștefan cel Mare – **Ioachim**, una și aceeași persoană cu „*Arburi portari*” menționat în 1463 și cu „*Arbure cel Bătrân, pârclăb de Neamț*” (1471-1476), iar „*Bătrânul Cârstea*” sau „străbunicul” lui Coste diac trebuie identificat cu vestitul pan „Crâstea cel Mare” sau „cel Bătrân”, care a activat între anii 1410-1443, fiind în realitate străbunicul dinspre mamă al lui Luca Arbure. Acest străbunic al portarului de Suceava nu trebuie confundat cu alt frate al lui Ștefan cel Mare – Cârstea. Asemenea rezolvare a problemei ne duce spre aceea că ascendența lui Luca Arbure vine din două neamuri importante din prima jumătate a sec. al XV-lea, pe de o parte, cea a lui Bogdan al II-lea și a Mariei-Oltea sau a altui soț al ei Arbure, iar pe de alta – cea a lui „Crâstea cel Mare” sau „cel Bătrân”, neamuri care peste 2-3 generații s-au îngemănat prin Ioachim⁷⁵, pe de o parte, și Anastasia pe de alta, care i-au dat viață lui Luca Arbure (vezi și tabelul genealogic).

După ce am încercat să distingem obârșia lui Luca Arbure pe linie paternă și maternă, în cele ce urmează ne oprim mai detaliat la familia portarului de Suceava, căci sursele arătate în prima parte a studiului par să ne ofere informații interesante și în această privință.

Cercetările efectuate până în prezent, privind familia lui Luca Arbure, au arătat că el a fost căsătorit cu Iuliana, înmormântată în biserica din satul Solca,⁷⁶ zidită de soțul ei conform pisaniei în 1502, numită ulterior biserica Arbure⁷⁷. S-a stabilit de asemenea, că din această căsătorie s-au născut trei sau patru băieți (Theodor, Nichita și Gliga, numele celui de al patrulea fiu a rămas necunoscut, mort probabil în fragedă copilărie și înmormântat în același locaș cu mama sa⁷⁸) și șase-șapte fete⁷⁹ (Odochia, Marica, Sofiica, Stana, Theodosia, Ana și Nastasia). Dintre fiii lui Luca Arbure ajunși la maturitate, Theodor și Nichita au fost omorâți la Suceava din porunca lui Ștefăniță vodă la scurtă vreme după tatăl lor în 1523⁸⁰, iar cel de-al treilea – Gliga, scăpând cu viață prin fugă în Polonia⁸¹, reapare în 1538-1540⁸², fiind implicat în complotul împotriva lui Ștefan Lăcustă.

S-a mai constatat că Luca Arbure a avut nepoți și strănepoți doar prin fiicele sale, fapt arătat în mai multe documente din epocă și reflectate în spițe întocmite pe parcursul sec. XIX – XXI⁸³.

Aceleași izvoare inedite la care am apelat mai sus ne-au permis să venim cu alte precizări în privința familiei lui Luca Arbure. Astfel, după cum pare să reiasă din pomelnicele Voronețului și ale Moldoviței, Luca Arbure a avut înaintea Iulianei o altă soție – Maria, cu care a avut un prim rând de copii. Astfel, în pomelnicul mănăstirii Moldovița după *Luca, Ioachim și Anastasia* urmează imediat „*Maria soț*”⁸⁴, adică soția portarului de Suceava. În pomelnicul mănăstirii Voroneț la compartimentul neamul lui Luca Arbure de asemenea figurează o oarecare „*Maria*”⁸⁵, ce-i drept nu imediat după Luca și părinții săi, ci după *Solomiia*, care în pomelnicul Moldoviței este specificată drept „*fată*” a lui Luca și a Mariei.

Atât în primul, cât și în al doilea pomelnic la care ne referim, sunt înșiruite după cele patru persoane „*Luca, Ioachi(m), Anastasie, Marie soț...*”, numele copiilor portarului din căsătoria cu Maria. Astfel, în pomelnicul Voronețului sunt trecuți: „*Solomiia, Costanti(n) și Maxim*”⁸⁶, iar în pomelnicul Moldoviței sunt înscrși „*Costanti(n), Theodor feciori, Solomiie fată*”⁸⁷, care evident sunt copiii lui Luca și ai Mariei. Dacă comparăm cele două pomelnice sub acest aspect, adică a urmașilor direcți ai portarului de Suceava cu Maria, observăm coincidența numelor Constantin și Solomiia. Lipsa lui Maxim menționat în pomelnicul Voronețului și prezența altui băiat, numit Theodor, în pomelnicul Moldoviței pare să ne vorbească despre aceea că înscrisurile în cele două pomelnice au fost făcute la ani diferiți, mai întâi la Voroneț, apoi la Moldovița ultima înscrisiere se făcea când probabil Maxim nu mai era în viață, în schimb se născuse un alt băiat – Theodor.

Pornind de la numele și numărul celor înscrși în Pomelnicul Voronețului și cel al Moldoviței, pare să reiasă că în cel dintâi neamul Lucăi pârclăb a fost înscris în primii ani după 1488, când a fost început pomelnicul de la Voroneț, iar în cel de la Moldovița înscrisierea s-a făcut ceva mai târziu, dar înainte de invazia polonă din 1497, când Luca Arbure „apăra cu succes Cetatea de Scaun timp de trei săptămâni”⁸⁸. Nu cunoaștem și poate nu vom ști niciodată ce s-a întâmplat cu familia portarului, dar cert este faptul că după acest eveniment soția Maria și copiii, cu excepția lui Theodor, dispar din izvoarele vremii. Poate că înălțarea bisericii de la Solca, ulterior Arbure, se dorea a fi făcută în amintirea și spre veșnica pomenire a celor pierduți de Luca Arbure în evenimentele tragice din 1497. Or înălțarea bisericii cu hramul „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul” pare să sublinieze un eveniment tragic din viața înaltului demnitar. Și poate că urmând pilda nepotului Luca Arbure, Ștefan cel Mare hotărăște de asemenea să zidească pe locul unde a fost omorât tatăl său Bogdan al II-lea, la Reuseni (de asemenea un eveniment tragic, 1451), o biserică cu același hram, și de fapt identică sub aspect arhitectonic cu cea de la Arbure.

Spre deosebire de pomelnicul Voronețului, în cel al Moldoviței în afară de cei arătați mai sus din „*Niamul boiarului Luca Arbure pârclăb Sucevii*” sunt trecute alte 6 persoane: **Vasilii, Vassa, Ioan, Marie, Simeon, Cozma**. Cine ar fi acestea este greu de spus, dar mai curând par să fie niște rude apropiate, dacă e să luăm în calcul și formula „*Niamul boiariului*”.

Prin urmare, din cele două pomelnice reiese că la început Luca Arbure a avut-o de soție pe o oarecare Maria cu care a avut copii Constantin, Maxim, Theodor și Solomiia. Deși am putea admite că Theodor a rămas în viață și a fost alături de tatăl său în evenimentele din 1523 fiind omorât de Ștefăniță vodă.

Astfel, din cele arătate, ar reieși că Iuliana, menționată mai sus, cu care a avut alți 9 sau 10 copii, a fost cea de a doua soție a lui Luca Arbure. Care dintre cele două soții și respectiv – copii sunt zugrăviți în cele două tablouri din biserica Arbure? Spectrul de opinii în această privință poate fi destul de larg.

Pornind de la certitudinea că pictura interioară a bisericii a fost făcută pe când Luca Arbure era în viață, mai curând în primii ani după înălțarea acesteia în 1502-1503 și dacă susținem opinia cunoscuților istorici Ioan Caproșu⁸⁹ și Ion Solcanu⁹⁰, precum că tabloul situat pe peretele sudic al pronaosului, în interiorul chivotului de piatră este unul **funerar**, apoi, după părerea noastră, alături de Luca Arbure este zugrăvită nu Iuliana, ci mai curând prima soție - Maria cu doi copii ai săi (Constantin și Solomia) pierduți în împrejurări necunoscute, spre a le înveșnici memoria. În cel de-al doilea tablou, de astă dată votiv, situat pe peretele vestic al naosului, este zugrăvită, precum se afirmă frecvent în literatura de specialitate, cea de a doua soție – Iuliana cu „cinci copii, toți mai mici decât în tabloul funerar”⁹¹ (vezi foto 3 și 4).

Foto 3. Tabloul funerar de la biserica Arbure

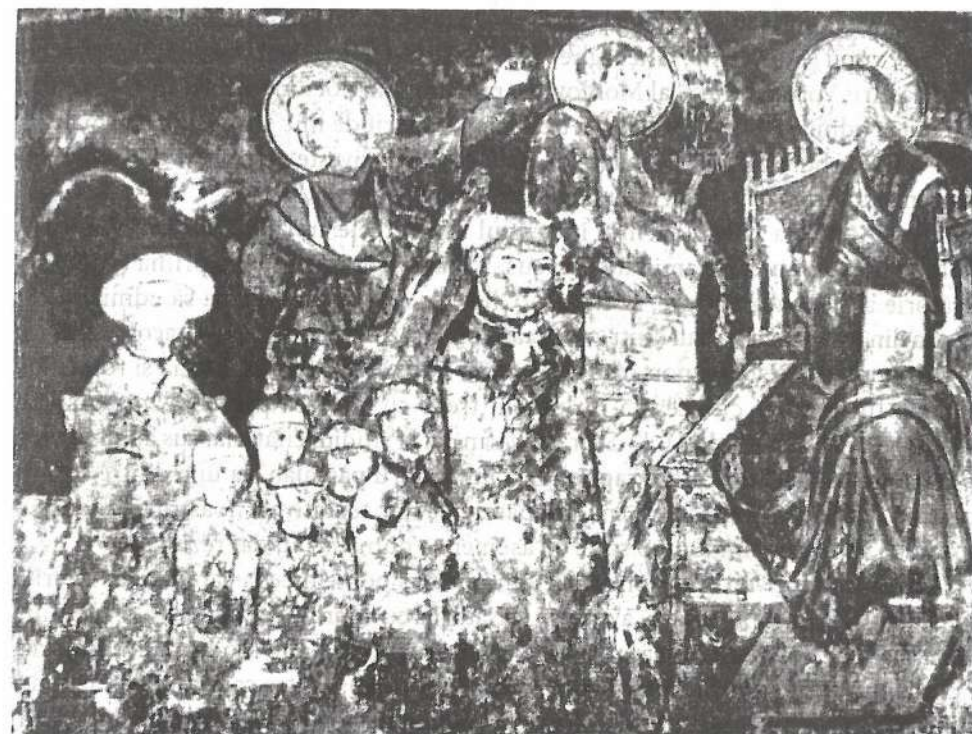

Foto 4. Tabloul votiv de la biserica Arbure

Cu toate că pe când am început lucrul la acest studiu cunoșteam de existența încă a unui pomelnic care oferea direct informații privind familia lui Luca Arbure am decis să-l examinăm într-o secvență aparte, deoarece acesta din urmă vine cu informații care se deosebesc mult de datele oferite de pomelnicele de la Moldovița și Voroneț. Este vorba de pomelnicul diptih de la biserica Arbure identificat și publicat de Dimitrie Dan în 1926⁹², dar al cărui loc de păstrare astăzi nu-l cunoaștem. Din păcate autorul studiului nu ne oferă amănunte privind datarea și caracteristicile de bază ale acestui pomelnic. În primul compartiment al acestei surse intitulat „Ctitori” sunt trecuți: „**Aprodul Arbure Luca cu soția sa Iuliana și fii lor Ioan, Filip, Gheorghe și sora sa Ana, Nichifor, Magdalina, Vasile, Simion, Anisia, Agafia, Miron, Grigore, Dimitrie, Toader, Nastasia, Ioan, Dimitrie, Anghelina, Ștefan, Maria, Petru, Grigore, Ana, Anisia, Miron, Ecaterina, ...**”, după care urmează un șir destul de mare de ieromonahi, arhiepiscopi, episcopi și mitropoliți⁹³, care pot fi identificați cu mare dificultate. După cum se vede, diptihul a fost copiat și tradus de pe altul mai vechi slavonesc, acțiune care, probabil, a fost însoțită și de comiterea unor erori. Dacă este vorba de ctitorii bisericii de la Arbure, într-adevăr aceștia au fost Luca Arbure și soția sa Iuliana, dar în cazul acesta nu se înscrie la acel început de secol al XVI-lea, când a fost fondată biserica Arbure, micul rang de „aprod” al lui Luca. În afară de aceasta,

lui Ștefan cel Mare de Ioan Bogdan, Iași, 1933, p.51; Gorovei Ștefan S., *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538-1541)*, în *Cercetări istorice* (Serie nouă), Iași, 1971, vol. II, p. 150 (în continuare Gorovei Ștefan S., *Găneștii și Arbureștii*, I); Gorovei Șt. *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538-1541)*, în *Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogie și bibliografică*. Vol. I, Coord. Mihail D. Sturza, Iași, 2004, p. 94 (în continuare Gorovei Ștefan S., *Găneștii și Arbureștii*, II).

³ Caproșu I., *Biserica Arbure*, București, 1967, p. 7.

⁴ *Documente privind Istoria României A. Moldova* (în continuare - *DIR A*), veac XVI, vol. 3, nr. 339, p. 221. „... bunica lor, Nastasia, mama lui Arbure”.

⁵ Székely M. M., *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*, în vol. *In honorem Paul Cernovodeanu*, Ed. de Violeta Barbu, București, 1998, p.419. Cercetătoarea se bazează pe informații documentare din 1585 și 1587 (*DIR A*, veac XVI, vol. 3, p. 281, nr. 339; p. 359, nr. 439.)

⁶ Din Pomelnicul bisericii Arbure (Dan Dimitrie, *Ctitoria hatmanului Luca Arbure*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, An. XIX, fasc. 47, ianuarie-martie, 1926, Craiova, p.37); documentul din 15 aprilie 1547 (*DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 612-613, nr. 16). Gorovei Șt. *Găneștii și Arbureștii II*, p.94-95.

⁷ Zotta Sever, *Semimileniul unui document de la Alexandru cel Bun și al satelor Bănila moldovenească și Igeștii din Bucovina*, în *Ioan Neculce*, Iași, 1928, VII, p. 297-317 (în continuare Zotta Sever, *Semimileniul unui document*).

⁸ Gorovei Șt., *Găneștii și Arbureștii II*, p.94-95

⁹ Székely M.M. *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*, p. 419-429.

¹⁰ Wickenhauser F., *Geschichte und Urkunden des Klosters Solka*, Cernăuți, 1877, p. 213.

¹¹ Kozak E., *Die Inschriften aus der Bukovina Epigraphische Beiträge zur Quellenkunde des Landes und Kirchengeschichte*, I, Viena, 1903, p. 5.

¹² Grigoraș N., *Ștefan vodă cel Tânăr și Luca Arbure*, în *Anuarul institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”*, Iași, IX, 1972, p. 4.

¹³ Gonța Alexandru, *Documente privind istoria României. A. Moldova, Indicele numelor de persoane*, Ed. de I. Caproșu, București, 1995, p. 366, 386. (În continuare: Gonța Al. *Indicele numelor de persoane*).

¹⁴ Zotta Sever, *Semimileniul unui document*, p. 312. Se pare, copia la care se referă S. Zotta reprezenta un rezumat de pe o traducere a documentului original în slavonă din 2 martie 1575, în care s-a recurs la comprimarea informației și de aceea trebuie să-l acceptăm cu o anumită rezervă. Dispariția originalului în cauză ne lipsește de posibilitatea de a verifica informația.

¹⁵ Gorovei Ștefan S., *Găneștii și Arbureștii I*, p. 143-159; Idem, *Găneștii și Arbureștii II*, p. 90-97.

¹⁶ Zotta Sever, *Semimileniul unui document*, p. 312; *DIR A*, veac XVI, vol. III, doc. 339, p. 221.

¹⁷ *DIR A*, veac XVI, vol. I, doc. 43, p. 49.

¹⁸ *Documenta Romaniae Historia A. Moldova* (în continuare : *DRH A*), vol. II, nr. 38, București, 1965, p. 53-54.

¹⁹ Székely M.M. *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*, p. 419-429.

²⁰ Or cel puțin Luca Arbure era bănuț că ar fi avut pretenții la scaunul domnesc. Pe ce se întemeiau asemenea pretenții sau asemenea bănuții? Să fi fost la mijloc obârșia lui Luca Arbure dintr-un frate al lui Ștefan cel Mare?

²¹ Székely M.M. *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*, p. 427.

²² Vezi mai detaliat Ibidem, p. 428.

²³ *Pomelnicul mănăstirii Voroneț*, în Biblioteca Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, în secția „Carte rară”, cota 28756, partea I, p. 42.

²⁴ *Pomelnicul mănăstirii Moldovița*, în Biblioteca Academiei Române, București, mss. 921, p. 34.

²⁵ Zotta Sever, *Semimileniul unui document*, p. 312.

²⁶ Zotta Sever, *Semimileniul unui document*, p. 311. Spiță cercetată în arhiva din Iași de S. Zotta, iar mai târziu și de M. Costăchescu.

^{26a} Prin semnul „=” reprezentăm legătura de căsătorie.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Costăchescu M., *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*. Supliment la Documentele lui Ștefan cel Mare de Ioan Bogdan, vezi comentariile la documentul din 1463 Iulie 31, Iași, 1933, p. 55.

²⁹ Omiterea unor generații din enumerarea strămoșilor era un procedeu frecvent întâlnit în acte-

le noastre vechi (Székely Maria Magdalena, *Sfetcnicii lui Petru Rareș, Studiu prosopografic*, Iași, 2002, p. 401).

³⁰ Vezi indicele de nume la *DRH A*, vol. I, p. 451.

³¹ *DRH A*, vol. I, nr. 217, 218, 220.

³² *DRH A*, vol. I, nr. 234, 327.

³³ *DRH A*, vol. II, p. 341-342, nr. 224.

³⁴ *DIR A*, veac XV, vol. II, București, 1954, nr. 183, p. 201-202; *DRH A*, vol. III, București, 1980, nr. 138, p. 265-267.

³⁵ Gorovei Ștefan S., *Găneștii și Arbureștii I*, p. 152.

³⁶ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 286, nr. 252. Din același document reiese că Giurge Crasnăș avea mamă și bunică cu același nume – Anușca. Dacă mama, căsătorită cu Toader Crasnăș, era fiica lui Ioachim (după noi) Arbure cel Bătrân și a Anastasiei (bunicii dinspre mamă) și în același timp sora lui Luca Arbure; apoi bunica sa dinspre tată era de asemenea Anușca și era fiica lui Dragoș Boul, vornic, căsătorită cu Crasnăș vornic.

În actul îndoielnic din 15 aprilie 1547 (*DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 612-613, nr. 16), în încercarea de a reconstitui unele realități anterioare, cele două Anușca, de mai sus, s-au contopit în una singură: „buna lui, Anușca, fiica lui Arbure cel Bătrân”, comitându-se o gravă eroare. Reconstituind această realitate, documentul în secvența respectivă trebuia să apară în formula: buna lui Anușca, și mama Anușca, fiica lui Arbure cel Bătrân. De fapt, despre buna lui Giurge Crasnăș – Anișca, nici nu putea să fie vorba în acest act, ci numai de mama lui, fiindcă proprietățile Grumăzești și Fauri erau moștenire din partea Arbureștilor și nu din cea a Crasnășilor și Bouleștilor.

³⁷ Gonța Al. *Indicele numelor de persoane*, p. 249.

³⁸ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 126, 152, 169-170, 286, 327, 501, 612-613; veac XVII, vol. I, p. 5, 126; vol. II, p. 35-36, 59-60; vol. III, p. 12, 121-122, 128; vol. IV, p. 232, 276, 385, 408; vol. V, p. 14-15.

³⁹ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 406, nr. 370. Despre Nicoară Hăra, vezi: Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, *Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine, fapte*. București, 2004, p. 264-265.

⁴⁰ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 406, nr. 370.

⁴¹ *DIR A*, veac XVI, vol. III, p. 357-358, nr. 437.

⁴² Gorovei Ștefan, *Domnia lui Ștefan Lăcustă*, în vol. *Petru Rareș*. Red. coord. Leon Șimanschi, București, 1968, p.166

⁴³ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 480-481, nr. 434.

⁴⁴ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 480-481, nr. 434, vol. II, p. 177, nr. 184.

⁴⁵ *DIR A*, veac XVII, vol. II, p.35-36, nr. 40; vol. III, p. 121-122, nr. 196; p. 128-129, nr. 202; vol. IV, p. 232-234, nr. 294.

⁴⁶ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 44, nr. 39. Corect ar fi 10 iunie 1568-1571 și trebuie plasat în *DIR A* veac XVI, vol. II alături de doc. nr. 184.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ *DIR A*, veac XVI, vol. II, p. 177-178, nr. 184.

⁴⁹ Székely M.M. *Sfetcnicii lui Petru Rareș. Studiu prosopografic*, Iași, 2002, p. 202, 264

⁵⁰ *DRH A*, vol. III, p. 424-426, nr. 239.

⁵¹ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 169-170, nr. 152. Sat confiscat de la Dragoș portar pentru că a „stricat un tun de mare preț”. Că acest sat „Țăpeștii, cu gârlele și cu a patra parte din iezarul Lozova” s-a aflat în domeniul domnesc până la 12 mai 1546, când Petru Rareș îl dă „Mitropoliei de Jos, din târgul Romanului” (*DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 501, nr. 452).

⁵² *DIR A*, veac XVI, vol. I, nr. 152, p.169-170.

⁵³ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 169. Datarea documentului între 14 septembrie 1486 – 1504 (Chelcu Cătălina, Chelcu Marius, „Din uric de la bătrânul Ștefan voievod”. *Întregiri documentare*, în vol. *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*. Volum de P. Zahariuc, S. Vacaru, Iași, 2003, p. 151, nr. 275.) poate fi redusă la 1499.

⁵⁴ Burac Constantin. *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 2002, p. 161-164. După actul din 1 septembrie 1435, prin care Ilie voievod comunică lui Vladislav, regele Poloniei, că s-a împăcat cu frate-său Ștefan voievod și că i-a dat din domeniul domnesc „din ocina noastră” spre administrare, „pentru procurarea celor necesare întreținerii lui și a curții sale, printre altele și teritoriul numit Oltenii” (Costăchescu M. *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*,

vol. II, Iași, 1932, p. 682-683). Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, **Bogdan al II-lea și Maria-Oltea, părinții lui Ștefan cel Mare și Sfânt**, Chișinău, 2007, p. 89-92 (în continuare Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, **Bogdan al II-lea și Maria-Oltea**).

⁵⁵ DIR A, veac XVI, vol. I, doc. 43, p. 49.

⁵⁶ Dacă în desemnarea, tălmăcirea și interpretarea noțiunilor slavone desemnând gradul de rudenie: „отець”, „мать”, „дочка”, „сын”, „братъ”, „сестра”, „жена”, „дядь”, „тютка”, „шнѣл”, „къмнат”, „тестъ”, „тешча”, „зять”, „шурин”, „стринком”, „пасник”, „падчерницы” (tată, mamă, fiică, frate, soră, bunic, mătușă, unchi, cumnată-cumnat, văr-vară, văr primar, noră-ginere, soacră-socru, fiică-fii vitregi) ș.a., diecii de atunci, tălmăcii de mai târziu, și istoricii de astăzi nu au întâmpinat și nu întâmpină dificultăți, apoi în redarea noțiunilor de nepot și văr, apar tălmăciri și interpretări diferite. Pe cât de complicată este problema putem exemplifica și prin aceea că renumiții istorici S. Zotta (*Semimileniul unui document*, p. 311, nota 4), M. Costăchescu (*Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Supliment, Iași, 1933, p. 50, nota 3) de multe ori noțiunea slavonească „племенник” o echivalau de la un caz la altul nu numai cu cea de „nepot” sau „văr”, dar și cu cele de „rude, de neamuri apropiate”. În totalitatea ei problema noțiunilor slavone în documentele slavo-române din sec. XIV-XVII prin care sunt desemnate anumite grade de rudenie și echivalentele lor în limba română necesită un studiu istorico-filologic aparte.

⁵⁷ DRH A, vol. I, nr. 215, 216, vol. II, nr. 27, 85, 143, 224, 226, vol. III, nr. 42, 108, 109, 116, 184.

⁵⁸ DRH A, vol. III, nr. 38, 171

⁵⁹ DRH A, vol. I, nr. 41, vol. II, nr. 59, 113, 184, 185; vol. III, nr. 43, 80, 187, 188, 201.

⁶⁰ DRH A, vol. II, nr. 99.

⁶¹ DRH A, vol. II, nr. 115, 147, 249; vol. III, nr. 91, 101, 170, 182, 184, 190, 236, 293.

⁶² DRH A, vol. Nr. 4, 183, 222, vol. II, nr. 233; vol. III, nr. 69, 72, 87, 91, 99, 184, 236, 271, 273, 295.

⁶³ DRH A, vol. I, nr. 265, vol. II, 48, 247, vol. III, 25, 30, 40, 45, 51, 63, 108, 109, 117, 118, 120, 169, 170, 172, 177, 179, 186, 193, 204, 209, 234, 244, 264, 266, 295.

⁶⁴ DRH A, vol. III, nr. 179, 51.

⁶⁵ DRH A, vol. II, nr. 247.

⁶⁶ DRH A, vol. III, nr. 51, 63, 108, 118, 168, 179, 186.

⁶⁷ DRH A, vol. II, p. 54-54, nr. 38.

⁶⁸ DRH A, vol. II, Doc îndoienice, p. 411-412, doc. C.

⁶⁹ Székely M.M. *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*, p. 428-429.

⁷⁰ DRH A, vol. II, doc. 163, 165. Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, **Bogdan al II-lea și Maria-Oltea**, p. 15-18.

⁷¹ DRH A, vol. II, doc. 221. Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, **Bogdan al II-lea și Maria-Oltea**, p. 18-19.

⁷² O discuție în această problemă vezi: Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, **Bogdan al II-lea și Maria-Oltea**, p. 8-19.

⁷³ *Biblioteca Academiei Române*, Ms. slav 78 (sec. XV), f. 4., *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, publicat de Damian P. Bogdan, București, 1941, p. 50.

⁷⁴ *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 104-108.

⁷⁵ Din această succedare a generațiilor pe linie paternă și maternă, atât ascendența și descendența lui Luca Arbure se desprinde din nou concluzia (Székely M. M., „*Acești pani au murit în război cu turcii*”, în *Analele Putnei*, II, 2006, nr. 1-2, p. 130) că Petru și Vasco Iachimovici nicidecum nu puteau fi fiii lui Ioachim (fratele lui Ștefan cel Mare) și frați de pe tată cu Luca Arbure. Ba mai mult, cei doi (Petrică și Vasco Iachimovici) atestați în sfatul domnesc, primul pe la 1453, 1458-1474, cel de-al doilea în 1465-1467, erau dintr-o generație anterioară sau contemporani cu Ioachim și, prin urmare, acesta nu le putea fi tată (Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, **Bogdan al II-lea și Maria-Oltea**, p. 110).

⁷⁶ *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 270.

⁷⁷ Caproșu I. *Biserica Arbure*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1974, nr. 5-6, p. 404-405. Locul înmărmării lui Luca Arbure rămâne neidentificat.

⁷⁸ *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 271

⁷⁹ Vezi documentele din 20 octombrie 1554, (DIR A, veac XVI, vol. II, nr. 62); 3 iulie 1575 (DIR A, veac XVI, vol. III, p. 55-56, nr. 73); 2 mai 1585 (DIR A, veac XVI, vol. III, p. 280-281, nr. 339); 19

mai 1587 (DIR A, veac XVI, vol. III, p. 359-360, nr. 439); 4 iunie 1588 (DIR A, veac XVI, vol. III, p. 388-390, nr. 484).

⁸⁰ Ureche Grigore, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ed. de P.P. Panaitescu, București, 1955, p. 135.

⁸¹ Pe la 1545, Gliga mai era în viață, refugiindu-se din nou după 1540 în străinătate, la această dată diplomatul moldovean Avraam Banilovici era trimis de Petru Rareș la Vilna cu misiunea de a-l cere pe Gliga și complicitii săi „*Gluga fiul lui Arbure, Ioan Crasneș, Văscan ... Toader Tăutul... cu tovarășul său Văscan și Vlad, om de jos*.” (Zotta Sever, *Semimileniul unui document*, p. 305; Gorovei Ștefan S., *Găneștii și Arbureștii*, I, p. 153, 151.

⁸² Gorovei Șt. *Găneștii și Arbureștii II*, p. 94.

⁸³ Spița fraților Mustață din 1834 (*Arhiva Statului din Iași*, Tr. 1765, op. 2014, dos. 515, f. 183. Apud S. Zotta, *Semimileniul unui document*, p. 311); Ghibănescu M. *Surete și izvoade*, Iași, 1927, vol. 18, p. 228; Gorovei Șt. *Găneștii și Arbureștii I*, p. 152; Székely Maria Magdalena, *Sfetnicii lui Petru Rareș, Studiu prosopografic*, Iași, 2002, p. 526; Sturza Mihail D., *Arbore*, în *Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și bibliografică*. Vol. I, Coord. Mihail D. Sturza, Iași, 2004, p. 90-91, 633

⁸⁴ *Pomelnicul mănăstirii Moldovița*, Biblioteca Academiei Române, ms. 921, p. 34.

⁸⁵ *Pomelnicul mănăstirii Voroneț*, Biblioteca Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău), în secția „Carte rară”, cota 28756, partea I, p. 42.

⁸⁶ Ibidem,

⁸⁷ *Pomelnicul mănăstirii Moldovița*, Biblioteca Academiei Române, ms. 921, p. 34.

⁸⁸ Caproșu I., *Biserica Arbure*, București, 1967, p. 7.

⁸⁹ Ibidem, p. 14.

⁹⁰ Solcanu Ion. I., *Artă și societate românească (sec. XIV-XVIII)*, București, 2002, p. 142-143.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Dan Dimitrie, *Ctitoria hatmanului Luca Arbure*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, An. XIX, fasc. 47, ianuarie-martie, 1926, Craiova, p. 37

⁹³ Ibidem, p. 37-38.

⁹⁴ 1575 iulie 3 (DIR A, veac XVI, v. III, nr. 73, p. 55-56), 1580 mai 2 (DIR A, veac XVI, v. III, nr. 339, p. 280-281).

⁹⁵ Precum se știe nu rareori în această perioadă asemenea copii erau recunoscuți și egalați în drepturi cu frații și surorile lor legitime.

⁹⁶ Vezi spița întocmită de Sturdza M. D., *Arbore* [tabel genealogic], în *Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și bibliografică*. vol. I, Iași, 2004, p. 90, 633.

⁹⁷ Siruni H.Dj., *Mărturii armenesti despre România*, în *Analele Academiei Române*. Mem. Sect. Istorice, s. III, t. XVII, mem. XIV, București, 1935-1936, p. 17.

⁹⁸ Gorovei Ștefan S., *Găneștii și Arbureștii II*, p. 94, n. 75.

SUMMARY

Based on inedited written historical sources the authors are bringing arguments that the father of Luca Arbure (? - 1523) was not, as previously considered Cârstea, but another brother of Steven the Great (1457-1504) – Ioachim. Additionally, the paper is proposing a new genealogic tree of the famous Moldovan executive, from XV-XVI century, Luca Arbure.

MEMORIA COLECTIVĂ ȘI PRACTICILE MEMORIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA: O PERSPECTIVĂ DE CERCETARE ISTORICĂ

Virgiliu BÎRLĂDEANU, Ludmila COJOCARI

Abundența cercetărilor și creșterea interesului public pentru studiile de memorie colectivă se constată, alături de preocupările pentru imaginar, mentalitate, identitate, cum este și firesc, la final de epoci istorice, atunci când se fac bilanțuri, evocări și retrospective.¹ Problematizarea identitară, caracteristică tranzițiilor de durată doar amplifică căutările unui dialog cu trecutul, astfel, memoria colectivă, astăzi, își revendică perspectiva epistemologică, articulând noi dileme și, totodată, noi metode și surse de explicare a timpurilor de altădată.

Sociologul francez Maurice Halbwachs, la începuturile cercetării memoriei, a punctat printre primii relația memorie-istorie. În cele două lucrări despre memorie², devenite ulterior clasice, Halbwachs distinge memoria autobiografică, memoria istorică, historia și memoria colectivă, elucidând rolul determinant al cadrului social în procesul de formare a reprezentărilor despre prezent sau despre trecut. Discipol al lui Emile Durkheim, Halbwachs își formulează teoria apelând, frecvent, la noțiunea de grup. Memoria colectivă, în viziunea exegetului, „nu este o metaforă, ci o realitate socială, transmisă și susținută prin eforturile conștiente și prin instituțiile grupului”.³ În căutarea interferențelor dintre memorie și istorie, Halbwachs consemnează, că istoria este trecutul rememorat față de care nu mai avem o relație „organică” – trecut care nu mai este parte importantă a vieții noastre; or, memoria colectivă este trecutul activ care formează identitățile colective.

Conceptele și definițiile elaborate de Halbwachs rămân să fie și astăzi relevante, chiar dacă istoriografia domeniului a atestat multiple încercări de substituie a termenului memorie colectivă prin memorie socială⁴, comemorări colective⁵, istorie populară⁶, imagini ale trecutului⁷ sau de a le suprima prin revenirea la mit⁸, comemorări⁹ etc. Totuși, interesul pentru studiile de memorie s-a fortificat prin introducerea în circuitul științific a noilor termeni, precum memorie publică și/sau memorie vernaculară¹⁰ sau contra-memorie¹¹. Momentul crucial în interacțiunea dintre memorie și istorie avea să-l marcheze lansarea conceptului locurile memoriei (*lieux de mémoire*)¹². În studiul coordonat de Pierre Nora – cel care ulterior va fi recunoscut „părintele revigorării interesului pentru memorie printre istorici”¹³, *lieux de mémoire* au funcția de „cristalizare a memoriei” și localizare a acesteia în „locuri în care sentimentul de continuitate istorică persistă”, așa cum contextul și ambianța memoriei – *milieux de mémoire*, lipsește cu desăvârșire.¹⁴

Însuși subiectul memoriei devine, în scurt timp după lansarea volumelor coordonate de Nora, pentru întregi generații de cercetători „conceptul organizatoric central

în studiile istorice”, de rând cu noțiunile de rasă, clasă sau gen¹⁵. Locurile memoriei, în opinia exegetului, ancorează și exprimă memoriile comunităților, fiind chemate să creeze prin atitudini, practici și ritualuri reprezentările acestor comunități despre sine și despre propria istorie în epoca de accelerare a istoriei. Ele ajung să definească memoria și identitatea comunității prin referire la locuri și obiecte, corpuri umane și autobiografii, ritualuri și practici etc., care pe parcursul scurgerii timpului au suportat amprenta mecanismelor de rememorare și uitare selectivă. Nora le definește ca „locuri în care s-au întruchipat prin eleccțiune și care, prin voința oamenilor și contribuția secolelor, au rămas ca simboluri dintre cele mai răsunătoare: sărbători, embleme, monumente și comemorări, dar și elogii, dicționare și muzee”¹⁶.

„Locurile memoriei” – de obicei, materiale, simbolice și funcționale pot fi, spre exemplu, monumentele consacrate evocării celor morți, investite prin imaginație cu „aureolă simbolică” și antrenate în practicile de comemorare. De remarcat, voința rememorării din partea comunității și capacitatea de metamorfozare a mesajului simbolic din partea locului, calități care în viziunea lui Nora sunt cruciale pentru transformarea și, respectiv, distingerea „locului istoriei” de „locul memoriei”. Firește, la momentul actual, există diverse abordări conceptuale ale memoriei din perspective disciplinare, tematice, metodologice etc. În studiile consacrate practicilor de comemorare, John Bodnar stăruie asupra termenului memorie publică – memorie desemnată prin „sistemul de credințe și opinii despre trecut care ajută comunitatea să-și înțeleagă trecutul și prezentul, și, prin implicare, viitorul”¹⁷. Memoria publică, în opinia autorului, se constituie prin conjugarea expresiilor culturale oficiale și celor vernaculare. Ideile și simbolurile memoriei publice sunt axate, de obicei, pe limbajul simbolic al patriotismului, având scopul de a media contradicțiile din societate. Cercetătorul francez Peter Burke se referă la memoria socială rezumând, în viziunea autorului, un „proces complex de selectare și interpretare”¹⁸. Istoricul american Fitzhugh Brundage recunoaște sinonimia între memoria colectivă, istorică, publică și socială în cazul când acestea sunt aplicate unei „reprezentări publice organizate și explicite a trecutului”¹⁹, urmat de constatarea lui Kerwin Lee Klein despre profilarea în istoriografia domeniului a strategiei de identificare structurală a memoriei colective drept „o colecție de practici sau artefacte materiale”²⁰, susținută prin recunoașterea și aplicarea tot mai frecventă în domeniul științelor sociale a „conceptului Memorie”²¹.

Importanța studiilor sistematice, empirice, și a cercetărilor comparative asupra proceselor sociale și politice prin care memoria publică este creată, diseminată, înțeleasă și schimbată pe parcursul timpului a fost evocată de Michael G. Kammen²². De asemenea, Patrick H. Hutton a propus analiza evoluției procesului de conștientizare a memoriei prin evidențierea a două momente constituente ale memoriei: repetiția ca „prezență a trecutului” și amintirea ca „reprezentări ale prezentului despre trecut”²³. David Glassberg circumscrie ideii lui David Lowenthal și Michael Frish despre valoare inedită a „mesajului intens luat din memoriile personale și familiale pe care indivizii le atribuie trecutului” și îndemnului că acestea ar putea constitui pentru istoric viitorul pas de explorare²⁴. Saul Friedlander atrage atenția asupra responsabilității istoricilor în cercetările de memorie colectivă, afirmând că istoricul nu poate fi un gardian al memoriei colective, or poate înfrunta, la orice nivel, rutina și stagnarea existente deja în domeniu.²⁵ Autorul subliniază importanța spiritului analitic și critic,

străin generalizărilor și devotat scrupulozității în alegerea definițiilor, conceptelor și categoriilor de studiu prestate de cercetători într-un domeniu atât de expus tentativelor imaginației și contradicțiilor malițioase de interpretare, precum memoria.²⁶

Paul Connerton a consacrat un studiu mecanismelor de transmitere și păstrare a memoriei în cadrul societăților, ridicând problema unor posibile influențe din partea discursului puterii politice sau a elementelor subconștiente din memoria socială, ori a acestor factori luați împreună.²⁷ În cazul când diverse grupuri/straturi sociale dețin multiple memorii, opozante sau distincte de restul, autorul atestă necesitatea legitimării unui consens. Astfel, excluderea elementelor ce ar scinda comunitatea și transformarea memoriilor individuale în memorie colectivă este condiția coeziunii sociale, asigurată de *practicile și ritualurile de performare* a imaginilor trecutului.²⁸

În virtutea existenței unei multitudini de cercetări a memoriei colective, referințele teoretice și metodologice pot continua prolific într-un studiu aparte. Totuși, limitele demersul nostru nu permit trecerea în revistă a tuturor încercărilor de definire a noțiunilor științifice și conceptualizărilor metodologice.²⁹ În scopul articulării unei noi problematice în cercetarea istorică în Republica Moldova și largirii perspectivei de cunoaștere și asumare a trecutului, ne vom limita la aserțiunea că *memoria* a fost și rămâne în continuare un domeniu larg și multilateral de studiu, atrăgând cu o putere surprinzătoare cercetători de diferite specializări disciplinare și oferind cu grație noi perspective tematice. Printr-o posibilă sistematizare a problematicei, pe cât e posibil, va fi reiterat faptul că o bună parte din caracteristicile memoriei colective sunt generale, fiind în mod egal recunoscute și acceptate de toate științele socioumanistice.

În ceea ce privește *spectrul de surse, metode și principii metodologice* în studiul de memorie colectivă, ținem să stipulăm că cercetările de memorie colectivă își propun să reconstituie nu atât evenimentele, cât semnificațiile acestora asupra vieții private remarcând că în construcția discursului istoriografic posttotalitar sursele și metodele memoriei colective, dincolo de subiectivitate, perspectivism, relativism și narativitate, pot deveni inserțiuni prețioase, dotate cu valoare documentară. Studiile de memorie colectivă fac posibilă, mai întâi de toate, descoperirea noilor actori din istorie, depășind hotarele unei istorii a maselor, războaielor și revoluțiilor, și valorificarea multitudinii de discursuri despre trecut prin istorie orală, arhive personale sau de familie; comemorările și celebrările, ne largesc perspectiva cunoașterii oferindu-ne viziuni noi și adesea, contradictorii istoriei întocmite într-o manieră pozitivistă. De exemplu, autobiografiile supraviețuitorilor, narațiunile martorilor, practicile de comemorare, dincolo de valoarea documentară a acestor retrairi, vin să rescrie o „istorie cu fața umană” prin punerea în valoare a unor izvoare inedite de cunoaștere a trecutului și atrăgând un interes transdisciplinar din partea cercetătorilor. Astfel, supuse unei valorificări rigide, inteligente și atente, sursele oferite de memoria colectivă ar putea să completeze și uneori chiar să substituie metodele istorice tradiționale.

Cercetătorul Zoe Petre, într-un studiu despre scris și oral în istoria recentă menționează că „în această nouă istorie, în care aproape totul e document, documentul însuși și-a pierdut prestigiul de depozitar necontestat al unui adevăr intact”³⁰. De altfel, izvoarele memoriei susținute de practicile puterii stocate, în majoritatea lor, în arhivele de stat au devenit insuficiente. Materialul de cercetare a memoriei și

locurilor memoriei este constituit din texte, imagini, obiecte care oferă informații despre anumite evenimente, personalități sau idei din perspectiva memoriei comunității, reunind „deopotrivă creația națională, memoria oficială și memoria vie, privată, istoria orală și istoria scrisă, transmiterea și reconstrucția tradiției și a valorilor, edificarea monumentelor memoriei – memorialul și mitul național”³¹.

Izvoarele de studiu pot fi, spre exemplu, monumente ale gândirii istorice, articole din mass-media despre inaugurarea monumentelor publice, discursuri/alocuțiuni politice din cadrul comemorărilor istorice, obiecte de cotidian care și constituie, propriu-zis, memoria colectivă. În acest context de definire, Jan Assmann se referea la un corp de cunoștințe colective, în mare parte (dar nu în exclusivitate) despre trecut și reprezentate prin „texte, imagini și ritualuri reutilizabile” ce servesc conștientizării, stabilității și perpetuării imaginii societății/grupului despre propria unitate și particularitate.³² *Metodele de cercetare*, în linii generale, sunt cele aferente domeniului istoriei și antropologiei istorice printre care distingem metoda *istoriei orale*, *observație participativă*, *analiza de conținut*, *istorie locală*, *microistorie*, *egoistorie* etc.

Fără a ne opri la detalii, vom sublinia doar că valoarea documentară a surselor obținute pe această cale nu urmărește restabilirea adevărului istoric, ci invocarea funcției primordiale a memoriei, cea de recuperare.³³ Spre exemplu, prin apel la metoda istoriei orale putem obține surse valoroase circumscrise amintirilor proprii, care ne-ar permite să analizăm modul în care indivizii interiorizează și pun în practică normele oficiale.³⁴ Biografia înțeasă ca *poveste a vieții / life story* (eng.), *l' recit de vie* (fr.), prezintă o formă de discurs subiectiv și personalizat, care racordează rememorarea cu identificarea de grup, dezvăluind un univers mental personal, dar în care se regăsesc reprezentări și credințe colective. Focalizarea interesului pentru istoria globală și locală invită cercetătorul să se aplece, pe de o parte, spre sursele de studiere a fenomenelor precum, pactul Ribbentrop-Molotov, Gulag, Holocaust, catastrofa de la centrala atomică Cernobâl, devenite teme globale de studiu, iar pe de altă parte, spre memoriile comunităților locale, etnice, familiale, ignorate sau marginalizate insistent de istoriografia oficială; mai exact, spre mărturiile subiective, contradictorii, competitive, dar stocate în memoria colectivă.

Nu mai puțin importante sunt preocupările pentru *problemele metodologice* (organizarea cercetării, definirea contextului, conturarea problematicei și subiectelor pentru lucru în teren etc.). O metodologie elaborată asigură într-o manieră largă accesul la sursele nonclasice și nonscrie. În această ordine de idei, din start, subscriem opiniei antropologilor Michael Lambek și Paul Antze privind importanța crucială a contextului și modalităților de formare, stocare și transmitere a memoriei colective. Memoria „întotdeauna depinde de vehiculele culturale de exprimare” și, la fel ca și cultura, depinde de contextul local.³⁵

Cercetătorul american Woulf Kainsterner atenționează asupra situației critice din aspectul metodologic de cercetare a memoriei, consacrandu-i un studiu aparte și sugerând o posibilă dezvoltare a metodelor practicate de mass-media și comunicare, mai ales care țin de mecanismele perceperii și reprezentării. Astfel, autorul conceptualizează memoria colectivă ca pe un rezultat al interacțiunii dintre trei factori: (1) tradițiile intelectuale și culturale care încadrează reprezentările noastre despre trecut, (2) creatorii de memorie care însușesc selectiv și manipulează aceste

tradiții și (3) consumatorii de memorie, care, la rândul lor, folosesc, ignoră sau transformă aceste artefacte în corespundere cu interesele proprii.³⁶

În studiile de memorie colectivă urmează să ținem cont de caracterul selectiv și subiectiv al memoriei. Memoria, menționează Edward W. Said, nu este neapărat autentică, ci mai curând utilă.³⁷ Ea este supusă constant intereselor prezentului, într-un proces continuu de reorganizare cu scopul de legitimare a prezentului. Rolul *tradițiilor inventate* reprezintă o practică de instrumentalizare a memoriei colective prin manipularea selectivă cu imaginile trecutului în scopuri de legitimare a prezentului.

Procesul de restituție istorică, are nevoie, pe lângă depășirea tendinței de rescriere a unei istorii idealizate a trecutului, să țină cont de dimensiunea personală, subiectivă a surselor, constituite din memoriile generațiilor de astăzi. Deseori, în cazul martorilor oculari, amintirile acestora mai reprezintă un trecut traumatizant, marginalizat sub presiunea mecanismelor de amnezie și memorie selectivă, când indivizii/persoanele ezită a retrăi, a căta oară, evenimente traumatizante. În acest caz studiile de memorie colectivă oferă posibilități de cercetare a aspectelor refulate, mai puțin vizibile, pe marginea trecutului prezentat deocamdată doar de „vocea oficială a istoriei”³⁸. Astfel, memoria trecutului ia conturul unei „comunități de memorii”, iar reconstituirea acestui trecut prin apel la memoria comunității „se dovedește a fi mai puțin dificilă și, în același timp, mai imperioasă pentru generațiile care nu au cunoscut evenimentul”³⁹.

Cu siguranță, în toate timpurile, transformările memoriei colective sunt determinate de contextele problemei identitare, naționalismelor, luptei pentru legitimarea puterii, menținerea autorității. Departate de a fi un exercițiu neutru de fapte și trăiri, studierea istoriei cu referire la discursul memoriei colective poate fi o extensiune a eforturilor de construcție a unei loialități dezirabile și inteligibile a țării, tradiției, devotamentului din partea cuiva.⁴⁰ S-a demonstrat că identitățile colective *pot fi construite*⁴¹ prin contribuția narațiunilor despre trecut, străbunii întemeietori, faimoșii eroi și evenimentele cruciale etc. Astfel, în privința memoriei ca proiect politic, Said atestă o nouă dimensiune – *invenția*, și prestanța ei în formarea memoriei colective.⁴² Promovând un fals, *memoria inventată* despre trecut poate fi o modalitate de creare a unui sentiment identitar nou pentru conducător și conduși, edificat prin tradiții și ceremonii publice, până atunci inedite.

Din altă perspectivă, nu putem trece cu vederea prezența unor *limite ale reprezentărilor trecutului în memoria colectivă*. Una dintre ele este *trauma* – exemplul memoriei atrocităților războiului, deportărilor, foametei organizate de autorități, atunci când memoriile acestor evenimente, atât pentru victime cât și pentru autorii acestor atrocități, deseori sunt „prea dificile pentru a fi retrăite și astfel fiind marginalizate și uitate”⁴³. Deseori, însă, ele revin ca imagini ale refulatului, devenind parte a memoriei sociale sau a unei *contra-memorii* în baza acelorași principii de rememorare și uitare selectivă.⁴⁴ Michel Foucault, în acest context menționa că memoria a devenit un factor decisiv în confruntările politice, pentru că controlul asupra memoriei colective asigură controlul asupra acțiunilor colective.⁴⁵

Confruntarea conținutului colecțiilor de arhivă cu memoria colectivă reprezintă o oportunitate pentru istorici. De exemplu, specialiștii în istorie orală insistă asupra prerogativei de restituție prin „redarea istoriei poporului prin propriile cuvinte”⁴⁶.

Este una dintre cele mai democratice metodologii istoriografice, percepția istoriei din perspectiva comunităților, aceasta fiind marginalizată îndelung de metodologia „convențională”. Este, de fapt, o posibilitate fascinantă de restituire a vocilor „pierdute” despre propriul trecut.⁴⁷ Or, după cum afirmă Lowenthal, „trecuturile pe care le modificăm sau le inventăm sunt la fel de răspândite și de importante ca și cele pe care încercăm să le conservăm”⁴⁸. Toate luate împreună și folosite cu profesionalism și prudență, vin să paveze calea spre o istorie nepolitizată, străină manipulării ideologice, debarasată de metode pozitivistice și demersuri evenimentiale promovate insistenț în perioada „noptii totalitare”⁴⁹.

O eventuală introspectivă istoriografică privind studiile de memorie colectivă a spațiului posttotalitar rezumă opiniile cercetătorilor în două constelații majore de texte: prima, care se referă la amnezia postcomunistă, ca tendință de uitare a crimelor și ororilor regimului totalitar, și a doua, care încearcă să se abstractizeze de la fenomenul uitării sau memoriei scurte, invocând un abuz de memorie, o preocupare excesivă față de adevărul istoric și care, în final, este generatoare de „memorii competitive”⁵⁰.

Actualitatea surselor memoriei colective în Republica Moldova, în calitate de discurs academic alternativ, reiese și din „moștenirea cea mai grea pe care o are istoriografia basarabeană din perioada dominației sovietice” reflectată în „influența ideilor preconcepate, a clișeului politic, mai ales, asupra scrisului istoric”. Oroarea față de „influența demoralizatoare a ideologiei burgheze”, a impus refuzul corelării investigației istorice locale cu a celei universale, ceea ce a făcut ca istoria imperiului din care am făcut parte, să se bazeze pe o viziune îngustă, sectară, unilaterală asupra procesului istoric, ruptă de contextul general-istoric”⁵¹. Ca și în cazul altor societăți postsovietice, cercetarea istorică a fost „dominată” și „instrumentalizată” de mitologia politică, și totuși, în opoziție cu aceasta, multe voci s-au pronunțat în favoarea studiului memoriei, atribuind-i rolul de alternativă și considerând-o mai „autentică”, mai apropiată naturii umane.

Un alt argument este experiența totalitară a comunităților din Republica Moldova care face validă pentru acest spațiu afirmația lui Tzvetan Todorov despre un „pericol nebănuit înainte: cel al ștergerii memoriei”⁵². De rând cu reperarea mai multor discursuri paralele ale memoriei colective, constatăm implicarea pârtoare a puterii în evoluția acesteia. Problemele metodologice care derivă din situația dată pun în evidență subiectele inconveniente, cu „prea puțină memorie”, marcate, pe de o parte, de dorința de a fi uitate, iar, pe de altă parte, de nevoia de a li se păstra via memoria. Excesul unei memorii în detrimentul celorlalte, manipularea cu imaginile trecutului și legitimarea puterii prin referință la anumite evenimente, locuri, personalități etc. poate provoca apariția contramemoriilor și a tensiunilor sociale. Această situație face imposibilă aplicarea conceptului *memorie publică* și *memorie privată*, specifice societăților cu democrații consolidate.⁵³

În planul memoriei colective, atestăm un întreg spectru de „pete albe” ce lasă în umbră trecuturi traumatizante și „neautorizate” de discursul oficial. Subiectele de investigație care se lasă întrevăzute în încercările de restituție istorică din acest spațiu se ancorează, în special, în perioada secolului trecut, precum războaiele, etapele instaurării regimului comunist, colectivizarea, naționalizarea, deportările etc. Conturarea unor noi imagini și atitudini ale celor care au trăit istoria ne-ar ajuta să cunoaștem

și să ne asumăm aceste trecuturi, așa cum s-a întâmplat într-o serie de state posttotalitare. Or, memoria colectivă într-o societate democratică admite justetea și mesajul memoriilor opuse, constituind în ansamblu o „comunitate de memorii” compatibile, deși competitive, îndemnând la „o memorie democratică a trecuturilor”⁵⁴.

Totuși, încercarea de a contura surse și discursuri alternative despre trecut poate revigora nu numai procese de rememorare selectivă, ci și de uitare/amnezie selectivă, provocate de mecanismele de stocare, transmitere și selectare a memoriei în comunitățile posttotalitare. Memoria poate fi și un mod de manifestare a prezentului, ea poate fi și răbufnirea trecutului pe scena prezentului, a unui trecut uitat, refutat, insuficient susținut de acțiuni de rememorare sau de grupuri purtătoare de memorie.⁵⁵ Deseori sursele memoriei „reiterează atitudini, supoziții, prejudecii, valori pe care documentul istoric nu le deține”⁵⁶. „Memoria victimelor comunismului este încă fragilă. Insuficient recunoscută și instituționalizată, periferică, atingând doar unele grupuri sociale, îndeosebi victime sau descendenți. Ea nu a fost asumată de toate forțele sociale, indiferent de opțiunea lor politică sau ideologică, ca în cazul Holocaustului.”⁵⁷

Apelând la perspectiva durkheimiană, constatăm în comunitățile din Republica Moldova o tendință de evocare a ritualurilor și practicilor de comemorare ca mecanisme de solidarizare a comunității altor valori decât cele promovate de autorități.⁵⁸ Vorbind despre paternelle identitare ancorate în memoria colectivă, am constatat devotamentul și pietatea cu care acestea sunt performate de comunități, iar memoria colectivă, grație prezenței sale în activitățile de comunicare, percepție, reflecție, constituie una din condițiile esențiale pentru discernământul identitar al fiecărui membru al acestor comunități. Astfel, memoria colectivă în Republica Moldova este mediul în care dăinuie și se construiesc identitățile.

Cercetarea istorică, sub presiunea acumulării de noi fapte sau datorită influenței sau asocierii altor discipline, are nevoie de verificarea periodică și de rescrierea propriului discurs. În pofida dificultăților enorme în plan teoretic și metodologic a „utilizării trecutului”, specialiștii occidentali în domeniul istoriei vin cu deschideri în dimensiunea metodelor și surselor de cercetare a memoriei colective, depășind principiul de „a ține trecutul la distanță”. Astfel, cercetarea trecutului prin abordarea memoriei colective urmează a fi realizată în Republica Moldova nu numai pentru a ne cunoaște trecutul sau pentru a provoca vechile traume, amintiri dureroase și crize de identitate, dar și „pentru a ne detașa cu inteligență de moștenirile lui dureroase”⁵⁹. Preocuparea pentru discursul memoriei, coroborat cu cel al istoriei, ne permite să ne îndepărtăm de prezent cu avantajele conștiinței curate.

Note

¹ Simona Nicoară, *Istorie și imaginar. Eseuri de antropologie istorică*, Ed. Accent, Cluj-Napoca 2000, p. 28.

² Maurice Halbwachs, *On collective memory*, (edited, translated, and with an introduction by Lewis A. Coseriu), University of Chicago Press, Chicago, 1992.; Idem, *The collective memory*, (translated from the French by Francis J. Ditter, Jr., and Vida Yazdi Ditter), Harper & Row, New York, 1980.

³ Idem, *The collective memory*, (translated from the French by Francis J. Ditter, Jr., and Vida Yazdi Ditter), Harper & Row, New York, 1980, p. 50.

⁴ James Fentress and Chris Wickham, *Social Memory*, Blackwell, Oxford, 1992.

⁵ Jay Winter and Emmanuel Sivan (eds.), *Setting the Framework*, in *War and Remembrance in the Twentieth Century*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 6-39.

⁶ Roy Rosenzweig & David Thelen, *The Presence of the Past: Popular Uses of History in American Life*, Columbia University Press, New York, 1998.

⁷ Jeffrey K. Olick, and Daniel Levy, *Collective memory and cultural constraint: Holocaust myth and rationality in German politics*, in „American Sociological Review”, The Ohio State University, Ohio, nr. 62 (6), 1997, p. 921-936.

⁸ Noa Gedi and Yigal Elam, *Collective Memory—What is it?* in „History & Memory”, Indiana University Press, vol. 8, issue 1, 1996, p. 30-50.

⁹ John Gillis (ed.), *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

¹⁰ John E. Bodnar, *Remaking America: public memory, commemoration, and patriotism in the twentieth century*, Princeton University Press, Princeton, 1992.

¹¹ Michel Foucault (ed.), *Language, counter-memory, practice: selected essays and interviews*, (with an introduction by Donald F. Bouchard; translated from the French by Donald F. Bouchard and Sherry Simon), Cornell University Press, Ithaca, 1977.

¹² Pierre Nora (ed.), *General Introduction: Between Memory and History*, in *Realms of Memory: Rethinking the French Past*, vol. 1, Columbia University Press, New York, 1996, p. 1-20.

¹³ Jay Winter, *The Generation of Memory: Reflections on the „Memory Boom” in the Contemporary Historical Studies*, in „German Historical Institute Bulletin”, nr. 27, 2000; <http://www.ghi-dc.org/publications/ghipubs/bu/027/b27winterframe.html> (accesat - 01.03.2009).

¹⁴ Pierre Nora, *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*, in „Representations”, University of California Press, nr. 26, 1989, p. 7.

¹⁵ Jay Winter, *The Generation of Memory: Reflections on the „Memory Boom” in the Contemporary Historical Studies*, in „German Historical Institute Bulletin”, nr. 27, 2000; <http://www.ghi-dc.org/publications/ghipubs/bu/027/b27winterframe.html> (accesat - 01.03.2009).

¹⁶ Pierre Nora (ed.), *Realms of Memory: Rethinking the French Past*, vol. 1, Columbia University Press, New York, 1996.

¹⁷ John E. Bodnar, *Remaking America: public memory, commemoration, and patriotism in the twentieth century*, Princeton University Press, Princeton, 1992, p. 76.

¹⁸ Peter Burke, *History as social memory*, in Thomas Butler (ed.), *Memory: history, culture, and the mind*, Blackwell, Oxford, 1989, p. 97-113.

¹⁹ W. Fitzhugh Brundage (ed.), *Introduction: No Deed but Memory*, in *Where These Memories Grow. History, Memory, and Southern Identity*, University of North Carolina Press, London, 2000, p. 24.

²⁰ Kerwin Lee Klein, *On the Emergence of Memory in Historical Discourse*, in „Representations”, University of California Press, nr. 69, 2000, p. 135.

²¹ Michael Schudson, *Watergate in American Memory: How We Remember, Forget, and Reconstruct the Past*, Basic, New York, 1992, p. 51.

²² Michael G. Kammen (ed.), *The Past before us: contemporary historical writing in the United States*, Cornell University Press, Ithaca, 1980.; Michael G. Kammen, *Mystic chords of memory: the transformation of tradition in American culture*, Knopf, New York, 1991.

²³ Patrick H. Hutton, *History as an Art of Memory*, University of Vermont Press, Hanover, 1993.

²⁴ David Glassberg, *A Sense of History*, in „The Public Historian”, University of California Press, vol. 19, nr. 2, 1997, p. 69.

²⁵ Saul Friedlander, *History, Memory, and the Historian: Dilemmas and Responsibilities*, in „New German Critique”, nr. 80, 2000, p. 14.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Paul Connerton, *How societies remember*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, p. 1, 38.

²⁸ Ibidem, p. 40.

²⁹ Vezi: Barbara A. Misztal, *Theories of Social Remembering*, Open University Press, Buckingham, 2003. Autoarea abordează următoarele direcții tematice predominante: investigarea acțiunilor comemorative, investigarea legăturii între memorie și identitate, studiile despre memoria traumatizată și cercetarea conexiunii între memorie și justiție.

³⁰ Zoe Petre, *Scris și oral în istoria recentă*, in *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse*,

metode. *Lucrările simpozionului internațional organizat de Colegiul Noua Europă, București, 7-8 aprilie, 2000*, Imprimeria Arta Grafică, București, 2002, p. 205.

³¹ Adrian Neculau, *Memorie pierdută. Eseuri de psihologie a schimbării*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 179.

³² Jan Assmann, *Collective Memory and Cultural Identity*, in „New German Critique”, Duke University Press, nr. 65, 1995, p. 132.

³³ Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, (traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik), Editura Amarcord, Timișoara, 2001, p. 38.

³⁴ Paul Richard Thompson, *The voice of the past: oral history*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

³⁵ Paul Antze & Michael Lambek (eds.), *Preface*, in *Tense Past: Cultural Essays in Trauma and Memory*, Routledge, New York, 1996, p. VII.

³⁶ Wulf Kansteiner, *Finding Meaning in Memory. A Methodological Critique of Collective Memory Studies*, in „History and Theory”, Wiley-Blackwell Publishing, nr. 41, 2002, p. 180.

³⁷ Edward W. Said, *Invention, Memory, and Place*, in „Critical Inquiry”, University of Chicago Press, vol. 26, nr. 2, 2000, p. 179.

³⁸ Apud: Maria G. Cattell and Iacob J. Climo (eds.), *Introduction: Social Memory and History. Anthropological Perspectives*, in *Social Memory and History: Anthropological Perspectives*, AltaMira Press, 2002, p. 28.

³⁹ Jean-Charles Szurek, *Pentru o memorie democratică a trecuturilor traumatizante*, în *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode. Lucrările simpozionului internațional organizat de Colegiul Noua Europă, București, 7-8 aprilie, 2000*, Imprimeria Arta Grafică, București, 2002, p. 63.

⁴⁰ Edward W. Said, *Invention, Memory, and Place*, in „Critical Inquiry”, University of Chicago Press, vol. 26, nr. 2, 2000, p. 176.

⁴¹ Vezi: Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1992; Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Ed. Verso, London, New York, 1995.

⁴² Edward W. Said, *Invention, Memory, and Place*, in „Critical Inquiry”, University of Chicago Press, vol. 26, nr. 2, 2000, p. 178.

⁴³ Patrick Hutton, *Recent Scholarship on Memory and History*, in „The History Teacher”, The Society for History Education, California State University, vol. 33, nr. 4, 2000, p. 539.

⁴⁴ Eviatar Zerubavel, *Time maps: collective memory and the social shape of the past*, University of Chicago Press, Chicago, 2003.

⁴⁵ Michel Foucault (ed.), *Language, counter-memory, practice: selected essays and interviews*, (with an introduction by Donald F. Bouchard; translated from the French by Donald F. Bouchard and Sherry Simon.), Cornell University Press, Ithaca, 1977.

⁴⁶ Paul Richard Thompson, *The voice of the past: oral history*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

⁴⁷ S. Leydesdorff, L. Passerini, and P. Thompson (eds.), *Gender and Memory*, Oxford University Press, Oxford, 1996.

⁴⁸ David Lowenthal, *Trecutul e o țară străină*, Editura Curtea Veche, București, 2002, p. 11.

⁴⁹ Vladimir Tismăneanu, *Fantasmele salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa postcomunistă*, (traducere de Magda Teodorescu), Polirom, Iași, 1999.

⁵⁰ Lucia Ruedenberg-Wright, *Forty Years of Rehearsal. Civic Ceremony as a field for Memory and Social Identity*; <http://www.lrw.net/~lucia/pubs/wagro/> (accesat - 01.03.09).

⁵¹ Ion Țurcanu, *Istoricitatea Istoriografiei. Observații asupra scrisului istoric basarabean*, Ed. ARC, Chișinău, 2004, p. 245.

⁵² Tzvetan Todorov, *Abuzurile memoriei*, (traducere de Doina Lica), Amarcord, Timișoara, 1999, p. 9.

⁵³ Dejan Jovic, *Official Memories in post-authoritarianism: an analytical framework*, in „Journal of Southern Europe and the Balkans”, Routledge, vol. 6, nr. 2, 2004.

⁵⁴ Jean-Charles Szurek, *Pentru o memorie democratică a trecuturilor traumatizante*, în *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode. Lucrările simpozionului internațional organizat de Colegiul Noua Europă, București, 7-8 aprilie, 2000*, Imprimeria Arta Grafică, București, 2002, p. 52.

⁵⁵ Ibidem, p. 56.

⁵⁶ Barbara Allen and Linwood Montell, *From Memory to History: Using Oral Sources in Local History Research*, American Association for State and Local History, Nashville, 1981.

⁵⁷ Adrian Neculau, *Memorie pierdută. Eseuri de psihologie a schimbării*, Polirom, Iași, 1999, p. 195.

⁵⁸ Vezi: Ludmila Cojocari, *The Culture of Memory and Amnesia in the Borderland Societies: The case of the Republic of Moldova, in Impact of Culture on Human Interaction: Clash or Challenge*, Helfrich H., Dakhin A., Hölter E., Arzhenovskiy I. (eds.), Hogrefe & Huber, Göttingen, 2008, p. 233-248; Idem, *Political Liturgies and Concurrent Memories in the context of Nation-Building Process in Post-Soviet Moldova: the case of "Victory Day"*, in „Interstitio. East European Review of Historical Anthropology”, vol. 1, nr. 2 (2), 2007, p. 89-121; Idem, *The Victory Day in the Republic of Moldova: Selective Remembering and Forgetting in a Post-Soviet Project of Nation-Building*, in „History & Politics”, nr. 1, Chișinău, 2008, p. 27-44; Людмила Кожокари, *Проблемы памяти и идентичности в постоталитарных государствах. На примере Республики Молдова*, in „Перекрестки. Журнал исследований восточноевропейского пограничья”, nr. 3-4, Минск, 2005. La nivel instituțional pentru prima dată în Republica Moldova problema în cauză a fost abordată în cadrul Conferinței Internaționale Istorie și Memorie Colectivă în sud-estul Europei. Dileme ale implicării discursului politic, organizată de Institutul de Istorie și Științe Politice, ULIM în colaborare cu Facultatea de Istorie și Filozofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca pe data de 22-23 noiembrie, 2007. Pentru detalii vezi: Virgiliu Birlădeanu, *Istorie și memorie colectivă în sud-estul Europei. Dileme ale implicării discursului politic*, „Revista de istorie a Moldovei”, Chișinău, 2/2008, p.167-172.

⁵⁹ Radu Ardean, *Istoria - De ce? Cum? Pentru cine?*, in „Studia Universitatis 'Babeș-Bolyai'. Historia”, vol. 50, nr. 2, Cluj-Napoca, 2005, p. 232-235.

SUMMARY

The article aims to outline a perspective of collective memory studies in the Republic of Moldova in order to delineate the opportunity of collective memory sources' investigation and the possibilities of theoretic and methodological approach of this field in the context of the rethinking history efforts. The authors consider that the studies of collective memory open, in the case of the post-Soviet Moldova, new methodological and theoretical opportunities of trans-disciplinary research of the history, articulating new themes and inaugurating new scholar debates toward the past.

NEAMUL BOIERESC AL NĂCULEȘTILOR ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Sergiu BACALOV

În cunoscuta listă ce cuprinde cele mai vechi și mai nobile neamuri boierești ale Țării Moldovei, listă întocmită la începutul secolului al XVIII-lea de domnul Dimitrie Cantemir, figurează și neamul Năculeștilor¹. Am arătat în câteva rânduri, cu alte ocazii, caracterul relativ al acestei liste, în care un loc aparte ocupă neamurile ce țineau de casa Cantemireștilor: Mihuleștii, Abăzeștii etc, neamuri comparativ noi².

În categoria neamurilor boierești ce aparțineau casei domnești a Cantemireștilor poate fi inclus și neamul Năculeștilor, deoarece observăm că la 1711, pleacă în Rusia și Sandu Nacu³, alături de Ilie Abăza, Apostol Mihuleț și alți boieri apropiați domnului Dimitrie vodă⁴.

Cu toate că vechimea nobleței Năculeștilor este indiscutabilă⁵, însă neamul propriu zis se formează ca o entitate aparte în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Având în vedere că în Țara Moldovei numele de neam are, de regulă, origine antroponimică, la bază stând numele ce aparținuse unui strămoș care se evidențiasse pe plan social-politic. O situație identică este și în cazul Năculeștilor. Intemeietorul neamului, Nacul mare stolnic, numit în documente și Nacul Simion⁶ sau Nacul Simionel⁷. Însăși forma numelui său, atestat în sursele timpului, că Nacul este fiul unui oarecare Simion. Din documente târzii (secolul XIX-lea) cunoaștem că acest Simion deținea dregătoria de comis⁸, din care putem presupune că nu era un boier de rând.

Un aspect important pentru identificarea originii Năculeștilor îl reprezintă tangența cu neamul Stroici. Astfel, la 1716, apare un Ion Stroici spătar care se numește fiu al lui Dumitrașco Nacul fost mare paharnic⁹, deci nepot lui Nacul stolnicul și strănepot lui Simion comisul¹⁰. Logic ar fi să considerăm că Nacul stolnicul și tatăl său Simion comisul ar fi fost reprezentanți ai Stroiceștilor. Din păcate nu există nici un act în care aceștia din urmă să fie menționați purtând numele de neam Stroici, fapt care nici nu exclude existența unor legături de rudenie. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea, în actele epocii este atestat Simion Stroici, fiul lui Ion Stroici și frate cu Luca (Lupu) Stroici, deținător al multor dregătorii importante (căminar la 1579, vistier la 1579, 1597-1607, comis la 1606)¹¹. Însă sursele documentare interne, investigate de Nicolae Stoicescu, ne arată că Simion Stroici, căminar, vistier și comis este mort înainte de 7 martie 1623 și că „n-a avut copii din trupul lui”¹². Mai nou, Maria-Magdalena Székely demonstrează, pe baza unor inscripții păstrate pe pietre de mormânt de la Camenița Podoliei și la mănăstirea Probota, că Simion Stroici a avut cel puțin trei fii: Ionașco, Grigore și Nicolae, toți decedați înaintea tatălui lor¹³.

Același Nicolae Stoicescu arată că Savin Zmuncilă, mare ban, a fost fiu al lui Stroe spătarul (adică al lui Ion zis Stroici, spătar, fiu lui Dumitrașco Nacul mare paharnic – n.n.), și nepot lui Dumitrașco Nacul mare paharnic. Astfel, poate fi vorba de un nume dublu și nu de apartenența la neamul Stroiceștilor¹⁴. Oricum, problema rămâne în faza de cercetare și nu intră în vizorul prezentului studiu.

Simion comisul este atestat în izvoarele documentare, contemporane lui, doar ca Simion din Comănești¹⁵, Simion din Soloneț¹⁶, Simionel din Rotompănești¹⁷, Simionel¹⁸ din Soloneț¹⁹. În acest mod aflăm și moșiile care au fost de baștină ale Năculeștilor, toate situate în ținutul Sucevei: Soloneț și Comănești fiind situate pe valea Solonețului²⁰, un afluent al Sucevei, iar Rotompănești – pe Șomuzul Mare.

Simion din Comănești (din Soloneț), în afară de Nacul, a mai avut alți trei fii: Constantin mare comis, Dociul paharnicul²¹ (acesta este tatăl Saftei Dociul, soția lui Andrei Abăza, iar unul dintre fiii lor s-a numit Simion Abăza²², în cinstea moșului său – Simion din Comănești), Pătrașco, Toader și fiica Antimia²³. Simion din Comănești (din Soloneț) a decedat după anul 1634²⁴.

Nacul, fiul lui Simion din Comănești (din Soloneț), este menționat în documentele vremii la 1633, în Iași, fără dregătorie, martor la o tranzacție funciară²⁵. Martor la o vânzare, printre mulți „feciori de boieri”, Nacul se afla și la 11 mai 1642, împreună cu fratele său Dociul²⁶.

La 8 iulie 1651, Nacul mare comis, împreună cu Constantin Ciogole mare spătar, Pătrașco Ciogole mare stolnic, Pavel Prăjescu al II-lea jitnicer, Neculai Buhuș al III-lea jitnicer și Ion Tăutul armașul, mărturisește despre o cumpărătură a marelui logofăt Gavriaș Măteiaș²⁷. La 11 iulie, același an, Nacul mare comis semnează încă o mărturie, alături de Alexandru Costin, Vasile Malai și Toader Jora²⁸. În funcția de stolnic apare abia la 5 aprilie 1657, în calitate de martor, alături de Bogza, pârcălab de Neamț, la o tranzacție funciară în ținutul Neamțului²⁹. În aceeași dregătorie, Nacul este martor la o vânzare, alături de Grumaze mare armaș și Contăș al III-lea logofăt, la 16 februarie 1658, de această dată în ținutul Trotuș³⁰.

La 8 iunie 1658, domnul Gheorghe vodă Ștefan confirmă vânzarea făcută de Iftimii Boțul, anume „giumătate de sat din Oncani, ce iaste de ocolul Botășeanilor cu hăleșteu și cu vecini”, lui al „nostru credincios boiarin Nacul ciau fostu stolnic mare”, pentru 400 de taleri, și întărește această moșie stolnicului Nacul³¹. La 22 iunie 1661, Nacul mare stolnic, Toderașco Jora și Gorovei logofătul sunt martori la cumpărarea unei părți din satul Băloșești de Iordache Cantacuzino mare vistier de la unii dintre răzășii moșiei sus-numite³². În mazălie îl identificăm la 29 ianuarie 1660, ca martor la o vânzare în ținutul Iașilor: „Nacul fost stolnic”³³; în aceeași postură se află și la 9 mai 1663, martor la o danie³⁴.

O serie de documente în care apare menționat Nacul stolnicul sunt legate de tranzacțiile funciare din cadrul moșiei Oidești. Astfel, la 6 octombrie 1665, Gavril, fiul Grecului din Săcuieni, mărturisește printr-un zăpis despre faptul că a vândut o parte din moșia satului Oideștii, către „dumisale Nacul stolnicul” și pentru care a primit în rate, după cum se vede din zăpis, suma de 70 de lei, iar restul „miau rămas dumnealui când îi voi da dreasăli ca să aibă dumnealui ami face plata deplin”³⁵. Peste o lună, la 4 noiembrie 1665, Maria căpitănița din Săcuieni mărturisește că a „vândut un loc de casă din Oidești dumisale stolnicului Nacului” „drept 20 de lei bitii” „cu loc de casă în vatra

satului și cumpăratură în țarină, și cu loc de fânaț și cu loc de heleșteu³⁶. La 4 martie 1666, Nacul „biv stolnic”, aflându-se la Baia, cumpără în satul Oidești, „un loc de casă care să cheamă o jirebie, cu cât să va alege în vatra satului și în heleșteu”, pădure, țarină „și în pomete”, pentru 15 lei, de la Vasile fiul lui Opincă și alți frați și veri ai acestuia³⁷. În aceeași perioadă Nacul stolnicul mai cumpără încă trei locuri de casă în Oidești, cu parte din pădure, fânaț și țarină, pentru 5 lei și încă „doi boi drept cinci lei”, de la Constantin Holbură, ceea ce nu echivala cu prețul real al moșiei. Restul banilor, „pre cât va fi prețul acei moșii”, Nacul stolnicul urma să-l plătească lui Constantin Holbură atunci când ultimul îi va „duce zapisele”³⁸. Încă „doao jirebii cu doao case din sat din Uidești cu tot venitul acelor doao jirebii” Nacul stolnicul cumpără, pentru 8 lei, de la Andreica și sora lui, cu un recalcul pe viitor al prețului moșiei³⁹. În toamna anului 1667, la 29 octombrie, Pavel, fiul lui Miron, nepot lui Măcri din Baia, vinde „dumisale stolnicului Nacului”, pentru 5 lei, „o jireabii loc de o casă din sat din Oidești”⁴⁰.

Unele dintre actele timpului îl atestă pe Nacul exercitând diverse porunci domnești legate de conflictele pentru moșii și de tranzacțiile funciare. Astfel, la 6 februarie 1667, domnul Iliș vodă Alexandru poruncește lui Nacul fost stolnic să aleagă partea de moșie a lui Nacul Liviziul din satul Vârtop, ținutul Sucevei, cu tot hotarul, de moșia lui Turcuman⁴¹. La 12 noiembrie 1669, Nacul stolnic este martor, alături de Miron Costin, vornic al Țării de Jos, și Gligore Hăbășescul, vornic al Țării de Sus, la un schimb de moșii în ținutul Lăpușnei, dintre boierii Prăjești și Pănășești⁴². Cu toate că, la acest moment, Nacul este arătat ca stolnic, bănuim, în baza a câtorva documente, că și la această etapă el continua să se afle în mazălie⁴³.

Nacul stolnicul, implicat personal în acțiuni de tranzacții funciare, este atestat și la 2 iulie 1662, aflat la Rotompănești, cumpărând de la Dumitru Varmam o parte din moșia Pleșești, cu vad de mori, cu pădure și fânaț, pentru 7 galbeni; o iapă, drept 7 lei, un bogasiu albastru, un sac de grâu și o cergă de Brașov⁴⁴. Această moșie pare să fie situată în bazinul Miletinului, ținutul Hârlăului, deoarece aflăm că la 4 iulie 1712, domnul Nicolae vodă Mavrocordat o întărește mănăstirii Schitul cel Mare din Țara Leșască, cu zapis de la Savin [Zmuncilă] mare ban și de la soția sa Ileana, fiica lui Vasile Ceaurul fost mare logofăt, „ce-l aveau de la moșul lor, Nacul stolnicul”⁴⁵.

La 10 mai 1676, Nacul stolnicul, împreună cu soția și copiii săi se învoiesc cu Macarie, egumenul mănăstirii Cetățuia (ctitorie a lui Gheorghe vodă Duca), să-i dea mănăstirii șapte fâlcii de vie, la Cotnari, pe Țombric, lucrute și îngrijite, pentru 500 de lei, cu care s-a împrumutat de la niște turci și cu carte domnească de încredințare pentru a-i reîntoarce banii mănăstirii.

Nacul stolnicul a fost căsătorit, înainte de 1635, cu Nastasia⁴⁶, fiica lui Constantin uricar și a Tofanei⁴⁷, fiica lui Mălai vătah⁴⁸. În acest fel, Nacul stolnicul era cumnat cu Străutul Dobrenschii (căsătorit cu Mierla, sora Nastasiei) și cu Istratie, fost logofăt, (căsătorit cu Măricuța, o altă soră a Nastasiei)⁴⁹. Toți aceștia împart între ei, la 26 februarie 1636, părțile de moșie din Rotompănești, cu curți, mori; partea din Hreasca, pe Șomuz; jirebii din Oncești; o falce de vie la Cotnari, pe Țombric; locuri în Nemirceani⁵⁰. La 7 august 1641, Petriceico mare vornic mărturisește într-un zapis al său că a vândut „Nacului feciorul lui Simionel, patru jirebii de ocină, ce au fost partea lui Gligorcii den Bălăcenii” pentru 70 de ughi, pe care marele vornic o cumpăraseră la rândul său, de la Simion, fiul lui Gligorcea⁵¹.

Există câteva documente în baza cărora putem presupune că Nacul era înrudit cu Șepteliceștii și Murguleștii, fără a avea vreo șansă, la acest moment, să stabilim gradul lor de rudenie. Astfel, la 17 iulie 1636, megieșii moșiei Nemerniceni, Iurașco Șeptelici din Pleșești, Aramă Șeptelici, Gheorghe Mălaiu din Hreasca, Dumitrașco Șeptelici, Dileu din Spătărești, popa Gheorghe din Hreasca, Ilieș Șeptelici, Gheorghită Șeptelici, Ion Șeptelici, mărturisesc că, la porunca lui Vasile vodă Lupul, au ales părțile de moșie din Nemerniceni. Documentul este scris de Nacul, fiul lui „Simionel ot Rotompănești”⁵².

La 15 septembrie 1636, la Suceava, Dumitrașco Evloghie, „și cu fimeia me, Antemiia, fata lui Bochiuc ce au fost spătar”, mărturisesc, printr-un zapis, despre înțelegerea avută cu „dumnealui, cu fratele nostru, cu Nacul, ficiorul lui Simion din Soloneț, și cu fimeia sa, cu Nastasiia”, referitoare la schimbul unor moșii: „am luat moșie drept moșie”, „am schimbat ocină pentru ocină”. Dumitrașco Evloghie dă lui Nacul Simion „a patra parte de sat din Nemerniceni”, în schimbul a „patra parte din Dărmănești”, specificându-se că această parte de moșie, din Dărmănești „au fost a noastră (a lui Dumitrașco Evloghie – n.n.) moșie și au fost de noi vândută iarăși fraților noștri, ficiorilor lui Simion din Soloneț”. Același Dumitrașco Evloghie mai arată că Nacul Simion „mi-au plătit iazul heleșteului din Nemerniceni, cu bani gata, 100 lei bătuți”. Martori la întocmirea acestui zapis au fost Simion Mălaiu visternic, Dima portariul, Ionașco Bătcianul, Iorașco [Șeptelici sau Cârștian] portarul, din Pleșești, Gheorghită Mălaiu, Arame [Șeptelici] din Hreasca, Vasile din Nemerniceni, Roșcolet Vicol, Ștefan din Bunești, Străutul Dobrenchie, Țica postelnic, Gligorce din Ilișești și Ion din Ilișești⁵³. Iar la 11 aprilie 1641, domnul Vasile vodă Lupul întărește lui Eremia Murguleț un șir de moșii, printre care și „a treia parte din jumătatea satului Dărmănești”, ținutul Sucevei, pe care o cumpăraseră de la „Simionel din Soloneț, și de la fiii lui, Constantin, și Nacul, și Dociul, și Pătrașco, și Toader”. Această parte de moșie a fost de cumpăratură lui Simionel din Soloneț și copiilor lui, „de la Vasile, ginerele lui Bosiiuc spătar și de la femeia lui, Cârștina, fata lui Bosiiuc” cu 180 taleri de argint⁵⁴.

Murguleștii, la 15 ianuarie 1638, reprezentați de Irimia Murguleț, Andrei Murguleț, Ipatie Murguleț și sora lor, Mărica, aflați la Părhăuți, mărturisesc printr-un zapis despre faptul că renunță la drepturile lor asupra viilor de la Cotnari, în favoarea fratelui lor, Ștefan Murguleț. Martori la întocmirea zapisului au fost Părvul „miedar”, din Costina, „Dociul ci-au fost păharnic”, Nicoară Dupniță, Ilie Șeptelici și Nacul Simion⁵⁵.

Din informația documentară prezentată mai sus sesizăm că Nacul, împreună cu tatăl și frații săi, erau răzeși în moșiile în care stăpâneau Șepteliceștii⁵⁶ și Murguleștii⁵⁷. Cunoaștem că, de cele mai dese ori, răzeșii unei moșii erau rude de sânge, de aceea putem susține că persoanele menționate ceva mai sus se aflau în relații de rudenie.

Fiii⁵⁸ lui Nacul stolnicul au fost Gheorghe Nacul serdar⁵⁹, Dumitrașco Nacul pitar, Ionașco Nacul armaș⁶⁰, Toader Nacul stolnicul⁶¹. Dintre ei primul care apare menționat în acte este **Gheorghe Nacul**. La 17 iulie 1667, „Gheorghită, fiul lui Nacul stolnicul” se afla la Baia, fără dregătorie, martor la o vânzare de moșie din satul Antălești, alături de Gligorașco Șeptelici fost comis, Pătrășcan din Orășeni, Ieremia din Ipotești, Vasile Borăleanul, Gavril Cocriș, Arsenie din Comârzeni și popa Andrieș din târgul Baia⁶². În anul <1670>, „Ghiorghită sin Nacul” este alături de Gligorașco

Cărăiman, Ionașco Cărăiman, Gligorașco Șeptelici, Gligorașco Botez și alți boieri, în calitate de martor, la vânzarea a o jumătate din satul Onicenii, făcută de Todirașco Albotă către fratele său Gheorghită Albotă vornic de Suceava⁶³.

Dintre descendenții lui Gheorghe Nacul serdarul cunoaștem despre existența unei fiici, anume Paraschiva, care este atestată la 17 iunie 1714⁶⁴ și 21 aprilie 1716, împreună cu fiul ei Ursul, în legătură cu „bucatele” Nastasiei, soția lui Toader Nacul, pe care Dumitrașco vodă Cantemir le luase de la ea și le dase de zestre „lui Gheorghe serdarul”⁶⁵.

La începutul secolului al XVIII-lea sunt atestați o serie de Năculești antrenați în împărțirea moșiei Antălești, din care motiv putem admite că sunt descendenți din Gheorghe Nacul, care stăpânea împreună cu Șepteliceștii în moșia Antălești. Astfel, la 16 februarie 1701, Ileana, femeia lui **Gligorie Nacul**, se învoiește cu sora sa, Safta, asupra împărțirii moșiei lor din Antălești, ținutul Sucevei. Saftei urma să-i revină a patra parte de moșie și jumătate din a treia parte rămasă de la unchiul lor Dumitrașco Dubău⁶⁶.

La 24 mai 1710, un **Vasile Nacul** semnează alături de Gligorașco Păstru, Vasile Tăutu, Sandu Tăutu, împărțeala lui Vasile Volcinschi pentru două jirebii ce i s-au convenit Catrinei, pe lângă a patra parte, de la Dumitrașco Dubău Stărbu⁶⁷. La 20 iulie 1710, Vasile Nacul, împreună cu Gavril Nacul și Grigoraș Pestriț și alții, dă mărturie despre împărțirea moșiei Antălești, dând lui Vasile Tăutul și soției acestuia, Safta, a patra parte din satul Antălești, parte ce o avea moștenită de la soacra sa, Maria, fata lui Toader Dubău, și încă două jirebii de la Dumitraș Dubău, cu acte de la logofătul Dubău⁶⁸. La 20 iulie 1712 este atestat, în calitate de martor la o hotărnicire a moșiei Săcăleni, ținutul Vasluiului, Vasile Nacul, probabil similar cu cel menționat mai sus, alături de popa Vasile din Crăești, Vasile Rojniță vornic de gloată, Lupașco din Pănchești, Postolache din Crăești, Ursul fiul lui Nădăbaico și alții din Săcăleni⁶⁹. În aceeași zi, la 20 iulie 1710, Ioan Neculce, staroste de Cernăuți, dă mărturie despre împărțirea moșiei Antălești și a unor țigani între **Gavrilaș Nacul** și surorile lui, Maria, căsătorită cu Vasile Nacul și Catrina, căsătorită cu Vasile Volcinschi. Martori au fost Gligoraș Pestriț, Vasile Tăutul⁷⁰.

Gavril (Gavrilaș?) Nacul semnează la 27 ianuarie 1705, printre alți boieri de țară, zapisul de danie al lui Ștefan Cărăiman către nepotul său, Sandu Șeptelici, pentru satul Smești⁷¹. Iar la 2 iulie 1715, Nicolae vodă Mavrocordat poruncește lui Dumitru Macri, fost mare pitar, staroste de Cernăuți, și lui Gavril Nacul, că cerceteze, împreună cu megieșii, conflictul dintre Ștefan Volcinschi și Mihai Munteanul, pentru ocina din Lucovița și trei vecini pe care-i zălogise Volcinschi lui Munteanul, și pentru care primul susținea că le răscumpărare, însă, fiind plecat din țară, nu reușise să-și ia vecinii înapoi⁷².

Dumitrașco Nacul postelnicul, fiul lui Nacul stolnicul, obține danie de la Ioniță Hăbășescul, pârclăb de Soroca, după cum reiese din zapisul de măturie întocmit de ultimul, anume partea lui de ocină din moșia Pomârla, ținutul Dorohoiului, parte care anterior o zălogise lui Pătrașco Ciogole stolnicul. Condiția daniei îl obliga pe Dumitrașco Nacul să aibă a „întoarce acei bani stolnicesei Ciogoloei cu călă este zălogit”. În afară de aceasta, Dumitrașco Nacul a dat lui Ioniță Hăbășescu și „un cal armăsar la mâna noastră”⁷³. Cu o zi mai târziu, la 14 octombrie 1658, același Ioniță Hăbășescul mărturisea printr-un zapis despre faptul că Dumitrașco Nacul

postelnicul a plătit datoria de 20 de lei pentru Pomârla, datorie ce a avut-o la Pătrașco Ciogole stolnic⁷⁴.

Un document din aprilie 1662, îl menționează pe Dumitrașco Nacul în calitate de vistiernic. Ne referim la o scrisoare-raport a lui Gavril Brăescu către domnul Țării Moldovei despre faptul cum a ales și a hotărnicit părțile de cumpărături ale lui Dumitrașco vistiernic din moșia Pomârla, aproximativ jumătate de sat⁷⁵.

Dumitrașco Nacul anterior deținuse funcția de logofăt, deoarece la 29 octombrie 1668, este atestat în mazălie: „fost logofăt”, când Maria, fiica lui Onciul Iurașcovici din Șendriceani⁷⁶, soția răposatului Eremie Cărcul fost portar, face danie nepotului ei, Dumitrașco fost logofăt și fiului acestuia, Iliiaș, finii ei de botez, o pătrime din moșia Iurcăuți, ținutul Cernăuți⁷⁷.

La 4 iunie 1670, „Dumitrașco, ficiorul Nacului marelui căpitan” este martor la o vânzare, alături de Gheorghită Șeptelici medelnicer și Ștefan Petriceico mare clucer⁷⁸. Peste o lună, la 5 august 1670, aflați la Hotin, Arsenie Volcinschi și soția sa Axana, fiica Badiului, schimbă cu Dumitrașco logofătul, acum pârclăb de Hotin, niște moșii: primii dau o pătrime din Iurcăuți, ținutul Hotinului, în schimbul a unui sfert din Broscăuți, același ținut. Sub motivul că moșia dată de Volcinschi era „mai bunișoară”, Dumitrașco le mai dă pe de asupra încă 70 lei și 5 coți de postav subțire⁷⁹.

La 8 ianuarie 1671, Dumitrașco Nacul este atestat în dregătoria de mare pitar, printre marii boieri, martor la o vânzare de case în Iași⁸⁰. Din mărturia lui Gligore Romășcel, datată cu 12 iunie 1674, cunoaștem că acesta a fost „la nevoie și la închi-soare în turnu” și că a „căzut după demnealui” Dumitrașco Nacul pitarul, care i-a „făcut bine cu niște bani în doao luni”, anume 30 de lei; ca urmare el zălogește marelui pitar ocina sa din moșiile Oniceni și Roșiori. Dacă în două luni nu va reîntoarce banii lui Dumitrașco Nacul, atunci „să fie moșiile pieitoare”⁸¹.

Dumitrașco Nacul, pitarul, și Ionașco Nacul, armașul, apar în documente la 10 mai 1675, alături de părinții lor, Nacul stolnicul și Nastasia, la învoiala cu egumenul Macarie de la mănăstirea Cetățuia⁸².

Dintre descendenții lui Dumitrașco Nacul știm despre **Iliiaș**⁸³ și **Ion (Stroe sau Stroici) Nacul**⁸⁴. În afară de aceștia, Dumitrașco Nacul, avusese și o fiică, **Maria**, căsătorită cu Ștefan Milescu⁸⁵. La 28 noiembrie 1718, divanul domnesc face știre despre pricina dintre Ilie abăger și Măranda, fiica lui Ștefan Milescu fost serdar, și soție lui Bucium postelnicul, pentru satul Frenciucii, ținutul Vasluiului. Mama Mărandei, „Maria giupâneasa lui Ștefan Milescu din Țara Căzăcească, înna Mărandei, și cu ginerele ei Toader Șlahta, și cu fiu al său, Frangole” a dat lui Ilie abăger, pentru datorii, satul Frenciucii, sat pe care Măranda îl avea zestre de la tatăl său, „cându s-au logodit cu Bucium postelnicul, atunci i l-au dat tată-său; și după ce s-au măritat, l-au stăpânit Bucium postelnicul acel sat Frenciucii, și au avut mori gata, și de a dzecea tot el au luat”, de acea „nu i s-au căzut mâne-sa, Mileascăi, să-i ia satul care i l-au dat tată-său, măcară că i-au fost maică”. Judecata hotărăște necesitatea răscumpărării moșiei înstrăinate⁸⁶.

Ion (Ionașco) Nacul. În documentele din a doua jumătate a secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea este menționat frecvent Ion Nacul logofăt (sau fost logofăt) de vistiernic⁸⁷. Nu excludem faptul că el este unul și același cu Ionașco Nacul armașul, fiul lui Nacul stolnicul. Astfel, în anul 1662, „dumnealui Ionașco sin Nacul” a luat parte alături de „alți ficiori de boieri” la hotărnicirea părților de moșie ale

fratelui său, Dumitrașco Nacul vistiernic, din moșia Pomârla, de către Gavril Brăescu⁸⁸. Iar la 10 iulie 1670, „Ionașco armaș sin Nacul stolnic” semnează, în calitate de martor, zăpisiul de danie făcut de Ieremia, fratele lui Frangole stolnicul, cumnatei sale Irina, pentru un loc de casă în Suceava⁸⁹.

Ca logofăt de vistierie este atestat de documente pentru perioada 1669⁹⁰ și 1719⁹¹. Cu anul 1669 este datat un act care reflectă, printre altele, și o vânzare făcută în Iași de Nacul de la vistierie, anume „ocina sa dreaptă, un loc de casă și cu case gata”, situate în apropiere de mănăstirea Trei Ierarhi. Această mănăstire, care era și cumpărătoarea caselor, iar Nacul de la vistierie obținuse această ocină, prin schimb, de la „cumnatul său Strățulat uricar”⁹².

La 30 ianuarie 1670, Ileana, soția lui Vănculeț fost stolnic, mărturisește printr-un zăpisiu despre vânzarea caselor rămase de la soțul ei „Nacului de la vistierie și Părvului colivariul” pentru 45 de lei, „însă Nacul au dat cinci părți dintr-acești bani, iar Părvul colivariul au dat trei părți dintr-acești bani”⁹³. Acelaș Nacul de la vistierie, împreună cu soția sa, Paraschiva, cumpără în vara anului 1677, o parte dintr-un loc situat lângă casa sa din preajma Bisericii Ungurești, pe Ulița Mare, în Iași⁹⁴. Despre averea imobiliară din Iași a Năculeștilor aflăm și din zăpisiul din 19 iulie 1689, când Eremia egumenul și „cu tot săborul de la Sfânta mănăstire Trei Sveatiteli [Trei Ierarhi – n.n.]”, impuși de situația deplorabilă în care se afla această instituție, „arsă și stricăta de liaș, besiarica arsă și chiliile și tripăzăriile, și bucateli sfintei mănăstiri mâncate de oști și de tâlhari”, vinde lui Ștefan de la vistierie un loc de casă, loc situat „între Ulița Mare și între Ulița Strâmbă, denaintea casei Nacului de la vistierie, pe lângă casile popilor leșăști”⁹⁵.

La 16 octombrie 1676, Antonie vodă Ruset trimite hotarnic pentru alegerea și stălpirea părților de moșie din satul Șepteșeni, ale lui Nacul de la vistierie⁹⁶. În următorii ani, Ionașco Nacul, împreună cu soția sa Paraschiva, cumpără și alte părți din sus-numitul sat, de la răzășii moșiei. La 4 februarie 1677, Alexandra, soția preotului Bejan, cu copiii săi, Gavril și Maria, vând lui Nacul de la vistierie și soției sale, Paraschiva, partea de moșie din Șepteșeni, ținutul Cărligătura, partea popii Bejan⁹⁷; la 18 martie 1677, Ilea Mirăuți și sora lor Marița, copiii lui Ionașco Pizdeanul din Bătărești, vând lui Nacul de la vistierie și soției sale Paraschiva, partea lor de moșie din satul Șepteșeni, pentru 18 lei⁹⁸; la 21 iunie 1677, Dumitrașco și soția lui Nastasia, fata lui Pătrașco, și Urăta, fata lui Grigorie, nepoții lui Ion Sturza și ai Titoaii, vând aceluiași Nacul de la vistierie partea de sat a moșilor lor, din Șepteșeni⁹⁹; iar la 15 iunie 1681, Constantin, Toader, Titiana și Avrămia, feciorii Aniței Isăcoae din Codrești (Cudrești), vând lui Nacul de la vistierie și soției sale Paraschiva, partea mamei lor de moșie din satul Șepteșeni, ținutul Cărligătura și părțile din moșia Dăiceni, ținutul Roman¹⁰⁰. La 25 aprilie 1708, Gligoraș Cudrescul dă mărturie feciorilor Nacului despre faptul că a vândut o parte din moșia Șepteșeni lui Mavrodin paharnicul, cu trei lei, iar pe ei nu i-a putut întreba dacă acceptă sau nu vânzarea, conform obiceiului pământului. Gligoraș Cudrescul avea această parte de moșie cumpărată de la Dănilă Șepteșanul¹⁰¹.

Ion Nacul logofătul de vistierie a fost căsătorit cu Paraschiva¹⁰², cu care a avut mai mulți copii. Cunoaștem pe Gheorghe Nacul, Toader Nacul, Ion Nacul¹⁰³ și Tudosca, căsătorită cu grecul Gheorghe cămărașul de lumini¹⁰⁴.

Fiu al lui Ionașco (Ion) armașul (logofăt de vistierie), a fost **Ionașco (Ion) Nacul**. Acesta a fost căsătorit cu Măricuța, fiica lui Dumitrașco Drăguțescu (fratele Nastasiei

Drăguțescu-Nacul și fiul lui Prodan Drăguțescu¹⁰⁵), având împreună o fiică, Anița. La 1 august 1680, Ionașco, fiul lui Nacul fost armaș, împreună cu soția sa Măricuța și cu fiica Anița, dau mărturie despre averile cumnatei sale (sora Măricuței, căsătorită cu Vasile Ureche), averi pe care Gheorghe vodă Duca le confiscase în favoarea domniei, deoarece Vasile Ureche, fugise, impus de conjunctură, în Țara Leșască unde a și murit. Cumnata lui Ion Nacul, soția lui Ureche, jeluindu-se că i s-a risipit zestrea, obține o parte din averi: satul Goești și alte bucate, cu condiția că dacă se găsește vreo rudă care ar împlini zestrea, să ia în stăpânire satul Goești. Deoarece către anul 1681 cumnata lor decedase, iar averea o lăsase drept moștenire Aniței Nacu, fiica lui Ionașco Nacu, sus-numiții mărturisitori se înțeleg cu hatmanul Buhuș ca să-i dea satul Goești, 300 de lei și trei cai în schimbul împlinirii listei de „bucate” întocmită de Gheorghita armașul, „bucate” ce le avusese de zestre soția lui Vasile Ureche¹⁰⁶.

Ion al II-lea Nacul, logofăt de vistierie, la 21 noiembrie 1732, se judecă, în fața lui Grigore vodă Ghica, cu Gavril Bănariul, nepot lui Țigan din Țibănești, „pentru nește părți de ocin din sat din Țibănești de pe Gărbovăț din ținutul Vasluiului”, părți ce au fost cumpărate de Ion Nacul de la Gavril Leca. Judecata domnească dă dreptate lui Ion Nacul, deoarece cumpărătura fusese dreaptă¹⁰⁷.

Soția și copiii lui Ion I Nacul de la vistierie, la 30 iunie 1702, se judecă cu Paisie, egumenul mănăstirii Galata din Deal, pentru o vie a mănăstirii de la Miroslava, vie pe care o ținea în arendă părintele lor, Nacul logofăt de vistierie; deoarece via „fiindu-părăginită de optsprădzăci ai” egumenul o dăduse în folosință lui Gligorie Jora, al III-lea logofăt. La judecată, domnul Constantin vodă Duca arată că „i-am dat rămași pe ficiorii Nacului, ca să nu mai aibă treabă cu acea vie în veci” și să rămână în continuare în stăpânirea lui Gligorie Jora¹⁰⁸.

Izvoarele din epocă ce s-au păstrat, referitoare la neamul Năculeștilor, ne vorbesc și despre un conflict iscat între Paraschiva, soția lui Ion Nacul, și ginerele ei, Gheorghe cămărașul. Astfel, la 28 februarie 1709, domnul Mihai vodă Racoviță judecă pricina dintre „Paraschiva, logofeteasa Nacului biv logofetel de la vistierie”, cu ginerele ei, Gheorghe cămăraș, soțul fiicei sale Tudosca, „pentru niște case de aicea, de în Iași, care case suntu pe Ulița Mare, și peste uliță, împotriva Bisericii Ungurești și mai gios de casele ... Lupul vistiernic”. Ginerele pretindea că casele „i-au fostu giuruit soacră-sa Năculeasa logofeteasa acele case cându au logoditu fata ei, Tudosca, cu Gheorghe cămărașul, ca să ia Ghiorghie fata”. Cercetarea cazului arată că casele fuseseră promise de Paraschiva, după logodnă, cu condiția că cămărașul va îngriji de ea, iar mai târziu, văzând că din partea ginerelei „n-are nici o grijire”, decide să nu-i dea acele case, deoarece „nici au grijit-o, nici au sprijinit-o, ce încă și cu alte supărări au supărat-o”. În această situație, domnul și divanul domnesc decid că: „părintele este volnic a da fiilor săi și a lua”, iar casele să rămână Paraschivei, iar zăpisiul prin care ea făcuse promisiunea de danie nu mai are nici o valoare, deoarece, pe lângă faptul că nu fusese semnat de careva martori, mai exista un alt act, prezentat de fiii ei, în care se arăta că „de se vor învoi ei să o grijească cu toții, a tuturor să le fie casăli”, logofeteasa primind și „carte de blăstăm asupra ei”¹⁰⁹.

Câțiva ani mai târziu, același Gheorghe, ginerele lui Nacul fost logofăt de vistierie, se judeca (la 3 august 1715) cu Nicolae și Andrei din Mădârjaci, deoarece aceștia din urmă au luat zeciuală de pe moșia Șepteșeni, „pe care o avea de la Nacu”, fără știrea lui. Domnul Nicolae vodă Mavrocordat trimite pe Gavril Cazimir să cerceteze cazul¹¹⁰.

La 30 iunie 1749, un „Neculai monah zet Nacul” printr-o scrisoare adresată cumnaților săi, anume „Toder Nacul ot vist și Ion Nacul ot vist”, comunica că le-a întors toate datoriile ce le avuse la ei, iar „cu cele ce am rămas ale mele cu totul mam dat schitului Burdurești ot ținut Vasluiului și în toată viața me acolo să slujăscu”, și că după moartea sa să n-aibă pretenții asupra celor date de el mănăstirii, iar dacă cineva trece peste această danie, atunci „să fie afurisit și blăstămat de Dumnezeu”. Niculae călugărul mărturisește și pentru 20 de lei pe care-i dase cumnații săi, Toader Nacul și Ion Nacul, atunci când „mam așezat la mănăstire” ca „să-i cumpere stupi” mănăstirii¹¹¹. Presupunem că Neculai monahul de la schitul Burdurești este identic cu Gheorghe cămărașul de lumini, căsătorit cu Tudosca, fiica lui Ion Nacul logofăt de la vistierie, și cumnat cu Gheorghe Nacul, Toader Nacul și Ion Nacul. Ultimii doi, Toader Nacul ot vistierie și Ion Nacul ot vistierie, apar, câțiva ani mai târziu, menționați în scrisoarea unor răzeși din Tansa, ținutul Vasluiului. Zapisul în cauză a fost dat „la mâna dumisale Toader Nacul ot vistierie și la mâna dmsale Ion Nacul ot vistierie” prin care răzășii mărturisesc despre înțelegerea avută cu Năculeștii referitor la repararea bisericii și clopotniței din satul Băcești, și pe care răzășii de Tansa se angajau să le „șindrilim cu draniță de stejar și cu cui de lemn, leături, căpriori, cior hi străcat să punem noi”. Năculeștii trebuiau să le plătească 35 de lei, și dranița să fie tot a lor, iar răzășii tănsești se obligau ca „la lăsatul secului di postul Crăciunului să fie tot lucrul gata”, în caz contrar să fie amendați¹¹².

Un alt fiu al lui Nacul stolnicul a fost **Toader Nacul** (identic cu **Isaia Nacul** călugărul). Deținuse dregătoria de stolnic¹¹³, fusese căsătorit cu Nastasia¹¹⁴, fiica medelnicerului Prodan Drăguțescu (Drăgușescu)¹¹⁵. Au avut împreună trei fii: Apostol Nacul¹¹⁶, Sandu Nacul, Dumitrașco Nacul¹¹⁷.

La 21 februarie 1676, „Toderașco Nacul” este martor la o vânzare în Baia, alături de alți locuitori ai târgului, printre care se remarcă Gavril Brăescu pitar și pârălabii de Baia, Ursul și Ivașco¹¹⁸. Peste doi ani, la 14 decembrie 1678, în legătură cu această mai sus-amintită vânzare, se mai întocmește o mărturie, pe care o semnează din nou „Toader sân Nacul stolnic”; tot el este și cel care scrie această mărturie, deoarece se specifică că „am scris zapisul cu mâna me și am și iscălit”¹¹⁹.

Toader Nacu, prin căsătoria cu Nastasia Drăguțescu, obține un număr considerabil de moșii, pe care, începând cu a doua jumătate a domniei lui Constantin vodă Cantemir, le va vinde masiv: la 4 septembrie 1693, vinde lui Iordache Ruset vistieric satul Briceni, ținutul Hotinului¹²⁰; la 8 septembrie 1693 vinde aceluiași vistiernic satul Hrimăncăuți, ținutul Hotinului¹²¹; la 18 martie 1697, vinde, de asemenea lui Iordache Ruset, alte câteva moșii din ținutul Hotinului: Lomaciți, Hlinești și a cincea parte din Naslavcea¹²². La toate aceste vânzări participă și Nastasia, fapt ce ne face să credem că e vorba de moșiile ei de zestre.

La 16 februarie 1710, Alexandra, soția răposatului Dumitrașco Prodan [Drăguțescu], împreună cu fiii ei, Ion și Ilie, se învoiește cu Todirașcu (Toader) Nacul vornicul, cumnatul ei, să împartă niște moșii rămase de la socrul lor. Todirașcu (Toader) Nacul urma să stăpânească Văscăuții, iar Alexandra și fiii ei, să țină locul caselor din Iași, locurile ce sunt la Hotin, poiana și vadul de moară de la Hărlău¹²³.

Toader Nacul a decedat înainte de 21 aprilie 1716, când este menționată Nastasia soția răposatului Toader Nacul, care, împreună cu fiii ei Sandu și Dumitrașco, vân-

lui Solomon Botez părțile lor din moșiile Roșiori, pe Moldova, ținutul Sucevei și părți din moșia Turbata, pentru 40 de lei, ambele moștenite de la Nacul stolnicul¹²⁴.

Fiii lui Toader Nacul stolnicul au fost **Apostol Nacul**, care trece cu traiul, însoțit de întreaga sa familie (fiii Antiohie Nacul, Toader Nacul, Grigore Nacul), în stânga Nistrului, în satul Cuzmin, Podolia¹²⁵, el este strămoșul Năculeștilor actuali din satul Cuzmin, raionul Camenca, și din satele Șestaci și Lipcenii, raionul Șoldănești, Republica Moldova¹²⁶, asupra vieții și activității acestora din urmă vom reveni în curând cu un studiu separat; **Sandu Nacul**¹²⁷, pleacă în Rusia, împreună cu Dimitrie Cantemir, însă în scurt timp revine în țară, fiind atestat la 1716¹²⁸; **Dumitrașco Nacul**, despre care, la moment, știm doar de existența lui, fără detalii referitoare la viața și activitate¹²⁹.

Un personaj interesant, însă neidentificat deocamdată, este și **Isaia Nacul** monahul, călugăr, înainte de 1702. În calitate de călugăr el face danii rudelor sale un număr semnificativ de moșii:

- lui Ion Abăza, nepot al său, îi dă: moșia Codreni, ținutul Dorohoiului; moșia Filipești, ținutul Sucevei; loc de case în Suceava, lângă Vovidenie (biserica lui Ursache), cu pivnițe și hrube¹³⁰.
- lui Grigore Jora: un loc de prisacă în hotarul Ștornești, la Cărligătura, cu pomet și vii părăginate. Isaia Nacul le avea danie de la Andreiaș fost mare șătrar, feciorul lui Toderașco fost marte logofăt¹³¹.
- lui Dumitrașco Macri, fost mare pitar, un alt nepot al lui Isaia călugărul: parte, ce o avea de zestre, din satul Balilești, ținutul Sucevei, cu vad de moară pe Siret, cu biserică de piatră, pivniță, siliște, rămnic în siliște, bălți cu pește, fânaș, heleșteu pe pârăul Verica, prisăci și vecini, în schimbul a unei jumătăți din satul Medveja, pe care-l cumpăraseră împreună; satul Milie, ținutul Cernăuților¹³². Doi ani mai târziu, la 8 aprilie 1713, Isaia Nacul monah, dă lui Vasile, fiul lui Dumitrașco Macri pitarul, partea sa de moșie din același sat, din jumătatea de sus a satului, cu vad de mori pe Siret și cu locul curților vechi¹³³.

Isaia Nacul inițial (1702) a fost egumen la mănăstirea sfântul Ilie din Suceava¹³⁴, mai târziu, la 1711, a fost atestat ca egumen al mănăstirii Homor¹³⁵. Iar la 1713 apare ca simplu monah¹³⁶.

Urmărirea evoluției neamului Năculeștilor are o importanță deosebită pentru studiul boierimii din Țara Moldovei. Astfel, avem posibilitatea să asistăm la apariția, pe baza unei familii nobile, a unui nou neam boieresc. Întemeietor este Nacul stolnicul, fiul lui Simion comisul, iar descendenții acestuia au folosit prenumele părintelui lor în calitate de nume de neam, și-l mai folosesc și în zilele noastre.

Note

¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p.116, „... Murguleștii, Năculeștii...”.

² Sergiu Bacalov, *Neamul Abăzeștilor în a doua jumătate a secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* // În onoare Demetrii Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova, Chișinău, 2006, p.420-431; Sergiu Bacalov, *Neamul Mihuleștilor în Țara Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* // Revista de istorie a Moldovei, 2006, nr.3-4, p.54-65.

³ В.И. Цвиркун, *Материалы, относящиеся к истории молдавских семей, которые уехали с Дмитрием Кантемиром в Россию* // *Р.И.М.*, № 2, 2007, p.96.

⁴ Sergiu Bacalov, *Neamul Abăzeștilor în a doua jumătate a secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* // In onoare Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova, Chișinău, 2006, p.420-431; Sergiu Bacalov, *Neamul Mihuleștilor în Țara Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* // R.I.M., 2006, nr.3-4, p.54-65.

⁵ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p.116. Iar din documentele interne știm că sunt răzeși vechi în multe moșii ale ținutului Sucevei alături de așa neamuri boierești ca Șeptelici și Murguleț, iar tatăl lui Nacul stolnicul, întemeietorul neamului Năculeștilor, Simion din Soloneț, a deținut dregătoria de comis.

⁶ *Documenta Romaniae Historica*, A., Moldova, vol.XXIV, (1637-1638), volum editat de C. Cihodaru și I. Caproșu, București, 1998, nr.228, p.210; *Documenta Romaniae Historica*, A., Moldova, vol.XXVI, (1641-1642), volum întocmit de I. Caproșu, București, 2003, nr.487, p.412-413, "Nacul Simion".

⁷ DRH, vol.XXVI, nr.487, p.412-413, "Nacul Simion".

⁸ Arhiva Națională a Republicii Moldova, f.88, i.1, d. 681, fila 1, 45-46v.

⁹ Theodor Bălan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1937, vol.III, (1573-1720), nr.146, p.181-182.

¹⁰ Catalogul documentelor moldovenești din direcția arhivelor centrale, volum întocmit de Veronica Vasilescu, Doina Duca-Tinculescu, vol.5, (1701-1720), București, 1975, nr.1102, p.294-295.

¹¹ Documente privind istoria României, A., Moldova, indicele numelor de persoane, întocmit de Alexandru I. Gonța, ediție îngrijită și cuvânt înainte de I. Caproșu, București, 1995, p.611.

¹² Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p.327.

¹³ Maria-Magdalena Székely, *Noi contribuții la genealogia familiei Stroici*, // Arhiva Genealogică, Iași, 1995, nr.II (VII), 1-2, p.65-76; Maria-Magdalena Székely, *Contribuții genealogice la familia Stroici*, // Arhiva Genealogică, Iași, 1994, nr.I (VI), 1-2, p.249-252.

¹⁴ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p.455.

¹⁵ ANRM, f.88, i.1, d. 681, fila 1, 45-46v.

¹⁶ *Documenta Romaniae Historica*, A., Moldova, vol.XXI, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București 1971, nr.867, p.464-466; la 30 august 1633, la vânzarea unei părți din moșia Meleșeuți, ținutul Sucevei, este prezent și „Simion din Soloneț („Simion von Soloneț”, în documentul de limbă germană - n.n.) și Ieremia Murguleț și oameni buni megieși”; *Documenta Romaniae Historica*, A., Moldova, vol.XXII, (1634), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București 1974, nr.99, p.110-111, în perioada 1634-1639 are loc încă o vânzare de moșie din Meleșeuți, la care „întocmire au fost de față Strățulat... Dumitru... și Simion din Soloneț cu fiul său Constantin, Dociul și Nacul și Constantin Ciogole părcălab”, „și de față fiind acești boieri”; *Documenta Romaniae Historica*, A., Moldova, vol.XXIII, (1635-1636), volum editat de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1996, nr.513, p.567-568, „fii lui Simion din Soloneț”.

¹⁷ DRH, XXIII, nr.465, p.526-527, la 1636 este menționat „Nacul, sin Simionel ot Ronipănești” (Rotompănești - n.n.).

¹⁸ DRH, vol.XXIII, nr.59, p.61-62; DRH, vol.XXIV, nr.35, p.33-34, „și Costantin, feciorii lui Simionel, și Dociulu”, la 12 martie 1637, când călugării de la mănăstirea Solca vând moșia Mlenăuți, ținutul Dorohoiului; DRH, vol.XXIV, nr.68, p.68-70, „Eremia Murguleț, și Părvul din Costina, și Stratilat Dobrenski, și Costantin, fiul lui Simionel, și Dociul, și Nicula din Iacobești, și Ipatie Murguleț”, sunt menționați în calitate de martori la vânzarea satului Mlinăuți.

¹⁹ DRH, vol.XXVI, nr.75, p.66-69, „Simionel din Soloneț și de la fiii lui, Costantin, și Nacul, și Dociul, și Pătrașco, și Toader”.

²⁰ În acest context este important de subliniat faptul că și alte moșii ale Năculeștilor erau situate pe valea Solonețului: Toderești, Părhăuți etc. Astfel, avem tot temeiul să amplasăm baștina acestora anume aici.

²¹ DRH, vol.XXI, nr.400, p.503-504; la 21 septembrie 1633, Dociul paharinicul și Boldescul, părcălabul de Bacău, preotul domnesc, șoltuzul și cei 12 părgari din Bacău dau mărturie pentru o moșie a mănăstirii Bistrița, anume Călugăra lui Tofan, „cu un deal de vii”, pe care o recunosc ca danie domnească. În continuare Dociul păharnicul subliniază: „de acmu înainte cene va dăruî milostiv Dumnezeu de vor hi păharnici după urma noastră să nu aibă a învâluî acel loc”; DRH, vol.XXIII, nr.122, p.157-158, 25 mai 1635, martor, în Suceava, împreună cu tot sfatul domnesc, se află și „Dociul păharnic”; DRH, vol.XXIII, (1635-1636), nr.384, p.431-432, la 1 aprilie 1636, „Docol biv ceașnicu” este printre

boierii sfatului domnesc, făcând o mărturie.

²² Sergiu Bacalov, *Neamul Abăzeștilor în a doua jumătate a secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* // In onoare Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova, Chișinău, 2006, p.420-431.

²³ DRH, vol.XXIII, nr.59, p.61-62, la 17 martie <1635-1636>, în Iași, „Antimia, fata lui Simionel, scriem și mărturisescu cu ceastă scrisoare a mea” despre înțelegerea avută „cu frații mii, cu Costantin, și cu Dociul păharnicul, și cu Nacul, și cu Pătrașco, și cu Toader” pentru părțile ei de ocină „ce să va vini din toate locurile din cumpărătura tătâne-nostru” și „până la Paști să-mi dea acei bani”. Se mai înțeleg și „pentru niște vecini”, pentru care frații urmau să-i „dea cinci oi, și o iapă tânără, și doi boi tineri de plug și doi mascuri” și încă „mii-eau ertat și optu taleri, ce i-am fostu datoare”. Antimia, „pre mai mare credință” a „pus pecetea, să se știe”.

²⁴ DRH, vol. XXII, nr.99.

²⁵ DRH, vol.XXI, nr.329, 420-421, este alături de mulți boieri cu dregătorii și fără, printre care și Ipatie Murguleț: „Ipatie Murguleț și Ștean zugravul i Nacul”, din care motiv putem susține că este vorba anume despre Nacul, fiul lui Simion din Soloneț, deoarece îl mai întâlnim în câteva rânduri alături de reprezentanți ai neamului Murguleț.

²⁶ DRH, vol.XXVI, nr.450, p.382-383.

²⁷ Ghibănescu Gheorghe, *Ispisoace și zapise*, vol.II, partea I, (1651-1663), Iași, 1910, nr.1, p.1-2.

²⁸ Ibidem, nr.2, p.2-3.

²⁹ Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului, vol.3, (1653-1675), București, 1968, volum întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Neculescu, Veronica Vasiliu, Cornelia Crivăț, nr.245, p.73; Martor la o vânzare, Nacul stolnicul, este și la 25 septembrie 1657, alături de Safin logofătul și Comșa vornicul, vezi Ghibănescu Gheorghe, *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, vol.IV, Iași, 1908, nr.CCLX, p.296.

³⁰ Theodor Codrescu, *Uricariul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la Istoria Românilor*, vol.XI, Iași, 1889, p.209.

³¹ Ghibănescu Gheorghe, *Ispisoace și zapise*, vol.II, partea I, (1651-1663), Iași, 1910, 68, p.92-93.

³² Ibidem, nr.126, p.179.

³³ CDM, vol.3, nr.483, p.120-121.

³⁴ Iorga Nicolae, *Studii și documente cu privire la Istoria României*, București, 1904, vol.VII, partea III, nr.5, p.375. CDM, vol.3, nr.967, p.217; nr.970, p.217-218.

³⁵ Ghibănescu Gheorghe, *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, vol.IV, Iași, 1908, nr.CXXVIII, p.118, vezi și nr.CXXXII, p.121.

³⁶ Ibidem, nr.CXXXIX, p.119.

³⁷ Ibidem, nr. CXXX, p.119-120.

³⁸ Ibidem, nr.CXXXI, p.120.

³⁹ Ibidem, nr.CXXXIII, p.121-122.

⁴⁰ Ibidem, nr.CXXXIV, p.122.

⁴¹ CDM, vol.3, nr.1437, p.311.

⁴² Ibidem, nr.1890, p.401, un schimb de moșii, Mănăilești pentru Văsieni, ambele situate pe Botna, în ținutul Lăpușnei.

⁴³ Theodor Balan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1937, vol.III, (1573-1720), nr.49, p.60-61.

⁴⁴ CDM, vol.3, nr.843, p.192.

⁴⁵ Catalogul documentelor moldovenești din direcția arhivelor centrale, volum întocmit de Veronica Vasilescu, Doina Duca-Tinculescu, vol.5, (1701-1720), București, 1975, nr.1102, p.294-295. În această ordine de idei vezi Petronel Zahariuc, *Informații genealogice în pomelnicul Schitului Mare din Galiția* // Arhiva Genealogică, IV (IX), 1997, 1-2, p.19-26, autorul publică în anexă pomelnicul, în care găsim pe „Savin și cneaghina lui Elena cu copiii lor: Gligorie și cneaghina lui Tudosca și copiii lor”; „(aici se pomenește marele și de bun neam pan Savin banul din Țara Moldovei) Dumitrașcu, Paraschi-va și părinții și copiii lor Safta și copiii ei, Ilie, Safta, Vasile, Irina și părinții și copiii lor, și copiii Agafiei și părinții lor”; „(Pan Banul: răposăți: Șeptilici, Șoldan, Boguș, Ceavur)”.

⁴⁶ CDM, vol.3, nr.2443, p.507; DRH, vol.XXIII, nr.106, p.144-145.

⁴⁷ DRH, vol.XXIII, nr.106, p.144-145, la 2 mai 1635, se judecau, în fața lui Vasile vodă Lupul și a sfatului domnesc, „Tofana, cneaghina lui Costantin uricar, și ginerii ei, Nacul și Strățulat Dobrenski și

Istratie, și fiul ei, Savin" cu Antemia, soția lui Cârștian logofăt, și cu fiii ei, Ionașco și Gheorghită, „pentru un sat, anume Lămășenii, care este în ținutul Sucevei”. Tofana și ginerii ei susțineau că acest sat „a fost al lui Crâștian logofăt împreună cu Constantin uricar, pentru că au fost frați”, sat care „li-l dăduse și-i miluise Simion Moghilă voievod”. Antimia și fiii ei ziceau că Simion vodă Movilă dase satul numai lui Crâștian logofătul, apoi Ștefan vodă Tomșa i-l ia și-l dă mănăstirii Solca, ca în domnia lui Radu vodă Mihnea, după ce Crâștian logofătul se părăse cu călugării de la Solca, s-a dovedit „că acel uric a fost mincinos”. În această situație, Crâștian logofătul convinge, după mute rugăminți, pe episcopul de Rădăuți și pe călugării de la Solca, să-i vândă acel sat, Lămășenii, „pentru banii lui drepti și proprii” („o sută de ughi, bani buni, și o sută de matce de albine”), și încă se mai îndatora să facă pentru mănăstire „un turn și un zid de piatră și patru varnițe”. Domnul dă dreptate Antimiei și fiilor ei.

⁴⁸ Ibidem, nr.335, p.379-380, la 26 februarie 1636, „Mierla, cneaghina lui Strățul Dobrenschii, și surorile ei, Nastasia, cneaghina Nacului, și Măricuța, cneaghina lui Istratie biv logofăt, și fratele ei, Savin, fiii lui Constantin uricariul și ai Tofanei, fata lui Mălaiu vătah”, împart niște moșii.

⁴⁹ Ibidem, nr.335, p.379-380; nr.106, p.144-145.

⁵⁰ Ibidem, nr.335, p.379-380.

⁵¹ DRH, vol.XXVI, nr.189, p.172.

⁵² DRH, vol.XXIII, nr.465, p.526-527.

⁵³ Ibidem, nr.513, p.567-568.

⁵⁴ DRH, vol.XXVI, nr.75, p.66-69.

⁵⁵ DRH, vol.XXIV, nr.228, p.210.

⁵⁶ Sergiu Bacalov, *Activitatea neamului Șepteliceștilor în Țara Moldovei în secolul al XVII-lea // Românii din afara granițelor țării. Coordonate istorice și naționale în cadrul european*, Volum editat de Iulian Pruteanu-Isăcescu și Mircea-Cristian Ghenghea, Iași, 2007, p.46-63.

⁵⁷ Corneliu Cojocariu, *Un neam uitat: familia Murguleț // Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 3-4, p.167-172.

⁵⁸ DRH, vol.XXIII, nr.513, p.567-568, la 15 septembrie 1636 sunt amintiți „cuconii lui” Nacul, fiul lui Simion din Soloneț.

⁵⁹ CDM, vol.3, nr.1511, p.325-326.

⁶⁰ Ibidem, nr.2443, p.507, sunt amintiți Dumitrașco Nacul pitar și Ionașco Nacul armaș.

⁶¹ ANRM, f.88, i.1, d. 681, fila 1, 45-46v.

⁶² CDM, vol.3, nr.1511, p.325-326.

⁶³ Ghibănescu Gheorghe, *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, vol.IV, Iași, 1908, nr.CXVIII, p.108.

⁶⁴ CDM, vol.5, nr.1231, p.336. La această dată Paraschiva, fiica lui Constantin sârdar, și Ursul, fiul ei, dau moșia lor din satul Roșiori, mătusei lor, Nastasiei, soția lui Toader Nacul, pentru niște bucate, pentru care s-au judecat anterior, când Nastasia a arătat carte că Dumitrașco vodă i-a luat din bucatele date de zestre lui Constantin serdarul.

⁶⁵ Ibidem, nr.1394, p.378, în acest rezumat, care se referă și la conflictul dintre Paraschiva și fiul ei Ursu, cu Nastasia, soția lui Toader Nacul, iar Paraschiva este arătată ca fiică a lui Gheorghe serdarul și nu a lui Constantin serdarul, ca în rezumatul datat cu 17 iunie 1714.

⁶⁶ Ibidem, nr.15, p.7.

⁶⁷ Ibidem, nr.938, p.252.

⁶⁸ Ibidem, nr.950, p.256.

⁶⁹ Ibidem, nr.1106, p.295-296.

⁷⁰ Ibidem, nr.951, p.256.

⁷¹ Arhiva Muzeului Municipal Iași, *Documente Românești*, (1653-1722), fascicula II, publicată de Gh. Ghibănescu, Iași, 1929, nr.68, p.62-63.

⁷² CDM, nr.1324, p.361-362.

⁷³ Ghibănescu Gheorghe, *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, vol.IV, Iași, 1908, nr.XCI, p.84-85.

⁷⁴ Ibidem, nr.XCIII, p.85.

⁷⁵ Ibidem, nr.CVII, p.97-98.

⁷⁶ La 20 februarie <1633>, logofătul Ghenghea scria lui Borăleanul, fost uricar, să cerceteze pricină dintre Lupul cuparul și Onciul Iurașcovici pârălab, deoarece ultimul se jeluise despre faptul că i

impresoară o parte din hotarul moșiei sale Șendriceani. Borăleanul, fost uricar, urma să cheme „oamenii buni”, megieși, să verifice hotarul. Ghenghea logofătul mai scrie că a „trimis și pentru un ficior al nostru, pre Nacul deregătorul de Tomești, să hie acolo la cea tocmală”. Vezi documentul în DRH, vol. XXI, nr.292, p.372-373.

⁷⁷ Theodor Balan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1937, vol.III, (1573-1720), nr.29, p.39-40.

⁷⁸ Arhiva Muzeului Municipal Iași, *Documente Românești*, (1653-1722), fascicula II, publicată de Gh. Ghibănescu, Iași, 1929, nr.25, p.23-24.

⁷⁹ Vezi și Theodor Balan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1937, vol.III, (1573-1720), nr.146, p.181-182, când la 1 mai 1716, Ion Stroici spătarul dă vărului său Dumitrașco Macri, pentru o datorie, o jumătate din moșia Iurcăuți, ținutul Hotinului, care se împărțea la rândul ei în două jumătăți: a) „partea pârintelui meu [a lui Ion Stroici – n.n.] Dumitrașco Nacul, danie de la Maria, jupâneasa lui Cărcu portarul”; b) parte ce a fost schimbată cu Arsenie Volcinski pentru Broscăuți.

⁸⁰ Caproșu Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II, Acte interne (1661-1690), Iași, 2000, nr.337, p.307-308; nr.338, p.308-310.

⁸¹ Ibidem, nr.417, p.382.

⁸² CDM, vol.3, nr.2443, p.507.

⁸³ Theodor Balan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1937, vol.III, (1573-1720), nr.29, p.39-40. Vezi nota 77.

⁸⁴ Ibidem, nr.146, p.181-182, „adecă eu jos iscălitul Stroici spătar [iscălește „Ion Strioci spatar” – n.n.], fiul lui Dumitrașco Nacul biv vel paharnic” dator turcului Ahmet Tunusoglu, și scos din situație de vărul său Dumitrașco Macri „cheltuind el pentru mine 135 vedre de miere pe care rămasem eu dator”. Vezi și nota 79.

⁸⁵ CDM, vol.5, nr.1003, p.269, document din care cunoaștem despre dania făcută de Maria, fiica lui Dumitrașco Nacul, vărului său, Ion Abăza fost al doilea paharnic, anume seliștea Borzăști, ținutul Dorohoiului, cu heleștee și vaduri de mori în Jijia și Iubăneasa.

⁸⁶ Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.III, Acte interne (1691-1725), Iași, 2000, nr.568, p.496-497. Vezi și nr.569, p.524-525, nr.1432, p.388.

⁸⁷ Caproșu Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II, Acte interne (1661-1690), Iași, 2000, nr.280, p.256, „Nacul de vistierie” este la 3 august 1669, martor la vânzarea unui loc de casă în Iași, printre boierii mici, vornici de poartă și aprozi. CDM, vol.5, nr.954, p.257.

⁸⁸ Ghibănescu Gheorghe, *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, vol.IV, Iași, 1908, CVII, p.97-98.

⁸⁹ Arhiva Muzeului Municipal Iași, *Documente Românești*, (1653-1722), fascicula II, publicată de Gh. Ghibănescu, Iași, 1929, nr.28, p.25-26.

⁹⁰ Caproșu Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II, Acte interne (1661-1690), Iași, 2000, nr.280, p.256; *Catalogul documentelor moldovenești din direcția arhivelor centrale*, vol.4, (1676-1700), volum întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca-Tincușcu, Veronica Vasiliu, Constanța Neculescu, București, 1970, nr.56, p.37, nr.323, p.90, nr.340, p.95, nr.445, p.115, nr.382, p.104, nr.448, p.116, nr.540, p.135-136, nr.580, p.143, 582, p.144, nr.611, p.150, nr. 662, p.161. Majoritatea acestor documente îl prezintă în calitate de martor la tranzacții funciare în satul Jigoreni, ținutul Vasluiului. Iorga Nicolae, *Studii și documente cu privire la Istoria României*, București, 1903, vol.VI, p.91, nr.79, 81, 85; Caproșu Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II, Acte interne (1661-1690), Iași, 2000, nr.412, p.377-378, nr.455, p.412 „Nacul logofăt de vistierie”, nr.463, p.420 „Nacul den vistiariie” alături de Prodan Drăgușecu mare șetrar; nr.494, p.443-444 „Nacul de vistierie”; nr.542, p.483-484; nr.593, p.527-528; nr.658, p.579-580; între 1674 și 1689.

⁹¹ CDM, vol.5, nr.1640, p.450.

⁹² Caproșu Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II, Acte interne (1661-1690), Iași, 2000, nr.293, p.268-274.

⁹³ Ibidem, nr.300, p.279-280.

⁹⁴ Ibidem, nr.476, p.431-432.

⁹⁵ Arhiva Muzeului Municipal Iași, *Documente Românești*, (1653-1722), fascicula II, publicată de Gh. Ghibănescu, Iași, 1929, nr.60, p.52-53.

⁹⁶ CDM, vol.4, nr.97, p.46.

⁹⁷ Ibidem, nr.134, p.53.

⁹⁸ Ibidem, nr.143, p.55.

⁹⁹ Ibidem, nr.193, p.64.

¹⁰⁰ Ibidem, nr.637, p.155.

¹⁰¹ CDM, vol.5, nr.738, p.197.

¹⁰² Caproșu Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.III, Acte interne (1691-1725), Iași, 2000, nr. 359, p.321-322.

¹⁰³ Ibidem, nr. 201, p.170-171, "ficioarii Nacului: Ghiorghe, și Toader, și Ion", "a Nacului ce au fost logofăt".

¹⁰⁴ Ibidem, nr. 359, p.321-322, în timpul conflictului lui Gheorghe cămaraș cu soacră-sa Paraschi-va Năculeasa pentru casele din Iași, primul "scoțându și din oamenii lui marturi", pe vărul său, Nanie ușarul, "și pre alți greci de ai lui". Deci era și el grec.

¹⁰⁵ Caproșu Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.III, Acte interne (1691-1725), Iași, 2000, nr. 360, p.323. "Dumitrașco Dregușescul ci am fost comis" mărturisește printr-un zăpis că a vândut niște locuri de casă în Iași, „care locuri sunt cumpărați de părintii meu, de Prodan Drăgușescul ce-au fost sătrari mari”

¹⁰⁶ CDM, vol.4, nr.513, p.129-130.

¹⁰⁷ Ghibănescu Gheorghe, *Ispisoace și zapise*, vol.IV, partea II, Iași, nr.E, p.60-62.

¹⁰⁸ Caproșu Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.III, Acte interne (1691-1725), Iași, 2000, nr.201, p.170-171.

¹⁰⁹ Ibidem, nr.359, p.321-322.

¹¹⁰ CDM, vol.5, nr.1336, p.364-365.

¹¹¹ Ghibănescu Gheorghe, *Ispisoace și zapise*, vol.IV, partea II, Iași, nr.L, p.75-75.

¹¹² Ibidem, nr.N, p.78.

¹¹³ ANRM, f.88, i.1, d. 681, fila 1, 45-46v.

¹¹⁴ Ibidem, f.88, i.1, d. 681, fila 1; CDM, vol.5, nr.1394, p.378.

¹¹⁵ Ibidem, f.88, i.1, d. 681, fila 1.

¹¹⁶ Ibidem, f.88, i.1, d. 681, fila 1, 45-46v, 61-62v.

¹¹⁷ CDM, vol.5, nr.1394, p.378.

¹¹⁸ Arhiva Muzeului Municipal Iași, *Documente Românești*, (1653-1722), fascicula II, publicată de Gh. Ghibănescu, Iași, 1929, nr.43, p.32-33.

¹¹⁹ Ibidem, nr.38, p.34-35.

¹²⁰ ANRM, f.88, i.1, d. 681, fila 1, 45-46v.

¹²¹ Ibidem, f.88, i.1, d. 681, fila 1, 45-46v.

¹²² Ibidem, f.88, i.1, d. 681, fila 1, 45-46v.

¹²³ CDM, vol.5, nr.920, p.246; Theodor Bălan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1937, vol.III, (1573-1720), nr.160, p.205-207.

¹²⁴ Ibidem, nr.1394, p.378.

¹²⁵ ANRM, f.88, i.1, d. 681, fila 1, 45-46v, 61-62v.

¹²⁶ Ibidem, f.88, i.1, d. 681.

¹²⁷ CDM, vol.5, nr.1394, p.378.

¹²⁸ Ibidem, nr.1394, p.378.

¹²⁹ Ibidem, nr.1394, p.378.

¹³⁰ Ibidem, nr.1003, p.269.

¹³¹ Ibidem, nr.149, p.38-39.

¹³² Ibidem, nr.1014, p.272.

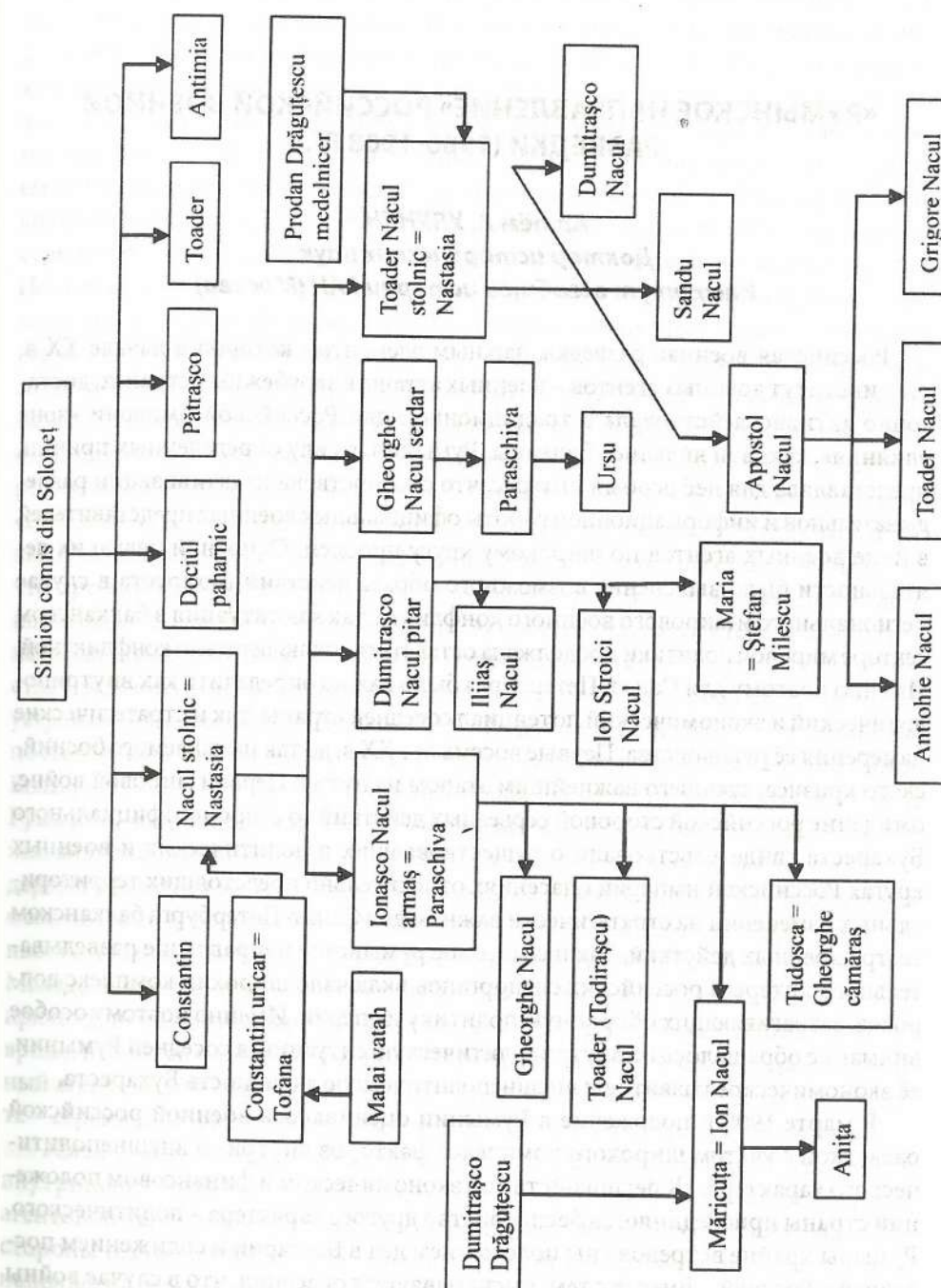
¹³³ Ibidem, nr.1153, p.309.

¹³⁴ Ibidem, nr.149, p.38-39.

¹³⁵ Ibidem, nr.1014, p.272.

¹³⁶ Ibidem, nr.1003 p.269.

Spîța genealogică a Năculeștilor din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea

«РУМЫНСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ» РОССИЙСКОЙ ВОЕННОЙ РАЗВЕДКИ (1900-1908 ГГ.)

Артём А. УЛУНЯН

Доктор исторических наук

Институт всеобщей истории РАН (Москва)

Российская военная разведка, важным элементом которой в начале XX в. стал институт военных агентов – военных атташе в зарубежных странах, достаточно активно действовала в традиционной для Российской империи «зоне влияния», каковой являлись Балканы. Румыния, в силу определенных причин, представляла для неё особый интерес, что способствовало активизации разведывательной и информационной работы официальных военных представителей в лице военных агентов по широкому кругу проблем. Основной целью их деятельности было выяснение возможного образа действий Бухареста в случае регионального и мирового военного конфликта, так как ситуация в балканском секторе мировой политики продолжала оставаться исключительно конфликтной. Именно поэтому для Санкт-Петербурга было важно определить как внутривнутриполитический и экономический потенциал соседней страны, так и стратегические намерения её руководства. Первые восемь лет XX в. до так называемого боснийского кризиса, ставшего важнейшим этапом на пути к Первой мировой войне, ожидание российской стороной серьезных действий со стороны официального Бухареста свидетельствовали о существовавших в политических и военных кругах Российской империи опасениях относительно предстоящих территориальных изменений на стратегически важном для Санкт-Петербурга балканском театре военных действий. Так называемое румынское направление разведывательного интереса российских спецорганов включало широкий комплекс вопросов, затрагивающих оборонную политику империи. Именно поэтому особое внимание обращалось на внутривнутриполитическую ситуацию в соседней Румынии, её экономическое развитие и внешнеполитическую активность Бухареста.

В марте 1900 г. положение в Румынии оценивалось военной российской разведкой с учётом широкого комплекса факторов внутри- и внешнеполитического характера: «К беспокойству об экономическом и финансовом положении страны присоединяется беспокойство другого характера – политического. Румыны крайне встревожены положением дел в Болгарии и сближением последней с Россией... Вместе с тем, высказываются опасения, что в случае войны Румыния очутится в затруднительном положении, так как ей придется вести войну одновременно на два фронта против России и Болгарии, что новое положение, занятое Болгарией, вызывает необходимость новых вооружений,

новых гражданских расходов, что при нынешних обстоятельствах неизбежно отразится на стране»¹.

Юго-западный фланг российской стратегической обороны во многом зависел от внешнеполитических амбиций Бухареста, которые представлялись в виде дилеммы – будет ли он выдвигать претензии в час «Х» к своим соседям в Балканском регионе или, войдя в союз с противниками России, постарается удовлетворить свои территориальные претензии за счёт последней. Становление государств полуострова как региональных держав сопровождалось обострением отношений между ними, что, в свою очередь, было чревато более серьезными конфликтами, так как каждый из участников внутривнутрирегионального «спора» стремился заручиться поддержкой отдельной великой державы или их группы. Поэтому обострение отношений между Болгарией и Румынией подробно анализировалось русским военным агентом полковником Леонтовичем, а краткая версия его сообщения была направлена в виде доклада начальника Генерального штаба генерал-лейтенанта Сахарова Николаю II, ознакомившемуся с ним 21 февраля 1901 г. Логика подачи материала и анализ фактов свидетельствовали о стремлении русского военного разведчика определить главные направления развития ситуации: возможный союз Румынии с Турцией против Болгарии; «Румыния окончательно примкнула к Тройственному союзу»². В этой связи было важным показать причинно-следственную связь конкретных шагов Бухареста, что требовало от военного агента не только хорошей осведомленности, но и понимания особенностей румынского национального характера, традиций и истории страны, господствующих в то время в разных слоях румынского общества представлений об «идеальных» целевых установках внешнеполитических устремлений страны. Объяснения Е. А. Леонтовича отвечали на большинство поставленных вопросов: «Болгария – величайший враг Румынии; за спиной Болгарии стоит Россия... Нынешняя Сербия также если не враг, то и не друг Румынии, покровительствуется Россией и дружит с Болгарией... Словом, Румыния видит себя окруженной со всех сторон враждебными ей славянскими государствами, а при таком взгляде и при известных симпатиях короля Карла слухи о заключении договора с Тройственным союзом делаются весьма правдоподобными... Румыны заявляют, что они не потерпят увеличения Болгарии на счет Македонии и что если это случится, то они потребуют «компенсации» в виде присоединения четырехугольника Рушук-Силистрия-Варна-Шумле»³. В то же время, несмотря на достаточно подробный разбор румынских интересов, военный агент не смог определить спорные аспекты в отношениях Вены и Бухареста – стремление последнего превратить Тройственный договор в Четверной.

Имея в виду складывавшиеся в этой Балканской стране настроения и внутривнутриполитическую ситуацию, русская военная разведка в лице военных агентов интересовалась возможными методами воздействия на Румынию со стороны тех сил, которые по их мнению потенциально имели антироссийскую направленность.

Одним из наиболее чувствительных мест соседки России была финансово-экономическая отсталость и высокая коррумпированность её административно-государственного аппарата. Те из великих держав, которые имели сильный

и хорошо отлаженный банковский и финансовый механизм, а также влияние в правящих кругах стран региона, стремились расширить своё присутствие на полуострове с помощью финансовых инструментов в форме кредитов и получения заказов на производство гражданской и военной продукции. Представитель русской военной разведки подполковник Генерального Штаба М. Н. Леонтьев, занявший эту должность после создания в 1902 г. в Румынии отдельного поста военного агента, уже в первых своих сообщениях в Санкт-Петербург в достаточно определенной форме отмечал, что «нет сомнений, что в организации займа главную роль играл Берлинский "Disconto Gesellschaft" (один из крупнейших банков Германии – *авт.*), являющейся главным деятелем в области последовательного экономического закрепощения Румынии. Большая часть нового займа будет, очевидно, помещена в Германии, а несколько десятков миллионов, вероятно, во Франции...»⁴ Экономический фактор воздействия на ситуацию в регионе воспринимался русской военной разведкой как один из эффективных инструментов подчинения балканских государств враждебными России силами, что, в свою очередь, автоматически порождало у военных агентов подозрения относительно потенциальной угрозы, исходящей для России из складывавшейся ситуации. В то же время, они стремились определить позиции основных общественных слоев и профессиональных групп в отношении российской внешней политики и в целом к Российской Империи как государству. Этот вопрос имел не только социально-политическое, но и конкретное военно-стратегическое измерение, так как он касался возможного поведения больших групп населения Румынии в момент обострения ситуации на полуострове и участия румынской армии в антироссийских действиях.

Тревожность положения в регионе обусловила заинтересованность высшего военного руководства страны в том, чтобы и Николай II ознакомился с результатами работы военной разведки. Характеристика ситуации в румынском обществе середины 1902 г. давалась русским военным агентом подполковником Леонтьевым в виде существовавшей двуполюсности: «Народ уже обременён непосильными налогами и..., несмотря на враждебное России настроение в правящих сферах, продолжает надеяться на заступничество Русского Царя. Надежда на своё правительство конечно не может поддерживаться такими фактами, как заявление теперешнего министра президента – Стурдзы, что около 400 миллионов народных денег расхищено лицами, бывшими прежде у власти»⁵. Одновременно отмечалось, что наиболее антироссийски настроен румынский офицерский корпус и генералитет, один из членов которого генерал Братиану «даже прямо предостерегает своих соотечественников от нашествия русских»⁶.

Сведения военного агента в Румынии подполковника Генерального Штаба М. Н. Леонтьева отличались как аналитическим подходом к интерпретации фактов, так и хорошим пониманием политических реалий страны пребывания. Начало военной реформы, провозглашенное военным министром Стурдзой характеризовалось русским разведчиком в крайне скептическом духе и при наличии определенной сообразительности, могло вывести на аналогии (в это время в России в военных и политических кругах много говорилось о необходимости проведения военной реформы): «Гвоздь приказа (имелся в виду

приказ Стурдзы – *авт.*) – это констатирование в официальной форме и притом самим военным министром неподготовленности главной массы командного элемента, как из офицеров, так и нижних чинов, к исполнению лежащих на них обязанностей... Толкаемый своим чрезмерным честолюбием, разыгрывающий роль спасителя отечества в области экономической, семидесятилетний штатский военный министр, по-видимому, не устоит перед соблазном прослыть реформатором и в области военной, т. е. именно в той, где он является наименее компетентным»⁷. Внутриполитическая нестабильность, характерная для молодых государств Балканского полуострова была и фоном, и катализатором серьезных изменений в различных областях жизни этих стран. Достаточно трудно было уловить основной вектор на первый взгляд спонтанных и хаотических событий, развитие которых проходило лишь в понимаемом с позиций национального менталитета и традиций направлении.

Сложность положения военного агента, который должен был в соответствии с существующими правилами и наставлениями ограничиваться военными вопросами в своей деятельности, заставляла многих из них, используя всевозможные уловки и экивоки, давать политическую информацию в тесной связи с проблемами обороны как необходимый фон или объяснительный элемент причинно-следственной связи при описании военно-стратегических вопросов. Нежелание обострять отношения с внешнеполитическим ведомством, отвечавшим за иностранные дела Российской Империи, и попытка избежать ревность гражданской бюрократии, не допускавшей вмешательства армейцев (даже из числа компетентных и эрудированных представителей военной элиты) в слишком деликатные, как она полагала, проблемы, отражались в предварявших информационно-аналитические материалы фразах военных агентов типа «мне придётся касаться вопросов политики, но твёрдо памятуя, что активная политика не есть дело военного агента, я ограничиваюсь лишь ролью наблюдателя, обязанного следить за политическою жизнью страны, поскольку таковая имеет соотношение к военным соображениям»⁸. Читая этот пассаж российский государь специально подчеркнул в документе фразу о том, что военный агент не вмешивается в политические дела и собственноручно написал: «Верно».

Однако политическая составляющая имела для военных агентов принципиальное значение, так как позволяла судить о настроениях в обществе балканских государств и о позициях отдельных политиков по важному для Санкт-Петербурга вопросу – насколько российское влияние в странах полуострова может способствовать созданию в кризисный момент соответствующего для Империи благоприятного положения как в смысле создания военно-политической пророссийской коалиции, так и воздействия на политику правящих кругов, чтобы удержать их от невыгодных России действий.

Попытки правивших в Балканских странах династий усилить свои позиции на внутриполитической арене и в сфере международных отношений в целях полномасштабного подчинения собственным амбициям внутри – и внешнеполитической жизни соответствующих государств приобрели в 1903 г. хорошо просматриваемую тенденцию. Усилилась милитаризация общественной и политической жизни.

Решение внешнеполитических задач и получение преимуществ при дележе «македонского наследия» находившейся в кризисе Османской Порты (Греция, Болгария и Сербия) и создания условий для собственной безопасности перед лицом Австрии (Черногория и Сербия) при возможном получении для себя территориальных преимуществ в случае военного конфликта (Румыния) – всё это освещалось русскими военными агентами достаточно подробно и сопровождалось соответствующими аналитическими заключениями.

В складывавшихся условиях особое значение приобретали общественное мнение и внешнеполитические настроения в странах полуострова. Из поля зрения военных атташе, аккредитованных в балканских государствах никогда не исчезали колебания в общественно-политических настроениях и роль отдельных политических деятелей на национальной арене, которые были способны повлиять на внутрисполитическое положение. Малейшие изменения в обществе и реакция на них властей служили своего рода разведпризнаками для более общих и пока ещё не заметных тенденций во внешнеполитическом курсе или военно-политических планах соответствующих государств. В Румынии – этой важной в военно-стратегическом отношении для России стране, в первой половине сентября 1903 г. по мнению русского военного агента М. Леонтьева, появились первые признаки смягчения антироссийских позиций: «Не знаю, насколько действительно возросли симпатии по нашему адресу, – одно только несомненно, что в настоящее время в умах многих румын происходит весьма заметное брожение; очень возможно, что при известных обстоятельствах это брожение может дать толчок общественному мнению в благоприятную для нас сторону. Признаки такого брожения замечались и раньше, но с недавнего времени, под влиянием развивающихся событий в соседней Венгрии, они становятся всё более и более ощутимыми. Мысль о ненадежности опоры, на которую можно рассчитывать в Австрии, и, в тоже время, о надвигающейся опасности для национальной румынской идеи со стороны всё усиливающейся Венгрии, по неволе проникает в общественное сознание местной интеллигенции. С тревогой смотрят румыны на север и эта тревога, естественно, находит живой отголосок и в военной среде... Последние требования венгров, направленные к образованию отдельной венгерской армии, в значительной степени усилили опасения румын, чутко следивших за всем, что делается по другую сторону Карпат; они не без основания усмотрели в этих требованиях серьезную угрозу для национальной самобытности соплеменного им населения Трансильвании. При таких условиях, вполне естественно, что румыны начинают с беспокойством думать о будущем и их взоры всё чаще и чаще обращаются в нашу сторону... Раз русские первые идут на встречу и заводят речь о дружбе, а в данную минуту нам эта дружба нужна, то отчего бы на неё и не согласиться. При такой обстановке, перемена фронта, – всегда неудобная и неприятная, – может сделаться легкой и естественной»⁹. Ставка на необходимое сотрудничество с Россией, которую начинали делать правящие круги Румынии, оценивалась крайне противоречиво русским военным агентом, который хотя и заявлял о том, что «весьма возможно, и вероятно, ... в недалеком будущем румынскому королевству суждено будет снова войти в сферу

русского политического влияния» все-таки склонялся к мысли «такой поворот кажется результатом необходимости, а не естественного влечения»¹⁰. Характеристика «официальной Румынии» давалась как «глубоко враждебная России и всему русскому». Крупнейшие руководители политических партий Стурдза и Карп рассматривались «недоброжелателями России». Но наиболее резко оценивалась общественно-политическая система страны, что делалось в контексте русских интересов: «К счастью для нас, румынские политические партии и их вожаки отнюдь не служат выразителями чувств и стремлений различных общественных слоев румынского народа. Можно смело сказать, что в Румынии, более чем где-либо народ этот сам по себе, Король же и верхи онемеченной интеллигенции – сами по себе»¹¹.

Характеристики и оценки, использовавшиеся военными агентами, свидетельствовали об их стремлении найти систему категориальных координат, позволявших определить основные направления эволюции общественно-политической ситуации в государствах региона, их внешнеполитического курса и в целом этапа развития балканского общества, непривычного для европейца, сочетавшего многие черты Запада и Востока, христианства и ислама, традиционности, патриархальности и специфически нового. Аграрный характер государств региона обуславливал внимание русской военной разведки к социально-экономическому положению большинства населения – крестьянству. Категориально-оценочные критерии положения, использовавшиеся военным агентом – представителем военного сословия России и элитной его части, сочетали социальные, этнические и политические элементы, которые, по мнению военных разведчиков, позволяли объяснить причинно-следственную связь явлений и событий.

Из всех балканских государств Румыния, как в силу своей геостратегической близости к России, особой позиции, занимаемой Бухарестом на международной арене, так и в виду специфических черт социально-политического и экономического развития, продолжала привлекать пристальное внимание российской военной разведки. Социально-экономическая нестабильность в этой балканской стране рассматривалась в аналитических материалах и прогнозах русского военного агента в крайне негативном виде и с позиций оборонных интересов России: «Как известно, в Румынии земельный вопрос разрешён далеко не в пользу крестьян; отсюда – естественный результат – постоянное брожение в умах населения, периодически выливающееся в форме беспорядков. Волнения прекратились, но причины, вызвавшие их продолжают действовать и скажутся ещё не раз более или менее крупными взрывами. Счастье ещё румынского правительства, что оно имеет дело с населением по характеру своему чрезвычайно мягким и добродушным. Недовольство крестьян своим положением наблюдается во всей Румынии, но нас может интересовать только то, что происходит в Молдавии и, главным образом, в её северной части, где население знает о России и ещё недавно смотрело на неё как на свою естественную покровительницу. При таких условиях, состояние умов молдавских крестьян и лёгкая их возбудимость являются данными, могущими подлежать соответствующему учету»¹².

Уверенность в поддержке части жителей Румынии из приграничных с Россией областей высказывалась военным агентом в условиях постоянно существующей социально-политической нестабильности в странах региона и чреватых межгосударственными конфликтами этно-территориальных споров. К началу 1905 г. вновь обнаружилось обострение внутрибалканских противоречий, когда каждое из государств полуострова считало необходимым усилить военные приготовления на случай реальной или предполагаемой угрозы со стороны соседей. Для российских военных агентов, представлявших одно из основных звеньев военной разведки страны, политические аспекты взаимоотношений Болгарии, Греции, Сербии, Черногории, Османской империи и Румынии как между собой, так и с великими державами в определенной степени стали превалировать над чисто военными. Особое внимание уделялось взаимосвязям внутренней и внешней политики стран Балканского полуострова, характеристике проявлявшихся чувств национального самосознания народов региона.

Немаловажное значение для Санкт-Петербурга имели внешнеполитические амбиции Турции, а также внутривосточные процессы в Сербии и Черногории. Тревожные информационно-аналитические материалы с подобными данными приходили практически из всех столиц государств региона, но наибольшей конфликтностью отличались болгаро-турецкие и греко-румынские отношения. Стремясь выяснить вероятность сближения с рядом стран полуострова или, по крайней мере, нейтрализации их антироссийской направленности, ГУГШ начал проводить «зондаж почвы». Информация из Софии в российское военное ведомство давала материал для определенных прогнозов, так как Фердинанд недвусмысленно заявил: «Что касается Австрии, а это она поддерживает Румынию, то от неё можно всегда ожидать сюрпризов, ей смута на Балканском полуострове может быть и на руку»¹³.

Этническая составляющая межгосударственных отношений на Балканах имела отчетливо выраженный конфликтный характер и коренилась в исторической традиции и взаимных представлениях народов полуострова. Поэтому любое обострение ситуации в странах региона автоматически затрагивало и межнациональные отношения. В немалой степени этому способствовала наличие этнических общин, состоявших из представителей соседних народов в границах молодых балканских государств; экономическая и общественно-политическая ангажированность национальных меньшинств; наличие в историческом сознании народов «фактора агрессивных намерений» не только представителей отдельного, как правило, соседнего народа, но и в совокупной этнической общности. «Война всех против всех», перемежавшаяся с конъюнктурными заявлениями правителей о «вечной дружбе и сердечном союзе», способствовала формулированию военными агентами категоричных оценок межнациональных отношений на полуострове и формированию этнических стереотипов, которые определяли в свою очередь восприятие ими реалий внутривосточной жизни стран региона, их внешнеполитических интересов, их отношения к России и другим великим державам. Македонский вопрос, северозападный проблема, спор о Трансильвании – такова была лишь малая часть взаимных этно-территориальных претензий и жёсткого противостояния во внутрибал-

канских отношениях. Учёт этнического фактора становился одним из важных элементов аналитических разработок и прогнозов военной разведки.

Несмотря на негативную оценку перспектив отношений между Венной и Бухарестом, русские военные агенты рассматривали гипотетическую модель усиления позиций Румынии в комбинациях Венны именно в виду внутривосточного кризиса Дунайской монархии. В своих информационных сообщениях военная агентура активно разрабатывала это направление и делала соответствующий анализ событий. Прежде всего отмечалось, что встреча австро-венгерского императора и румынского короля проходила по инициативе первого, чтобы «договориться о том положении, которое займет Румыния в случае открытого разрыва Габсбургской монархии с Венгрией»¹⁴. Перспективы развития ситуации давались в виде логической схемы нарастания потенциальных негативных тенденций для Бухареста, внешнеполитические амбиции которого постоянно рассматривались в Санкт-Петербурге как тревожные если не откровенно враждебные российским интересам и способные нарушить статус-кво на полуострове.

Прогноз русской военной разведки базировался на информации и ситуация в нем моделировалась в следующем виде: «Румыния очень нервно относится к кризису, происходящему в настоящее время в Австро-Венгрии, в случае отделения Венгрии от Австрии отойдет и населённая румынами Трансильвания, входящая в состав земель Венгерской короны; такому положению вещей здесь [в Румынии] далеко не сочувствуют, предвидя, что самостоятельное венгерское королевство примет самые энергичные меры для мадьяризации трансильванских румын. С другой стороны, Румыния живёт несбыточной мечтой о воссоединении всей румынской национальности под скипетром королевства и Трансильвания издавна составляет предмет её мечтаний. Мечты эти могли бы осуществиться в большей или меньшей степени если бы, в случае открытого разрыва Венгрии с Австрией и вооружённого между ними столкновения, Румыния подала бы руку помощи Австрии, оккупировав по соглашению с ней, Трансильванию»¹⁵. Одновременно в расчёт бралось и обострение румыно-греческих отношений, основной причиной которого стало недовольство Бухареста греческими претензиями в Македонии и той её части, которая была заселена близким румынам этническим населением – куцовлахи. Греческая община в Румынии подверглась серьезным гонениям со стороны официальных властей, получивших поддержку в румынском обществе. Начали закрываться греческие газеты, выходившие в Румынии, высылались греческие граждане. Русский военный агент в этой стране сообщал в Генеральный Штаб, что останавливается на деталях происходившего «лишь потому, что он как нельзя более характеризует румын, столь усердно кричащих о «варварстве» и «нетерпимости» других и незамедливающих (так в документе – *авт.*) обнаружить самую узкую и смешную нетерпимость раз дело касается их самих»¹⁶.

Информация и аналитические материалы, касавшиеся как отдельных фактов и сюжетов общественно-политической действительности, так и в целом положения на полуострове, отличались компенсаторностью восприятия: любой негативный с точки зрения российских интересов факт, событие или

тенденция нейтрализовывались в их логической системе координат наличием объективных условий для его минимизации или, более того, трансформировались в потенциально выгодный при определенных условиях. Конфликтность как характерная для Балкан пространственно-политическая среда определяла в анализе военных агентов возможное соотношение отрицательных и положительных факторов, каждый из которых мог быть в конкретный момент сочтен за свою противоположность.

Особенность балканских исторических, этнических и общественно-политических традиций накладывала отпечаток на прибывавших в эти страны русских военных агентов. Образы и представленные стереотипы, сформированные у них ранее, начинали «достраиваться» уже в годы службы в соответствующих странах. Каждый из конфликтов в регионе лишней раз усиливал у военных агентов ощущение взрывоопасности на Балканах. Греко-румынский спор, развивавшийся с середины 1905 г., лишь способствовал активизации образа нестабильного, подверженного постоянным кризисам балканского геополитического пространства. Ответственный за «румынское направление» полковник М. Занкевич делал следующий прогноз на ближайшее время в связи с осложнением отношений между Афинами и Бухарестом: выход куцовлахов в Македонии из юрисдикции константинопольского патриарха и переход под юрисдикцию болгарского экзархата¹⁷; активизация политической оппозиции в Румынии, использующей факт греческого происхождения премьер-министра Кантакузина и обвиняющей последнего в «потворстве и скрытых симпатиях» грекам с целью достичь падения правящей партии¹⁸. Сочетание внутренних и внешних аспектов конфликта порождало очередную коллизию в отношениях между Румынией и государствами Тройственного союза. Опасное для России сближение Бухареста с Веней, как и прогнозировал ранее военный агент в Румынии полковник М. И. Занкевич, оказалось недостаточно сильным. Конфликт с Грецией, по его же сообщениям во второй половине сентября 1905 г., «вызвал большое неудовольствие австрийской дипломатии ещё недавно мечтавшей о создании греко-румынского соглашения по делам Македонии в противовес славянским народностям... Здесь сильно рассчитывают на содействие Германии, всегда поддерживающей Румынию в Македонском вопросе ценою полного экономического порабощения страны»¹⁹. В очередной раз этно-территориальная проблема выступала катализатором не только обострения межгосударственных отношений, но и серьезно влияла на внешнеполитические ориентиры вовлеченных в конфликт стран, давая шанс для победы тех или иных внутриполитических сил, добивающихся доминирования на национальной арене.

На протяжении первых пяти лет XX в. внимание русских военных агентов на Балканах, а так же в двух других странах, тесно связанных с этим регионом – Австро-Венгрии и Италии, было привлечено к внутриполитическим событиям и их влиянию на внешнюю политику соответствующих государств.

Институт военных агентов в части, относящейся к балканским делам, выявил свою особую роль, сочетавшую информационную и аналитическую работу как в военно-стратегической, так и в политической областях. Их пред-

ставления о положении дел в регионе отражали характерные для военного менталитета конкретность и фактологичность, а также аналитический подход к событиям, когда они рассматривались как сочетание положительных и отрицательных характеристик, способных к изменению. Атмосфера политической нестабильности и особенность общественно-политической жизни в балканских странах накладывали отпечаток на содержание информационно-аналитических материалов русской военной разведки. Ожидание крупного конфликта на Балканском полуострове с участием внерегиональных сил являлось лейтмотивом большинства её прогнозов.

В аналитических материалах русской военной разведки, работавшей по «балканскому направлению», особое внимание начинает уделяться *внутриполитическим факторам* возможных международных осложнений на полуострове. Формирование новых политических структур государственной власти; расширение вовлеченности населения стран региона в социально-политические и экономические процессы; кризис абсолютистских режимов, влиявший на внутри- и междинастийные связи – всё это создавало ощущение у заинтересованных наблюдателей тревожности положения и наступления качественно новых изменений в жизни конкретных стран.

Традиционно пристальное внимание русской военной разведки было обращено к Румынии, рассматривавшейся в российских военных и дипломатических кругах как одна из стран, потенциально опасных с военно-политической точки зрения для России в виду трудной предсказуемости её поведения на международной арене и амбициозности планов территориального расширения. Позиция отдельных балканских стран, среди которых Румыния в силу её восприятия в военно-политических кругах России занимала важное место, подвергалась тщательному анализу. В штаб-квартире русской военной разведки и проявляли к возможности определения основных параметров «румынской величины» – её месту и роли в системе международных отношений; внутренней этнополитической консолидации страны; исторической обусловленности внутри и внешнеполитического развития. Всё это составляло основу для формирования дальнейших представлений о Румынии как стране и субъекте международных отношений. Политическая ситуация на Балканах стимулировала усиление информационно-прогностической и аналитической работы в Главном Управлении Генерального Штаба, занятого военно-стратегическим планированием. В конце 1907 г. работа по изучению «румынского направления» интенсифицировалась. Среди материалов, затребованных Генштабом в этой связи, был и «исторический очерк Румынии, из которого можно было бы подчеркнуть сведения о прежнем политическом и административном устройстве областей, входящих ныне в состав Королевства»²⁰. Характеристика действий румынских правящих кругов и возможные варианты поведения Бухареста на международной арене давались в виде логической схемы, определявшей основной вектор румынской внешней политики: «Особое внимание, которое оказывают в последнее время королю Карлу султан и князь болгарский и одинаково любезное отношение к ним короля, как нельзя больше характеризует внешнюю политику этого монарха, не желающего связывать

себя никакими обязательствами ни с Турцией, ни с Болгарией, и стремящегося сохранить полную свободу действий с тем, чтобы в нужную минуту стать на ту или другую сторону – в зависимости от обстановки и указаний свыше – от своих немецких союзников»²¹. Пространственно-политическая характеристика Румынии оценивалась русской военной разведкой как «чрезвычайно выгодное» положение на Балканском полуострове²². В этой связи стремление Бухареста минимизировать последствия греко-румынского конфликта, достигшего остроты в 1905 г., оценивалось в общем контексте складывавшейся в регионе обстановки и влияние на неё внерегиональных сил, прежде всего великих держав, главной из которых в тот период с позиций интересов Российской Империи в представлениях военных российских кругов была Австро-Венгрия. Поэтому именно усилиям Вены приписывалась активизация румынской внешней политики в отношении Греции, так как, по оценке русской военной разведки, «политические и коммерческие интересы Румынии, в противоположность Греции ни мало не страдают от настоящего конфликта»²³. Вывод, делавшийся военным агентом в Бухаресте подполковником М. Занкевичем, был вполне логичным, с точки зрения его автора, и содержал этнополитические категории, являвшиеся частью системы, в которой происходила оценка событий на Балканах в целом в аналитических подходах русской военной разведки: «Австрия, по-видимому, всё ещё не оставляет идеи создания греко-румынского соглашения на Балканах, в противовес всегда возможному союзу славянских племен полуострова»²⁴.

Экономический потенциал, учитывавшийся военной разведкой при оценке перспектив усиления румынских вооруженных сил, оценивался положительно, так как выход из финансового кризиса, длившегося пять лет, позволил ей предоставить в «распоряжение военного министерства довольно большие денежные суммы, значительно оживившие его деятельность»²⁵. В то же время, внутривосточная ситуация в стране рисовалась в информационно-аналитических материалах, направляемых военным агентом в Бухаресте подполковником М. Занкевичем в ГУГШ, с точки зрения развития общественно-политической системы страны, её особенностей. Используя для характеристики положения в Румынии категории подчёркивали узость «властного круга» политических сил, в связи с чем сформировавшаяся двухпартийная система, основными полюсами которой были консервативная и либеральная партии, рассматривалась достаточно критично. Суть сложившейся партийной структуры выражалась военным агентом в резко отрицательном виде и выражалась им в резко выраженной форме: обе партии преследовали «узкопартийные интересы и мало отличаются друг от друга», а присвоенные ими названия «не соответствуют сущности проповедуемых ими идей»²⁶. Кризисный характер общественно-политической системы Румынии определялся представителем русской военной разведки в критериях и образах, свидетельствовавших об усилении политической составляющей в восприятии военной элитой происходящих политических процессов и склонности её представителей к решению многих из них силовыми способами со стороны властей, чья легитимность определялась самой общественно-политической системой. В то же время все её отрицатель-

ные черты объяснялись ими внутривосточными и экономическими особенностями страны.

Выстраивавшаяся военными атташе при объяснении кризисов, таких как крестьянские волнения в Румынии зимой-весной 1907 г., причинно-следственная связь, рассматривались в аналитических материалах, направляемых в генерал-квартирмейстерство, в форме констатации очевидца и сопоставлялась с положением, сложившимся в близких с точки зрения этно-территориальных характеристик районах Российской Империи: «Причины аграрных беспорядков [в Румынии] лежат глубже – в крайне тяжелом экономическом положении крестьянской массы, – кстати сказать, неизмеримо худшем чем в соседней Бессарабии; пропаганда была лишь искрой, упавшей на всегда готовый вспыхнуть пожар». Социально-политические факторы внутривосточных конфликтов постепенно, но достаточно уверенно расширяют своё присутствие в информационно-аналитических материалах и окружающих генерал-квартирмейстерств. В заключение о ситуации в Румынии, представленном в Генштаб в начале 1908 г., этот аспект превалировал в объяснении причинно-следственных связей общественного кризиса в Румынии: «Не подлежит сомнению, что с течением времени благодаря безудержному положению крестьян, в Румынии сложилось слишком много горючего материала, так что достаточно было незначительного толчка, чтобы вызвать взрыв народного восстания»²⁷.

Одновременно и силовой элемент в разрешении политических вопросов становится неотъемлемой частью объяснений конкретных событий в информационных материалах военных агентов, трансформируясь в *категорическую необходимость* при определении причинно-следственной связи явлений внутривосточной жизни и соотношения различных социальных групп населения: «Благодаря неприятию правительством энергичных мер для подавления ... первых симптомов готовящегося восстания крестьян, беспорядки перешли в открытый мятеж, широкой волной разлившись по всей Молдавии...»²⁸ Политическая и социальная активность рассматривались представителем русской военной разведки в Румынии через призму «сознательного ограничения» протестной составляющей. Роль и место студенчества в событиях подполковник Занкевич оценивал как оказание «значительной поддержки и сочувствия» мятежникам. Сама же общественно-политическая позиция румынских студентов в жизни страны рассматривалась достаточно узко в связи с чем их настроения, по мнению военного агента, «до последнего времени» преследовавшие «академические идеалы», «под влиянием духа времен» сошли «со здоровой почвы»²⁹.

Крестьянские волнения в Румынии повлияли на усиление информационно-аналитической работы русской военной разведки, стремившейся определить степень и масштаб социальной конфликтности в стране, роль её вооруженных сил в решении внутривосточных проблем. Категориально-оценочные критерии, использовавшиеся для характеристики положения в Румынии, её политической системы, места и значения отдельных слоев общества, свидетельствовавшие о значении, которое придавала русская военная разведка социальным и политическим факторам для определения военного потенциала государства. Образ Румынии, как он отражался в оперативных документах русской военной

разведки в связи с общественно-политическим кризисом первой трети 1907 г., определялся рядом черт: «бедственным положением сельского населения»; наличием «одной из самых либеральных в Европе конституций» на бумаге, но в действительности решающей ролью «крупно-землевладельческой олигархии»; отсутствием участия в парламентской деятельности крестьянства, составляющего 80% населения страны и фактическим превалирующим значением в решении государственных дел «небольшой кучки крупных земельных собственников»; невозможностью решения аграрного вопроса при существующем в стране положением. Особое внимание уделялось ситуации в аграрном секторе Румынии. Она характеризовалась резко негативно, и главной причиной кризиса в рассуждениях военного агента выступало взаимодействие между новыми социальными слоями румынского общества, в котором шло становление рыночных отношений: «Прежде, когда отношения между землевладельцами и арендаторами – крестьянами, носили патриархальный характер, обе стороны ладили друг с другом. Но в последнее время, когда постепенно почти все имения перешли в руки крупных арендаторов, их чисто коммерческое отношение к земле, чуждое всяких родовых преданий, связывающих помещиков с крестьянами, вызвало беспощадную эксплуатацию крестьянства»³⁰.

Положение в балканских странах на протяжении 1907 г. рассматривалось российской военной разведкой в нескольких аспектах: функционирование существующей социально-политической системы и конфликты в ней; положение отдельных социальных слоев и их участие в общественной и политической жизни; соотношение степени русского влияния в соответствующих странах полуострова и региональной активности Австро-Венгрии. Именно этот контекст, а именно: поиск возможных союзников австро-германо-итальянского блока становился определяющим в разведывательной и аналитической деятельности российской военной разведки в Румынии вплоть до Боснийского кризиса, а в последующем и до начала Первой мировой войны.

Литература

- ¹ Российский Государственный военно-исторический архив (РГВИА). Ф. 2000. Оп. 1. Д. 796 Л. 5, 50б. Леонтович — в Главный Штаб, Бухарест, 29 марта 1900 г.
- ² Процесс присоединения Румынии к Тройственному союзу начался 17 октября 1883 г. подписания правительством И. Братиану секретного договора с Австро-Венгрией. В 1892 г. этот договор был пролонгирован.
- ³ РГВИА. Ф. 2000. Оп. 1. Д. 797. Л. 370б, 376. Доклад генерал-лейтенанта Сахарова Николая II из сообщений военного агента Леонтовича, 19 февраля 1901 г.
- ⁴ Там же. Д. 796. Л. 150б. Леонтьев — в Главный Штаб, Бухарест, 10 января 1902 г.
- ⁵ Там же. Ф. 401. Оп. 5. Т. 1. Д. 591. Л. 1. Извлечение из донесений русского военного агента в Румынии Генерального Штаба подполковника Леонтьева (б. д.). На документе имеется рукописная отметка о том, что Николай II читал его 6 июня 1902 г.
- ⁶ Там же. Л. 2.
- ⁷ Там же. Д. 798. Л. 6. Леонтьев — в Главный Штаб, Бухарест, 15 августа 1902 г.
- ⁸ Там же. Д. 826. Л. 10, 100б. Сысоев — в Главный Штаб, Белград, 16 декабря 1902 г.
- ⁹ Там же. Д. 797. Л. 135 об, 136, 1360б, 137. Леонтьев — в Главный Штаб, Бухарест, 21 августа 1903 г.
- ¹⁰ Там же. Л. 1390б. Леонтьев — в Главный Штаб, Бухарест, 12 сентября 1903 г.

¹¹ Там же. Л. 1390б, 140.

¹² Там же. Д. 797. Л. 1610б, 1620б. Леонтьев — в Главный Штаб, Бухарест, 12 октября 1904 г.

¹³ Там же. Д. 763. Л. 370б, 38. Леонтьев — в Главный Штаб, София, 11 мая 1905 г.

¹⁴ Там же. Д. 800. Л. 10. Занкевич — в Главный Штаб, Бухарест, 14 июня 1905 г.

¹⁵ Там же. Л. 10, 10 об.

¹⁶ Там же. Д. 797. Л. 2270б. Занкевич — в Главный Штаб, Бухарест, 10 августа 1905 г.

¹⁷ Там же. Л. 228.

¹⁸ Там же. Л. 201. Занкевич — в Главный Штаб, 10 сентября 1905 г.

¹⁹ Там же. Л. 234. Занкевич — в Главный Штаб, Бухарест, 22 сентября 1905 г.

²⁰ Там же. Д. 810. Л. 72. Запрос 2-го обер-квартирмейстера генерал-майора Борисова военному агенту в Румынии подполковнику М. И. Занкевичу от 7 декабря 1907 г.

²¹ Там же. Л. 54, 540б. Занкевич — в ГУГШ, Бухарест, 25 июня 1907 г.

²² Там же.

²³ Там же. Л. 610б. Занкевич — в ГУГШ, Бухарест, 24 августа 1907 г.

²⁴ Там же.

²⁵ Там же. Д. 810. Л. 8. Годовой отчет за 1906 г. военного агента в Румынии подполковника М. И. Занкевича.

²⁶ Там же. Д. 803. Л. 42. Занкевич — в ГУГШ, Бухарест, 12 марта 1907 г.

²⁷ Там же. Д. 6767. Л. 10б. Выписка из справки по разведывательному отделению об аграрных волнениях в Румынии в марте 1907 г. в связи с положением вопроса о крестьянском землевладении. Участие в подавлении беспорядков армии. Составлена окружным генерал-квартирмейстером генерал-майором Калниным, начало 1908 г.

²⁸ Там же. Д. 803. Л. 42. Занкевич — в ГУГШ, Бухарест, 12 марта 1907 г.

²⁹ Там же. Л. 28.

³⁰ Там же. Д. 6767. Л. 10б.

РЕЛИГИОЗНО-НРАВСТВЕННАЯ КОНЦЕПЦИЯ ПРАВА В.С. СОЛОВЬЕВА

**А.А. БОЧКОВ, к.ф.н., доцент
декан юридического факультета, Витебск,
УО «ВГУ им. П.М. Машерова»**

Finis amoris, ut duo unum fiant.
Предел любви – да двое едины будут.
П.А. Флоренский
«Столп и утверждение истины»

Важное место в истории политико-правовой мысли дореволюционной России занимает В.С. Соловьев.

По словам О.С. Булгакова: «... Система Соловьева есть «самый» полновзвучный аккорд» в истории философии» [1, с. 70]. Всю свою жизнь В.С. Соловьев стремился синтезировать религию, философию и науку, объединив метафизику, антропологию и историософию. П.И. Новгородцев, в речи произнесенной на торжественном заседании Психологического общества, посвященный памяти В.С. Соловьева 2-го февраля 1901 г., называет его блестящим представителем философии права. Всю деятельность В.С. Соловьева делят на три периода. Если в первый период он надеялся, что осуществление Софии, мудрости бога в мире может быть достигнуто через христианскую теософию (познание бога), во второй возлагал надежду на теократию, т.е. преобразование человечества через создание справедливого государства и общественного порядка, которые осуществят христианские идеалы, то в третий период – он уповал на теургию, т.е. мистическое искусство создающее новую жизнь согласно божественной истине [см. 2, с. 129].

Соловьева называют одним из основоположников теории «возрожденного естественного права» в России, представителем либерального консерватизма.

Проблема происхождения права, его сущности, нравственных, религиозных основ, свободы совести постоянно волновала В.С. Соловьева. Он рассматривает государство и право с философской, религиозной позиции.

Соловьев трактует философию права как одну из философских дисциплин относящихся к этике, нравственной философии.

В своих взглядах на происхождение права, В.С. Соловьев примыкает к исторической школе, рассматривающим его вместе с такими проявлениями общечеловеческой жизни как язык, религия, художественное творчество и т.д.

Право – является выражением инстинктивного родового разума, живущего в народных массах, которое Соловьев в работе «Право и нравственность» назы-

вает духовным инстинктом человечества, проводником и орудием. С его точки зрения – это «органическое произведение родового исторического процесса».

Для Соловьева первоначальное, обычное право вытекает из непосредственной деятельности родового, народного духа. Однако он предостерегает против односторонней абсолютизации исторического принципа права, как права обычного, и отвлечения от всех других его сторон и элементов. «... В большинстве случаев чисто органическое происхождение права и законодательства является невозможным уже в следствие одних внешних условий» [4, с. 10].

Кроме органического народного духа, как естественного непосредственного творчества народа, из которого происходит право, Соловьев выделяет определяющее начало права, второй принцип его происхождения – принцип солидарности, договора, достижения общей пользы.

Не анализируя все творчество, обратимся к его философии «всеединства» общества, права и государства, впервые выдвинутые В.С. Соловьевым. Для него «абсолют есть, положительное всеединство», которое предстает в онтологии как благо, истина и красота, в гносеологии – как «свободная теософия», система цельного знания...» [6, с. 91]. Соловьев выступает как основатель философского направления – метафизики всеединства, исходящей из интуиции русской духовности, убеждения в цельности и единстве, источной связи и гармонии бытия.

Поиски социальной правды, вера в прогресс занимали важное место в работах В.С. Соловьева, который по мнению П.И. Новгородцева, представлял роль права в свете его высшего идеального предназначения. Субъектом исторического развития по В.С. Соловьеву является все Богочеловечество, в его духовном, софийном, божественном наполнении, стремлении к Абсолюту.

С точки зрения В.В. Зеньковского: «Это понятие «цельной жизни» есть, конечно, своеобразная транскрипция идеи «Царства Божия», но с тем существенным отличием, что «цельная жизнь» мыслится Соловьевым не как благодатное (т.е. свыше) преобразование жизни, а как «окончательный фазис исторического развития» [1, с. 26]. Причина распада мира по мысли В.С. Соловьева – отход его от Бога. Соловьев занят поиском связующего начала между Богом и миром. В «Чтениях о Богочеловечестве» он говорит о том, что западная цивилизация вместо божественного права провозгласила фундаментом общественного строя права человека, основанные на свободе, равенстве и братстве. Однако, принцип равенства, равноправность оказались действительностью только для тех, кто имел в данный исторический момент силу. Общество, государственная власть, правотворчество должны опираться на волю Бога. Французская революция, – считает В.С. Соловьев, – утвердившая в «... принципе демократию, на самом деле произвела пока только плутократию. Народ управляет собою только de jure, de facto же верховная власть принадлежит ничтожной его части – богатой буржуазии, капиталистам» [7, с. 8-9]. Свобода и равноправие для большинства – оказались на деле равенством нищеты и свободой голода. «Если же говорить о справедливости, то не справедливо ли, чтобы богатство принадлежало тому, кто его производит, т.е. рабочим?», – заявляет Владимир Сергеевич. [7, с. 9]. Соловьев признает историческую оправданность социализма на Западе, но отказывает ему на осуществление безусловной правды быть высшей нравственной силой.

«... Христианство требует отдавать свое, а социализм требует брать чужое», - считал Соловьев. Справедливость в нравственном смысле, есть некоторое самопожертвование, самоограничение своих притязаний в пользу чужих прав.

В.С. Соловьев анализирует несостоятельность средневекового христианства. Он полагает, что средневековые христиане при всей их праведности и святости спасли собственные и многие другие души, «... а общество и мир, от которых они отделились, от которых бежали, остались вне их действия и пошли своим путем» [7, с. 352], поэтому они не спасли и не могли спасти христианского общества, христианского мира. Вместо общественного у них получилось индивидуальное спасение. Спаситься можно только соборно, всем миром.

Власть должна основываться на божественном принципе. «Всякая власть, - писал В.С. Соловьев в «Чтениях о Богочеловечестве», - не представляющая собою безусловного начала правды, всякая такая власть есть насилие, и подчинение ей может быть только вынужденное» [7, с. 12]. При этом В.С. Соловьев подчеркивал, что деспотизм одного человека «удобнее деспотизма массы». Однако он выступал как против личного произвола, который грозит анархией, так и чрезмерный общественной опеки, которая ведет к аду деспотизма. Свободное же подчинение должно исходить из нравственного начала, нравственного равенства как безусловного или тождественного. Так как по своей природе люди не равны, поэтому они оказываются в насильственном подчинении друг другу. Исходя из этого, осуществление братства, правды возможно лишь в царстве Божьем.

В.С. Соловьев определяет право как отношение лиц, их свободный союз, где то, что не есть лицо не может быть субъектом права. Особо он подчеркивает в праве личностное, рациональное начало, где свобода - признак личности. Из самоограничения собственной свободы рождается право. Свобода и равенство в своем соединении образуют «человеческое общество как правомерный правопорядок». Определяющим началом права выступает разум, который является одинаковой границей всех свободных сил и сферой их равенства.

Право - эта свобода обусловленная равенством, т.е. равным ограничением. Здесь свобода обусловлена не только равенством всех, но и действительными условиями самого равенства.

Рассматривая соотношение естественного и позитивного права Соловьев исходит из их органической взаимосвязи. С его точки зрения: «Понятия личности, свободы и равенства составляют сущность так называемого естественного права. Естественное право есть та общая алгебраическая формула, под которую история подставляет различные действительные величины положительного права» [4, с. 18-19].

Под естественным или рациональным правом Соловьев понимает общий разум или смысл всякого права как такового, его общую идею. Рациональное и положительное право входят в состав действительного права. В.С. Соловьев выступает против противопоставления естественного и положительного права. Он не признает теорию, рассматривающую «чистое» естественное право, как вытекающее из естественного состояния природы, исторически предшествующее праву положительному. Естественное право выступает как необходимое требование разума. Всякое положительное право определяется понятием права, общим

ми его логическими (естественными) условиями. Естественное право выражается, объективируется в праве положительном. Положительные законы должны соответствовать справедливости, человеколюбию, закону нравственному.

Соловьев считает необходимым основанием всякого естественного права свободу и равенство его субъектов. «Свобода - необходимый субстрат или подлежащее права, а равенство - его необходимая форма» [4, с. 20]. Как отсутствие свободы ведет к превращению права в свою противоположность - насилие, так и отсутствие общего равенства ведет к неправде, т.е. к прямому отрицанию права, поэтому право выступает как синтез, гармония свободы и равенства. Всякий положительный закон есть частное выражение и применение права. Соловьев особо настаивает на принципе формального равенства. Вне принципа формального равенства нет закона, поэтому перед законом все равны. Задача закона заключается в том, чтобы соответствовать праву.

Соловьев подчеркивает, что правовой закон соответствует справедливости как по форме, так и по ее реальному существу, при этом справедливость требует не делать другим то, что не желаешь себе. Правда и справедливость - это равенство в должном (долженствование). Поэтому справедливость - это понятие нравственного порядка, где правовое начало - выражение справедливости. У Соловьева нравственно-должное - необходимый признак права и правового закона. Хотя нравственный и юридический закон относятся к внутреннему существу человека, его воле, однако первый - берет ее в единстве и целостности, второй - частичной реализации по отношению к внешним фактам.

Выделяя внутреннюю, неразрывную связь между правом и нравственностью, Владимир Сергеевич не признает две крайние точки зрения на право, существовавшие тогда в России. Первая - принадлежала Л.Н. Толстому с его отрицанием права, как «гадкого» обмана властей, замаскированного зла, поэтому особые надежды возлагались им на мораль. Вторая - самому «многократно образованному и систематическому уму» среди русских и европейских ученых того времени Б.Н. Чичерину, рассматривающему право как абсолютное, доминирующее начало, которое не нуждается в моральном дополнении.

Право и нравственность имеют общие и отличительные черты. «Убивать, красть, насиловать - одинаково противно и нравственному и юридическому закону - это вместе и грехи и преступления» [4, с. 24]. Пытаясь найти основания для их разграничения, Соловьев задается вопросом в каких пределах узаконивается свобода безнравственного поведения, а безнравственность, грех - не противоречит праву? Это различие великий мыслитель проводит по трем основаниям: по широте требований - нравственные требования выступают в форме идеала, поэтому они не имеют ограничений, а правовые требования ограничены; по степени нормативности - нравственные требования не предписывают, как поступать, а дают возможность выбора, правовые же требования четко предписывают, как поступать или не поступать; и по способу выполнения требований - нравственные требования выполняются добровольно, а правовые - допускают принуждение» [см. 3, с. 65].

Хотя В.С. Соловьев отдает приоритет нравственности перед правом, однако, он не противопоставляет их друг другу, а говорит о крепкой внутренней связи,

когда понятие права и обязанности входят в область нравственных идей и служат их выражению. Автор подчеркивает общую идею права, его содержательное наполнение нравственными принципами. Единство юридического и нравственного начала объединяются в правде, где право – это проявление правды. Право выступает в качестве важного условия нравственного самосовершенствования, на пути приближения к образу Божьему. Поэтому нет такого нравственного значения, которое нельзя правильно и общепонятно выразить в правовых терминах. При этом на всех языках нравственные и юридические понятия выражаются одинаковыми словами или словами производными от одного корня.

В терминах правда и закон одинаково воплощается существенное единство, однородность этического и юридического начала.

В отличие же от нравственности, правовой закон – это низшая, минимальная ступень нравственного состояния, равно для всех обязательная, которая «требует лишь фактической задержки известных крайних проявлений злой воли» [4, с. 32].

Юридический закон входит в состав закона нравственного.

Между идеальным добром и злой действительностью есть промежуточная область права и закона, служащая воплощению добра, ограничению и исправлению зла. Право и государство принудительно организуют общественную жизнь, обеспечивая внешние условия свободному, идеальному совершенствованию, которые вместе с тем не должны противоречить человеку, общему благу. Нравственный интерес относится не к внешней реализации добра, а к его «внутреннему существованию в сердце человеческого».

Формальное условие совершенной нравственности (добра) – это ее безусловная свобода. Юридический закон в свою очередь относится только к тем, кто в состоянии его нарушить. Личная свобода требует согласования с общественным самосохранением, поэтому зло должно быть остановлено. Соловьев не сомневается в том, что пока бы одни люди стремились к высшему идеалу, другие упражнялись бы в совершении всевозможных злодеяний и истребили бы первых прежде, чем они достигли бы нравственного совершенства. Само существование общества зависит от его безопасности, которая достигается с помощью принудительного закона. Принудительный закон – это необходимое условие нравственного совершенствования. Нравственное начало требует реального противодействия преступлению. Данное противодействие Владимир Сергеевич определяет «как правомерное и обязательное средство деятельного человеколюбия, законно и принудительно ограничивающее крайние проявления злой воли не только ради безопасности общества и его мирных членов, но непременно так же и в истинных интересах самого преступника» [4, с. 114].

Задача права – обеспечение безопасности общества. Соловьев понимает, что вразумлять злодеев и безумцев только силой нравственной проповеди – это кощунство. Нельзя возлагать на Божество то, что может быть успешно сделано хорошей юстицией и полицией. «Задача права вовсе не в том, чтобы лежащий во зле мир превратился в Царство Божие, а только в том, чтобы он – до времени не превратился в ад» [8, с. 454]. Требование личной свободы предполагает ее стеснение общественным благом. Из встречи двух нравственно обязательных интересов: индивидуальной свободы и общественного блага и рождается право.

Само же право нуждается в силе для своей реализации. Такой силой выступает государство.

Право ограничивает свободу объективными нормами общего блага. Наказание служит восстановлению нарушенного права. Частные права гарантируются государством и защищаются законом. Закон, исходящий от государства – священ. Поэтому «... право, нарушенное определенным преступным деянием, восстанавливается соответствующим или равным возмездием...» [4, с. 64].

Вместе с тем уголовно-правовая доктрина возмездия и устрашения лишены логического, нравственного, религиозного (христианского) смысла. Нельзя искать в праве эмпирические основы в мотиве устрашения. Человек не является только средством или орудием для чьей-либо пользы. Здесь позиция В.С. Соловьева созвучна с позицией И. Канта в его категорическом императиве.

Соловьев будучи противником применения смертной казни, отрицает эту «мерзость». В работе «Право и нравственность», он приводит слова своего отца по отношению к смертной казни, услышанные им в отрочестве: «Смертная казнь – это мерзость, это измена христианству» [4, с. 81]. Кроме того, что смертная казнь нечестна и бесчеловечна, она имеет еще постыдный характер, так как вооруженный человек убивает обезоруженного и связанного. «Будучи противна первоосновам нравственности, смертная казнь вместе с тем есть отрицание права в самом его существе» [4, с. 97], как отрицание равновесия двух нравственных интересов: личной свободы и общего блага, так как отрицает в себе благо всех единичных лиц без исключения. По В.С. Соловьеву смертная казнь, бессрочная каторга, бессрочное одиночное заключение противоречат нравственному и юридическому смыслу, принципу гуманизма, общему и личному благу.

Если положительный закон находится в принципиальном противоречии с нравственным сознанием добра, то он не отвечает существенным требованиям права и нуждается в правовой отмене.

Нравственные вопросы окончательно решаются совестью. Соловьев выдвигает основное нравственное требование – помогай всем сколько можешь. «Желательно не всецелая свобода зла, а хотя бы некоторая организация добра» [4, с. 107].

Характеризуя нравственное право, он рассматривает его как действующее, которое заключает в себе условия своего осуществления, т.е. ограждения от нарушений. Признавая необходимость ограждения личной свободы (естественных прав человека) общественной формой, В.С. Соловьев настаивает не на внешнем, произвольном ограничении, а на внутреннем, добровольном подчинении общественному интересу или общественному благу. Поэтому закон или право положительное трактуется как определенное в рамках обстоятельств места и времени «ограничение личной свободы требованиями общего блага...» [7, с. 549]. Рассматривая закон как равновесие частной свободы и общественного блага, В.С. Соловьев выделяет его отличительные признаки: публичность, конкретность и реальную применимость, которую он называет властью.

Уделяя особое внимание обеспечению прав человека В.С. Соловьев не ограничивается только негативными правами, связанными с невмешательством государства в сферу личной свободы, но и требует предоставления со стороны государства гарантий реализации прав личности, прав позитивных. Он формули-

рует «право на достойное человеческое существование, явившееся впоследствии одним из краеугольных камней концепции социального государства» [6, с. 94].

Концепция права В.С. Соловьева идет в русле российской метафизической традиции направленной на духовное возрождение общества, наполнение права религиозным, нравственным, духовным содержанием, защиту естественных прав человека. Эта теория – предтеча возрожденного естественного права, его синтетической концепции.

Право – это общая норма, объединяющая коллективные и индивидуальные интересы.

Только единство социальных регуляторов: религии, нравственности и права в состоянии гармонизировать общественную жизнь.

Нравственно-идеалистическая концепция права В.С. Соловьева играет важную роль в духовном возрождении права, наполнении его религиозными, гуманистическими, культурными ценностями.

Литература

1. Зеньковский В.В. История русской философии. Т. 2, ч. 1. – Ленинград: «Эго», 1991.
2. Лосский Н.О. История русской философии. – М.: Высшая школа, 1991.
3. Иконникова Г.И., Ляшенко В.П. Основы философии права. – М.: Инфра-М, Издательство «Весь мир», 2001.
4. Соловьев В.С. «Право и нравственность». – Мн. – М.: «Харвест АСТ», 2001.
5. Новгородцев П.И. Об общественном идеале. – М.: Изд-во «Пресса», 1991.
6. Поляков А.В. Общая теория права: Курс лекций. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001.
7. Соловьев В.С. Сочинения в двух томах. Том 2. «Чтения о богочеловечестве. Философская Публицистика». – М.: «Правда», 1989.
8. Соловьев В.С. Сочинения в двух томах. Второе издание, т. 1. «Оправдание добра. Нравственная философия». – М.: «Мысль», 1990.

SUMMARY

V. S. Solovjov is considered to be one of the founders of the theory of “revived natural law” in Russia, a representative of liberal conservatism. He was concerned with the problem of law origin, its essence, moral, religious principles, freedom of conscience.

V. S. Solovjov studies state and law in the philosophic and religious aspects. He treats the philosophy of law as one of the philosophic disciplines related to ethics moral philosophy.

In his views on the origin of law V. S. Solovjov adheres to the historic school, considering law together with such phenomena of social life as language, religion, arts, etc.

Law is freedom conditioned by equality, i.e. by equal limits. Juristic law is an inalienable part of moral law. Law is a common norm integrating collective and individual interests. Only the unity of social regulators – religion, morals and law – promotes harmony of social life.

Solovjov's moral-idealistic concept of law plays a significant role in the spiritual revival of law, imbuing it with religious, humanist and cultural values.

DOCUMENTAR

DOCUMENTE PRIVITOARE LA CIOCLII DIN MOLDOVA PRUTO-NISTREANĂ (sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)

Teodor CANDU

Importanța documentelor emise de autoritățile publice și ecleziastice privitoare la diversele probleme politice sau social-economice, indiscutabil, reprezintă un adevărat izvor de reconstituire a trecutului poporului român din Țara Moldovei. Valorificarea redusă a acestor surse continuă să lase nesoluționate multe aspecte ale trecutului. Prin urmare, pentru a facilita dezvoltarea științei istorice și pentru rezolvarea anumitor aspecte ale ei este necesară o permanentă și continuă muncă în domeniul identificării și valorificării izvoarelor istorice, luate într-un cadru general al evoluției țării și pe cazuri particulare, legate de anumite probleme și spații geografice distincte.

Rezultatele cercetărilor noastre recente a fondurilor arhivistice din Republica Moldova au fost soldate cu identificarea unui număr important de documente referitoare la un șir de aspecte ale istoriei naționale cu referire la spațiul pruto-nistean al Țării Moldovei, dar și cu privire la întreg spațiul românesc în domeniile istoriei ecleziastice, social-politice, economice, spiritual-culturale etc. de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Unele dintre ele deja au fost semnalate de autori de cercetători, precum A. Stadnițki, C. N. Tomescu, N. Popovschi sau de editorii volumelor de documente, care continuă colecția *Moldova în Epoca Feudalismului*, editate în ultimii ani, sub coordonarea prof. Demir Dragnev, de Larisa Svetlicinai și Eugenia Bocearov. Cu toate acestea, în volumul XI al colecției ce cuprinde perioada 1787-1800 nu au intrat un șir de documente. Creșterea numărului de documente inedite e lesne de înțeles pentru cei ce se ocupă de identificarea și valorificarea documentelor. Neidentificate sunt cele 5 documente pe care ne propunem să le valorificăm cu privire la breasla ciocliilor din spațiul pruto-nistean al Moldovei istorice.

Numărul redus de documente păstrate în original în arhivele din Republica Moldova și starea proastă de conservare a acestora, în special a celor anterioare anului 1812, deseori duce la pierderea unor valoroase comori naționale. Un alt motiv pentru care vom da publicității aceste documente este determinat de preocuparea noastră pentru valorificarea documentelor istorice despre viața bisericească din Țara Moldovei de până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Cu atât mai mult că acestea au fost emise de personaje care au avut un rol important în istoria noastră națională. Între ei se numără marii ierarhi ai bisericii ortodoxe moldovenești Veniamin Costachi, Gavriil Bănulescu-Bodoni.

Un real interes prezintă depistarea unui act original, semnat de episcopul Hușilor Veniamin Costachi, din 15 iulie 1793, cu privire la breasla cioclilor din târgul Chișinău¹. Descoperirea acestui document ne-a motivat să încercăm a pune în discuție problema legată de această instituție și, prin urmare, să reconstituim parțial tabloul legat de acest subiect.

Analiza atentă a actului ne-a făcut să revenim asupra modului în care a fost definită instituția respectivă în literatura de specialitate. Recomandăm a se vedea cum definesc acest lucru autorii *Dicționarului instituțiilor feudale în Țările Române*. Conform Dicționarului, cioclii au fost «oameni însărcinați cu îngroparea morților („și mai vârtos a celor streini și nemernici”) <...>. În Moldova ei erau considerați „oamenii bisericii”, de aceea au fost organizați și patronați de biserică, luând forma juridică a breslei; aveau vâtaf ori staroste, erau scutiți de dări, aveau jurisdicție proprie. Erau recrutați dintre holtei, pentru că aceștia nu plăteau bir, situație preferată de vistierie <...>»².

O altă definiție a instituției date o găsim în cartea de numire a lui Ioan Croitor, staroste de ciocli pentru târgul Telenești din ținutul Orheiului, emisă în anul 1816 de mitropolitul și exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni. În această ordine de idei, redactorul documentului scria: „Orânduială bună și lui Dumnezeu plăcută au fost dintru început la această țară, ca la cele mai alesă orașă se fie orânduită, briaslă de oameni pentru săparea gropilor și îngroparea morților, cu nume de ciocli, care briaslă cu starostele lor totdeauna au fost supus ocărmuirii bisericesti”³.

Luând drept bază cele două definiții, apare necesitatea de a face anumite precizări.

Prima se referă la momentul constituirii breslei cioclilor în Moldova. Deși la momentul de față nu dispunem de date exacte în acest sens, totuși, conform celor indicate de autorii Dicționarului, breasla cioclilor din Moldova este atestată cu mult înainte de anul 1674. Iar în cartea pentru breasla cioclilor din Telenești rolul acesteia se apreciază în felul următor: „Orânduială bună, și lui Dumnezeu plăcută, au fost dintru început la această țară <...>”. În același sens în cartea lui Veniamin Costachi despre cioclii din Chișinău se scriu următoarele: „<...> voind a urma bunele și vechile obiceiuri ce s-au păzit și în vreme preosvințiților episcopi ce au fost mai înainte de noi la scaunul sfintei episcopii a Hușului, după cum să poruncești prin hrisov am pus o iarăși la cale ci să cuvini a fi precum sunt și pre la alte orașă <...>”⁴.

Din cele arătate mai sus vedem că obiceiul breslei cioclilor a fost întemeiat mai înainte. Probabil că există un hrisov anterior. Deși, nu dispunem de date în acest sens totuși, despre existența unui asemenea document ne relatează raportul întocmit de protoiereul Petru Kunițki în anul 1817. Acesta arăta: „<...> cioclii s-au așăzat în oblaștiile aceasta pe temeiul hrisovului domnului Moldavii, care să află la Mitropolia din Eși și la Ipiscopie Hușului, fiindcă aceste locuri să cuvin acelor scaune arhieresti”⁵.

Prin urmare, protoiereul Kunițki, unul dintre asesorii Dicasteriei exarhale din Iași, în perioada 1808-1812 era la curent cu prezența unui asemenea document la Mitropolia din Iași, care a dispărut în urma evenimentelor de mai târziu. Un asemenea hrisov, conform mărturiei amintite, se găsea și la Huși, în baza căruia episcopul Veniamin Costachi emite cartea din 1793, la care face referire. În opisul documentelor episcopiei adunate de Melchisedec și publicat de episcopul Iacov Antonovici un asemenea hrisov nu este indicat.

A doua precizare ce se impune se referă la motivul care l-a provocat pe tânărul, la acea vreme, episcop de Huși. Din textul actului de reînnoire a breslei cioclilor din acest târg reiese că breasla dată la momentul emiterii actului a ajuns în delăsare, în mare parte cauzată de nestatornicia vremurilor. Adică, se precizează că între anii 1787-1791 pe teritoriile Țărilor române s-au desfășurat operațiunile militare ale trupelor austro-ruse contra otomanilor, eveniment care a și determinat proasta atenție acordată breslei. Practic același motiv îl determină și pe Gavriil Bănulescu-Bodoni să revină la 15 martie 1816 asupra reîntemeierii și îmbunătățirii organizării breslei cioclilor din Telenești.

Cea de-a treia precizare este: cine putea deveni cioclu? Conform datelor oferite în rândul cioclilor erau aleși holtei, pentru motivul că aceștia nu plăteau bir, deși există date care ne arată că holteii căsași, adică cei cu case și gospodării, aveau anumite obligații fiscale către vistieria țării.

În acest sens documentul menționat ne oferă următoarea informație, „să strângă până la 20 liuti la această briaslă, însă oameni străini și fără bir”. Prin urmare, se prevede exact că în rândul breslei cioclilor către sfârșitul secolului al XVIII-lea se prefera includerea străinilor care nu erau trecuți la bir, contribuind totodată la creșterea numărului de locuitori ai țării.

De asemenea, trebuie de remarcat că actul emis de Episcopia Hușilor este doar unul prin care se restabilește buna orânduire a breslei cioclilor din târgul Chișinău. Veniamin Costachi, numindu-l staroste de ciocli pe Constantin Cantaragiul, l-a însărcinat cu urmărirea bunei orânduiri a acesteia, specificând totodată și funcțiile breslei.

În același an la 11 septembrie, protopopul ținutului Orhei, Theodor, se adresa cu o rugămintă către domn, pentru a i se da șase ciocli pentru târgul Orhei, deoarece erau necesari pentru a înmormânta pe cei decedați din rândul străinilor și a târgoveților. Conform aceluiași izvor, la Orhei încă pe timpul războiului din 1787-1791, boierii divaniți au rânduit șase oameni în această slujbă. De asemenea, protopopul Theodor roagă să fie dată poruncă domnească pentru acei șase oameni, să fie întăriți, după cum și pe la alte locuri și târguri se află.

La 13 septembrie 1793, Constantin Suțu poruncește serdarului Dumitrachi de Orhei, fost stolnic, să facă cercetare pe marginea cererii protopopului Theodor, de la ținutul Orheiului, cu privire la confirmarea și întărirea celor șase ciocli pentru târgul Orhei⁷.

Deși nu dispunem de date cu privire la cercetarea pe care a efectuat-o serdarul sau cei împuterniciți de acesta⁸, totuși, prezența unor documente ulterioare pe marginea acestui subiect confirmă faptul că domnul a dat curs cererii protopopului. În susținerea acesteia vine lista cioclilor din 1 septembrie 1806⁹, trimisă de la Serdăria de Orhei căpitanului târgului, ca să dea poruncă vornicilor și birnicilor și altor zapcii să nu-i supere. Aici se arată ca și mai înainte că au existat.

Un alt centru din spațiul pruto-nistean pentru care dispunem de date privitoare la existența breslei cioclilor a fost târgul Telenești. În confirmarea acestei opinii stă cartea din 1816 martie 15, emisă de Gavriil Bănulescu-Bodoni cu privire la numirea lui Ioan Croitor staroste de ciocli pentru târgul Telenești¹⁰. În document este indicat că „Un număr de oameni cu acest numi au fost și în târgul Teleneștii, însă foarte nepus în orânduială.” Pentru acest lucru au fost introduse în document condițiile și îndatoririle breslașilor.

Cu toate acestea, existența breslei ciocliilor pentru întreg spațiul basarabean a fost de scurtă durată, autoritățile ruse au găsit motiv pentru a o dizolva, din cauză că cioclii nu erau folosiți conform destinației.

Scurta analiză a documentelor privitoare la breasla ciocliilor aflate în Arhiva Națională a Republicii Moldova impune următoarele concluzii: spre sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea în spațiul dintre Nistru și Prut al Țării Moldovei sunt atestate câteva centre urbane importante, unde activau reprezentanții breslei ciocliilor, conform hrisoavelor domnești care se găseau depozitate la Mitropolia din Iași și la Episcopia de Huși. Datorită nestatorniciei vremurilor și a proastei orânduiei a acestor bresle pe parcursul existenței lor, a fost nevoie de intervenția atât a puterii ecleziastice, sub autoritatea căreia se aflau cioclii, precum și a celei laice, fiind întreprinse un șir de măsuri pentru restabilirea și buna orânduială a acesteia. Prin urmare, studiul atent al documentelor și valorificarea lor va oferi posibilitate cercetătorilor de a aduce în atenția cercetătorilor soluții și precizări importante.

ANEXĂ

1793 iulie 15. – *Cartea pentru 20 de ciocli din târgul Chișinău, ținutul Lăpușnii, emisă de episcopul Hușilor, Veniamin Costachi.*

Veniamin cu mila lui D(u)mnezeu episcop Hușului

De vreme ce și la târgul Chișinău din țin(u)t(u)l Lăpușnii să află briaslă de ciocli, rânduiți prin hrisov gospod, ca să fie la număr pân la 20 liuti afară de starosti, cari hrisov pân acum să află păzit la sfânta Episcopie noastră Hușii. Și această briaslă au și fost pusă în lucrari (adecă) la slujba ci le este lor încredințată pentru îngropare săracilor <și> streinilor cât <și pentru> toată obște. Cari briaslă din n<estat>ornicie vremilor ce au fost s-au stricat rămăind numai vro 7-8 liuti, carili nu pot a fi îndestui pentru arătata briaslă și apărata slujbă ce au.

Drept aceia noi după datorie păstoriei noastre ce avem, voind a urma bunelor și vechilor obiceiuri ce s-au păzit și în vreme preosvințiților episcopi ce au fost mai înainte de noi la scaunul sfintei episcopii Hușului, după cum să poruncești prin hrisov, am pus o iarăși la cale ci să cuvini a fi precum sănt și pre la alte orașă, făcând și staroste pe Costandin cantaragiul, fiind om cu frica lui D(u)mnezeu. Căruia i-am încredințat aciastă briaslă ca să o păzască cu toată căzuta privigeri și cu bună rânduială după poronca ce s-au dat, având datoria sa ca să strângă pân la 20 liuti la acești briaslă însă oameni străini și fără bir, cari să fie apărați și scutiți de toate dările acești țări ce sănt pe alți lăcuiitori, ca să poată căuta de slujba lor mai ales la vreme de boala ciumii de care să ferească D(u)mnezeu, după cum să poroncești prin hrisov.

Drept aceia dar poftim și pe dum(nea)lor boieri sărdari de Orheiul ca acești oameni să fiia apărați și scutiți de toati, ci încă în cât va fi prin putinți să întăriți această briaslă ce este pentru toată obștia pentru a dum(neavoast)ră cinsti și vecinică pomeniri.

Veniamin episcop Hușului <s.a.>

l.ș.

1793 iuli 15

ANRM, F. 205, inv. 1, d. 1612, f. 3v/7. (Original. Ștampila în fum, a Episcopiei Hușului cu anul 1792, cu apostolii Petru și Pavel în centru o biserică cu trei turle.); vezi și F. 4, inv. 1, d. 82, f. 40. (Copie, de pe original 1817, confirmată de protoiereul scaunului Petru Kunițki)

1793 septembrie 11. – *Protopopul ținutului Orhei Theodor, solicită domnului să fie întăriți șase ciocli, care să îngroape străinii și târgoveții din târgul Orhei.*

Prea înălțate doamne.

Jeluiescu măriei tale, că la târgul Orheiului, mare trebuință este de șasă ciocli, pentru îngropare străinilor cum și a târgoveților, fiindcă șadu oamenii neîngropați câte patru și cinci zăle din pricină că nu are cini-i îngropa.

Și în vreme trecută au fost șasă oameni orânduți de cătră dumnelor boerii, în vreme muscalilor, pentru care mă rog înălțimii tale ca să fii luminată poronca înălțămii tale pentru acești 6 oameni, după cum și pre la alte locuri și târguri să află, și ce a fi mila înălțămii tale.

A înălțimii tale smerit rugători, ierei Theodor protop(o)p Orheiului.

(17)93 săpt(e)mv(rie) 11.

Mergi la dumnelui vel visti(ernic).

Donici med(elni)cer.

Întocma cu orighinalul esti acesta 1817 apr(ilie) 25.

Căpitan de târg(ul) Orheiului Tudorachi Migălu <m.p.>

ANRM, F.4, inv. 1, d. 82, f. 27. (Copie, 1817 aprilie 25); trad. lb. rus. f. 29.

1793 septembrie 13. – *Constantin Suțu, domnul Moldovei, poruncește lui Dumitrachi fost stolnic, serdarul ținutului Orhei-Lăpușna, să facă cercetare asupra cererii protopopului de Orhei pentru 6 ciocli necesari spre îngroparea morților în târg.*

Noi Mihail Constandin Suțul voevod cu mila lui D(u)mnezeu, domn Țării Moldoavii.

Credinciosul boerul domnii mele dum(itale) Dumitrachi biv stolnic, sărdar de ținut Lăpușnii-Orheiului sănătate. Protopop(ul) Theodor de la târgul Orheiului veindu aice au dat jalubă cătră domnia me, arătându cum că mai înaintea era dați de cătră dregătorii ținutului șasă oameni ciocli, pentru îngropare morților la acel târgu de la o vreme încoace s-au luat oamenii de s-au pus la purtatul havalelilor, și nefiindu oameni ciocli, cându să întâmpla de mor cineva și mai ales din cei străini, stau câte patru cinci zile neîngropați și s-au rugat ca să li să de voia de cătră domnie lor să găsească 6 oameni străini să fii ciocli, pentru morță lor la târgu după cum mai pe largu vei înțălege pricina din răvașul ce ță s-au trimes. Deci să scrii dumitale ca să

faci cercetare ce urmare au fost mai înainte la acel târgu, pentru îngroparea morților, și de au fostu vreodată ciocli, oameni rânduiți spre această treabă, sau de n-au fostu cum și de iaste jaloba ce face adevărată, că ar fi stându oameni ne îngropați, câte patru și cinci zăle, din pricina că nu sântu ciocli, și de iaste trebuință de a fi oameni ciocli și câți ciocli să va căde să fii, și cum vei afla întru adevăr să trimeți înștiințare pre la domnie me.

1793 săpt(e)m(vrie) 13.

Locul pecetii, procit vel vist(iernic)

Pecete și proci sânt pe plic ...

Întocma cu originalul esti acesta 1817 apr(ilie) 25.

Căpitan de târg(ul) Orheiului Tudorachi Migăul <m.p.>

ANRM, F.4, inv. 1, d. 82, f. 27v. (Copie, 1817 aprilie 25), trad. rus. f.29-30.

1806 septembrie 4. – *Serdarii de Orhei-Lăpușna dau căpitanului de Orhei lista cioclilor din Orhei și poruncesc ca aceștia să nu fie supărați cu nimic.*

Ciocli ot Orheiu anume:

Pavăl Starosteli

Petre Bejenari

Ștefan Bejenari

Sămion Bejenari

Ioan Botezat

Gherasim Bejenari

De la Sărdărie

Cătră dumnelui căpit(an) de Orhei pentru oameni de sus arătați ce au să fii ciocli, acolo în târgu pentru îngropare celor de acolo, cât și acelor străiniță să scrii dumitale căpit(ane) de târgu ca să dai poroncă vornicilor și birnicilor cum și altor zapcii ca să nu-i superi într-o nimică, rămâindu a căuta de îngropare morților, cari și mai înainte au fost tot ciocli.

1806 săp(tembrie) 4.

Iscăliți: Crupenschii spat(ar), Razu ban.

ANRM, F. 4, inv. 1, d. 82, f. 28. (Copie, din 1817 aprilie 25, de căpitanul de Orhei Tudorachi Migiul, cu încă o listă de la 1816 mai 21, a cioclilor); trad. rus. f. 30-30v

1816 martie 15. – *Gavriil <Bănulescu-Bodoni> mitropolitul Chișinăului și Hotinului dă carte lui Ioan Croitorul din Telenești de a fi staroste peste 12 ciocli în târgul Telenești.*

Cu mila lui Dumnezeu, smeritul Gavriil mitropolit Chișinăului și Hotinului.

Orânduială bună și lui Dumnezeu plăcută au fost dintru început la această țară, ca la cele mai alesă orașă se fie orânduită, briaslă de oameni pentru săparea gropilor și îngroparea morților, cu nume de ciocli, care breaslă cu starostele lor totdeauna au fost supus ocărmuirii bisericești.

Un număr de oameni cu acest numi au fost și în târgul Teleneștii, însă foarte nepus în orânduială. Drept aceia noi voind a întemeia și a pune la bună rânduială pe această folositoare obște și de trebuință breaslă, am rânduit piste această breaslă staroste om cinstit și cu bune urmări, pe Ioan croitorul, din târgul Teleneștii, ca se aibă a ținea în bună rânduială această breaslă pentru ca se-și îplinească cu toată sârguința datoriile lor.

Cioclii se petreacă cinstit și treji cei ce vor fi întru această breaslă, pentru aceia i s-au dat voe a avea piste dănșii toată stăpânirea ai povețui, a le poronci și ai judeca, la pricinile cele mai mici și la întâmplarea de neascultare ai și pedepsi, va ave purtare de grijă ca se nu fie mai puțini de doisprăzăci oameni în breaslă, și pentru mai lesne povețuire va ave un vâtav de ciocli. La săpatul gropilor va da poroncă ca se sape groapă, la loc întreg, unde să nu se scoată pe alți morți, din pământ, groapa se nu sape mai puțin de un stânjîn de adânc, la îngroparea morților se să poarte cu cuviință, și cu smirenie, ciocli luându-și havaetul fără gâlciavă și obraznicie, pre cei săraci și străini se-i îngroapă fără plată. Starostele își va lua partea sa după hotărârea ci s-au dat la Dicasterie, pentru care această breaslă, se cade a fi scutită de havalele țării.

Cioclii vor ave datorie a se supune a cinsti și a asculta întru toate pe starostele lor ca pe al său poroncitor, precum și starostele a se purta cu dănșii cu liniște și a diiafendisi pe ori care din breasla cioclilor și a se sili în tot chipul pentru bunăstarea aceștii bresle, și pentru încredințare i s-au dat numitului staroste această carte a noastră, de noi iscălită și cu a noastră pecete întărită.

I s-au dat în Mitropolia Chișinăului. Anul 1816, luna mart 15 zile.

[Locul pecetii]

Întocma de pe cel adevărat ucaz a Mitropoliei s-au scos și s-au încredințat. Anu(l) 1817, mai 8, zile.

Vasile Staico (?) căpitan <m.p.>

ANRM, F. 4, inv. 1, d. 82, f. 40 (Copie)

Note

¹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 1612, f. 3v/7; Vezi Anexa 1.

² *Instituții feudale din țările române*, coord. Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, Ed. Academiei ESR, București 1988, p. 100.

³ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 82, f. 40.

⁴ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 1612, f. 3v/7.

⁵ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 82, f. 41v.

⁶ Antonovici, Iacov. *Opisul documentelor Episcopiei Hușilor*, Atelierele Z. Corlăteanu, Huși.

⁷ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 82, f. 27v; Vezi Anexa 3.

* În această ordine de idei trebuie să specificăm că pentru a fi efectuate unele cercetări legate de variate probleme în limitele unui ținut reprezentanții domniei împuterniceau pentru acest lucru pe căpitani ocolăși, de târguri sau de mazili, ori persoane influente într-o anumită regiune.

⁹ Ibidem, f. 28.

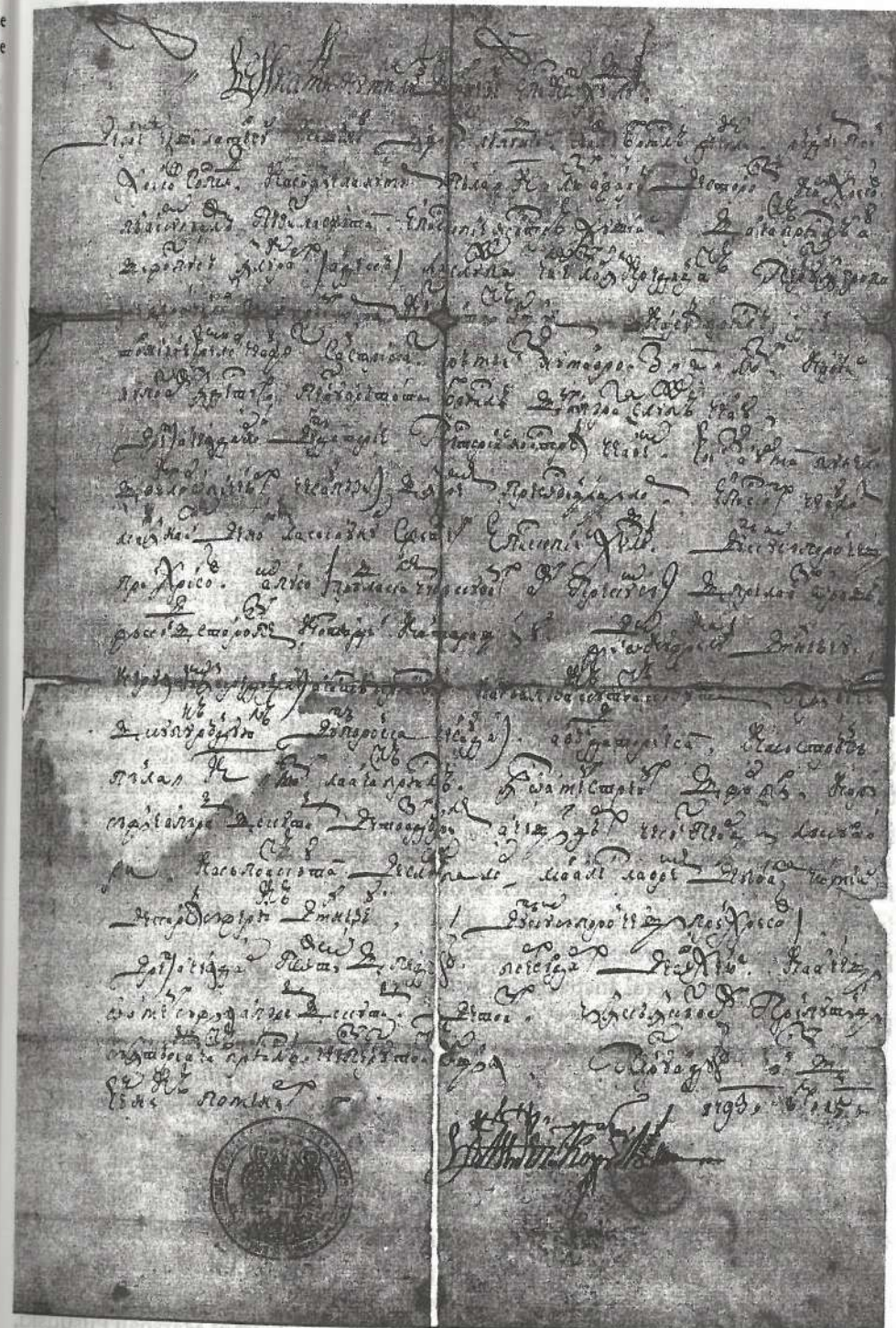
¹⁰ Ibidem, f. 40.

¹¹ Deteriorat

SUMMARY

Some documents concerning the gravedigger guild from eastern Moldova, at the end of the XVIIIth beginning of the XIXth centuries

The present article represents a small contribution in the researching of the problem around gravedigger guild from Moldova country. Till this moment this subject was part of research in different field but many documents which will permit to our researchers to solve this problem remain to be unpublished. In this sense we find some new documents about this social group which, can be used in analyzing the subject concerning the way of organization of that category, the place where they as well as town centres like Chisinau, Orhei and Telenesti etc. In conclusion is necessary to mention that the role of the gravedigger guild from Moldova was very important. Gravediggers made a big contribution in defence of their communities against epidemics. Also they were under the control of Church hierarchs which establish the number of gravediggers in the towns and designated the chief of them. This guild operates in accordance with the gospodiar carta and the acts of confirmation given by voievods and church hierarchs, where was established the main duties of them.

Fotocopia cărții pentru ciocli din Chișinău, din 1793 iulie 15, a episcopului Veniamin (Costachi) al Hușilor. Vezi anexa 1.

COMUNICĂRI

HEAD OF THE POLISH GENERAL STAFF VISITING ROMANIA IN 1930

Magister Magdalena STRYKIER, Zakładzie Historii Wojskowej Instytutu Historii i Archiwistyki Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

General Brigadier Tadeusz Piskor along with the members of the Military Mission visited Romania between 25th and 30th November 1930¹. It was a return visit, as in the same year the head of Romanian General Staff, general Samsonovici, stayed in Warsaw. The visit was given broad coverage in Romanian press, the cuttings from which, both original and translated into Polish, have been preserved in the files of Department II of the General Staff.

However, before I go into details of the visit, I will give a short account on general Piskor and the General Staff, which he has headed for as long as five and a half years – the longest period of time among the generals of the Second Commonwealth.

Tadeusz Piskor was nominated as the head of the General Staff on 28th of June 1926. He was a veteran Polish Legion member and a trusted partner of Józef Piłsudski, with broad military experience, despite his young age. By the Marshall's order he took the task of organizing the highest level of military authority, as well as the organization he was the head of.

In the new structure the General Staff was responsible for preparing the armed forces for defence in case of war in terms of organization, allocation of troops, training, arms and equipment, preparation of mobilization and operational plans, transport and supplies. According to this document the head of General Staff was supposed to act as Deputy General Inspector of Military Forces in all issues connected with preparing for the defence.

The General Staff consisted of four departments, as well as auxiliary units for administrative tasks and a personal matters office, for both the officers working for the General Staff and the certified ones². The head of the General Staff was also in control of the High School of War, the High School of Commissariat, Military Institute of Science and Publishing and the Military Institute of Geography. He also had the prerogatives of a commanding officer of a regional corps, and his deputy – of a division commander. Two deputies were under his command: one for assistance in strictly military issues and another for cooperation with civil ministries in terms of preparations for the defence of the country.

The General Staff as an institution did not enjoy much trust of Marshall Piłsudski, who aimed at reducing its role in the process of preparing the country for the future military conflict. In my opinion, it was one of many reasons for the failure of his attempts to reorganize the Army. The Marshall's views on the issues of country's

defenses were shaped primarily by his own experience, which in respect to the Polish-Bolshevik war involved mainly operation planning and the process of commanding. The Victorious Commander-in-Chief from 1920, whose unconventional maneuvers were ahead of contemporary military thought, and whose mind could incorporate all issues of running a state, did not unfortunately have the experience on the top positions in the Army. He was reluctant to distribute responsibility among his subordinates and as a result was not capable of coping with his numerous duties. Of course, the Marshall understood the importance of logistic issues as well as the necessity to improve the quality of the Army and the officers on all levels of command. It seems however, that he attached too much importance to personal issues, which should be handled by specialized units in the Ministry of Military Affairs. As a result, the issues of mobilization and operational planning were stalled and after the death of Piłsudski started virtually from the scratch.

It is difficult to estimate to what extent the actual lack of knowledge on military functioning in times of peace, connected with vast general knowledge of the military, determined the style of work of the Marshall and the inner circle of his generals. The analysis of the protocols preserved, it seems that Piłsudski did not consider them capable of commanding on the higher level, treating them as unprepared for so complicated actions. This, in turn, resulted in the attempts of the General Inspector aimed at preparing them for becoming Army Commanders and the leaders of operational groups. It seems impossible to give clear account on the reasons for this phenomenon. It is evident, though, that the Marshall did not perceive any of his subordinates as his successor, which was increasingly depressing for him. In this matter, I suppose, he was absolutely right. Naturally, many of his generals possessed outstanding operational, organizational and commanding skills, as well as initiative and confidence. None of them, however, could replace an individual like Piłsudski as Commander-in-Chief, not to mention the head of the country.

On December 22nd 1928, by the order of Tadeusz Piskor, the name of the General Staff was changed to Main Staff and the title 'General Staff officer' to 'certified officer', which was a definite address to the times of Napoleon and the Army of Polish Kingdom³.

After the coup-the-etat in May 1926 Piskor was also in the decision-making group of the Army, along with the two Deputy Ministers of Military Affairs: General Brigadier Kazimierz Fabrycy and Division General Daniel Konarzewski, Tadeusz Kutrzeba (deputy head of the General Staff), Tadeusz Kasprzycki (Head of Department III), Jan Gąsiorowski (executive officer of General Inspector of Military Forces), lieutenant-colonel of the General Staff Janusz Ulrich (executive officer of General Inspector of Military Forces)⁴. Those were the generals forming the inner decision-making circle of the Polish Army, originating mainly from the First Brigade and enjoying the trust of Piłsudski.

It should be noted, however, that Tadeusz Piskor was among the close, but not the closest cooperators of the Marshall. At this point it must be explained that the ruling elite of that time consisted of different structures of heterogeneous nature, the relationships between which have already been studied⁵. In the closest political surrounding of the Commander after the May coup-the-etat, there were Walery

Sławek, Kazimierz Świtalski, Aleksander Prystor and Józef Beck. They were trusted and liked by Piłsudski, with Sławek and Prystor being his friends from the period of activity in Polish Socialist Party. One of his closest cooperators was Bolesław Wieniawa-Długoszowski, who nevertheless chose military, not political career. In the 'political' context, Bogusław Miedziński and Ignacy Matuszewski should also be mentioned.

The prestigious group consisted of top-rank military commanders who were not members of the ruling elite. They were on responsible positions in General Inspectorate of Military Forces and the Ministry of Military Affairs, but the Marshall's attitude towards them was significantly different. They were merely a group of subordinates with limited competences, none of which could be favored above the others. None of them was given command of the Army, despite the fact that the inspector-ministerial team had generals of outstanding competence, with Rydz-Śmigły, Kazimierz Sosnkowski, Orlicz-Dreszer, Fabrycy and Piskor among them.

The absence of Piskor in the ruling group of the Commander should not come as a surprise. Regardless of the trust of the Marshall vested in him, he had never been a person close to him, in spite of cooperating with him in the General Adjutanture. At that moment, however, Piłsudski needed energetic and devoted executives, with skills and experience.

The failure of Piskor to become a member of the Marshall's political surrounding and a ruling elite after May 1926 was definitely due to the fact that the Marshall himself, regardless of Piskor's political competence perceived him chiefly as a soldier and a staff member. That is why he was given a position appropriate to his qualifications in the General Staff, eventually becoming its head. It is difficult to determine whether the Marshall was aware of Piskor's political ambitions, mainly because the person involved did not talk about it much. Apart from that, none of the most outstanding military commanders has performed any strictly political function during Piłsudski's life, nor was any of them a part of decision-making political circles, which was due to the fact that their task was to be work on training the military forces and preparing them for the future war. It doesn't, however, change the fact that some of them were occasionally used for current political purposes.

In November 1930 the Head of the General Staff, gen. Piskor and the members of the Military Mission paid a visit in Romania. In the files of the Department II there are cuttings informing of the visit from the newspapers: 'Universul', 'Lupta', 'Viitorul' and 'Dunabian Presse'. The Polish delegates stayed in Athenaeum Palace Hotel. The newspapers informed that general 'Biskow' (the way Piskor's surname was written) represents a strong and well-organized army which, under skilled leadership of Marshall Piłsudski, gloriously defended their country from the Red Army's invasion. *The defensive war Poland was forced to wage was at the same time a war in defence of the European civilization against the barbarians from the East*⁶. Both Poland and Romania - the journalists concluded - due to their geographical location were again in similar danger. Both countries had the same task to perform as they were *the furthest sentries of civilization against the East which holds so many surprises*⁷. That is why Poland and Romania, by means of treaties, should remain in close contact and friendship, declaring the will to preserve and guarantee peace.

The meeting of gen. Piskor with the Romanian Minister of Military Affairs, gen. Condeescu, was scheduled for 12 o'clock. Earlier that day, the Poles laid wreaths at the Tomb of the Unknown Soldier, visited a military museum and took part in ceremonial dinner held to their honour by the Minister of Foreign Affairs⁸. On the next day the Polish Mission was received at an audience and breakfast by the monarch, and after dinner in the Polish diplomatic Mission paid a visit in the Michał Chrobry Guard Unit, commanded by Paweł Teodorescu⁹.

Although no important international treaties have been signed during the visit, the journey of the head of the Polish General Staff enjoyed much interest from the press. It was probably due to good Poland-Romania relations. In 1931 the General Staff headed by Piskor tried to influence international policy. It was believed that Poland should continue their policy in terms of arming and actively participate in disarmament talks in Geneva¹⁰.

In December that year gen. Piskor resigned from his position as he was nominated for army inspector, which could be seen as a promotion. The reasons why he was transferred to a different position are not evident and the speculations on that matter could serve as a basis for a separate article.

The further military career of gen. Piskor was greatly influenced by the death of Józef Piłsudski. After completing his career as the Head of the General Staff he was given the position of the army inspector in the General Inspectorate of Military Forces, where he was responsible mainly for military exercises, war games and military trainings of various kinds.

During the campaign of 1939 gen. Tadeusz Piskor commanded the 'Lublin' army, and then 'Kraków' army, with which he was supposed to be heading towards the East of Lwów, to Romania. After fighting against German troops which aimed at surrounding his army between 17th and 20th of September near Krasnobród and Tomaszów Lubelski, Piskor was forced to surrender and taken prisoner¹¹.

He has stayed in several oflags in Germany: Murnau VIIA, Silberberg VIIIB, Colditz IVC, Lubeka XC and Doessel VIB¹². He was the camp's elder and lifted the prisoners' morale. In Doessel he was one of the leading figures of anti-German conspiracy under Armia Krajowa.

After being released he left to Great Britain. Since 02.07.1945 he was at the disposal of the head of the Commander-in-Chief Staff on the immigration. After demobilization he settled in London and was a member of the History Commission of the General Staff and the head of the Soldiers of the 1939 Commission. He died on 22.03.1951 in London and was buried in St. Mary's Cemetery in Kensal Green. On 23.09.1990 an urn with his ashes was transported to the cemetery in Tomaszów Lubelski. He has received the following medals: Virtuti Militari First Class, Polonia Restituta Third and Fourth Class, Independence Cross, Cross of Valour (four times), French Honorary Legion Third Class, Romanian Star, Belgian Leopold's Cross, Estonian Freedom Cross, Swedish Sword or Sabre Medal, Finnish White Rose Medal, Latvian Three Stars Medal, Czechoslovakian White Lion Medal¹³.

Notes

¹ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), Zespół Akt Oddziału II (dalej Oddz. II), I. 303.4.3987.

² Organizacja: „Generalny Inspektor Sił Zbrojnych, Sztab Generalny, Inspektorowie Armii”. Opracowanie Oddziału I Sztabu Generalnego (L.7313/Org/26), CAW, I.302.1.3.

³ CAW, GISZ, I.302.1.3. Organizacja: „Generalny Inspektor Sił Zbrojnych, Sztab Generalny, Inspektorowie Armii”. Opracowanie Oddziału I Sztabu Generalnego L. 7313/Org/26. Por. też: *Sztab Generalny (Główny) Wojska Polskiego (1918-2003)*, Warszawa 2003, s. 94 i nst.

⁴ J. Halbersztadt, *Józef Piłsudski a mechanizm podejmowania decyzji wojskowych w latach 1926 – 1935*, Przegląd Historyczny, 1983, z. 4, s. 685.

⁵ J. Żarnowski, *Struktura i podłoże społeczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926 – 1939*, Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i Studia z okresu 1914 – 1939, 1966, t. X, s. 67 – 83; A. Micewski, *W cieniu Marszałka Piłsudskiego. Szkice z dziejów myśli politycznej II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1969, s. 330 – 417; A. Ajnenkiel, *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926 – 1939*, Warszawa 1980, s. 274 – 276 i 317 – 336; J. Halbersztadt, op. cit., s. 680 – 720; P. Wiczorkiewicz, *O polityce personalnej w Wojsku Polskim w latach 1926-1929*, w: *Kultura. Polityka. Dyplomacja. Studia ofiarowane profesorowi Jarosławowi Maciszewskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1990, s. 485 – 512.

⁶ CAW, Oddz. II, I.303.4.3987. Wycinek z dziennika *Universul* z 26 XI 1930 r.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem. Wycinek z dziennika *Danubian Presse* z dnia 26 XI 1930 r.

⁹ Ibidem. Wycinek z dziennika *Lupta* z dnia 27 XI 1930 r.

¹⁰ In connection with the work of the Preparatory Commission for Disarmament Conference there has been a clash between Piskor and the Minister of Foreign Affairs August Zaleski. See: W. Michałowicz, *Genewska konferencja rozbrojeniowa 1932-1937 a dyplomacja polska*, Łódź 1989, s. 70; P. Wandycz, *Z Piłsudskim i Sikorskim. August Zaleski minister spraw zagranicznych w latach 1926-1932 i 1939-1941*, Warszawa 1999, s. 151.

¹¹ P. Stawecki, *Słownik...*, s. 250.

¹² A. Wojtaszak, op. cit., s. 498.

¹³ CAW, AP 447.

SUMMARY

General Brigadier Tadeusz Piskor along with the members of the Military Mission visited Romania between 25th and 30th November 1930¹. It was a return visit, as in the same year the head of Romanian General Staff, general Samsonovici, stayed in Warsaw. The visit was given broad coverage in Romanian press, the cuttings from which, both original and translated into Polish, have been preserved in the files of Department II of the General Staff.

РАБОТА АГИТПРОПА ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА КОМУНИСТИЧЕСКОГО ИНТЕРНАЦИОНАЛА ПО ПОДГОТОВКЕ ПРОПАГАНДИСТСКИХ КАДРОВ ЗАРУБЕЖНЫХ КОМПАРТИЙ (1920-1928 Г.Г.)

Елена ГАПИОНОК, ст. преподаватель, УО «ВГУ им. П.М. Машерова»,
Витебск, Беларусь

Создание нового международного объединения пролетарских коммунистических и левосоциалистических партий официально было заявлено В.И. Лениным в «Апрельских тезисах» 1917 года, но реально эта идея стала воплощаться в жизнь после Октябрьских 1917 года событий в России и Ноябрьской революции 1918 года в Германии. Первый конгресс Коминтерна, спешно созданный в Москве в марте 1919 года, должен был перехватить инициативу у социал-демократов, организовавших в феврале международную конференцию в Берне. Большевикам было важно показать, что в странах Европы и Америки есть силы, готовые следовать их опыту, а также «морально легализовать» своих сторонников перед лицом консолидирующейся социал-демократии. Манифест I конгресса Коммунистического интернационала, написанный Л. Троцким, позиционировал организацию, «как Интернационал открытого массового действия» [1, с. 9].

События в Венгрии, Баварии, Словакии создали иллюзию, что мировая революция становится явью. Подготовленный снова Л. Троцким Манифест Второго конгресса Коминтерна утверждал: «Гражданская война во всем мире поставлена в порядок дня. Знаменем ее является Советская власть» [2, с. 556]. Однако вскоре после перехода большевиков к НЭПу в стратегии Коминтерна наметились изменения, это произошло благодаря осознанию слабости революционной волны на Западе и, следовательно, необходимости политического диалога. Мысль об отсрочке мировой революции была сформулирована в выступлениях В. Ленина и Л. Троцкого на III Всемирном конгрессе Коминтерна. Л. Троцким был также сформулирован новый лозунг «К массам», понимаемый как завоевание широких масс пролетариата идеями коммунизма, и в январе 1922 года речь шла не о революции, а о борьбе всех пролетарских сил, «включая христианские и либеральные профсоюзы» за мир и улучшение жизненных условий. Изменение тактики сделало возможным организацию диалога с социалистами и социал-демократами, и по-новому поставило вопрос о пропагандистских кадрах.

После создания компартий в странах Западной Европы Коминтерн практиковал направление туда своих эмиссаров для работы на длительный срок.

Они, как свидетельствуют архивные материалы, не только информировали ИККИ о складывающейся ситуации, не только следили за исполнением директив московских руководителей и координировали коминтерновскую деятельность в стране, но зачастую играли существенную роль в повседневном руководстве компартий, включая вопросы финансирования и расстановки кадров. 20-е годы XX века были для компартий временем открытого противостояния людей и идей, жесткой фракционной борьбы; профессиональных революционеров не устраивала роль исполнителей коминтерновского механизма, требовался другой тип партийных кадров, что и повлекло за собой изменения в пропагандистской системе.

Во время V Конгресса, Агитпроп, на основе анкет делегатов, получает информацию о состоянии агитационно-пропагандистской работы в зарубежных компартиях. Что касается КПВ, то здесь ситуация выглядела достаточно успешной. По данным предоставленным Дж. Мэрфи, в Англии к марту 1924 года уже действовало 90 политкружков, проводились конференции в Лондоне, Шеффилде, Бредфорде, Бирмингеме. Вопросы практической и теоретической подготовки КПВ рассматривались на специальной конференции. Работа по изданию пропагандистской литературы заключалась в выходе «Руководства по партподготовке» тиражом 3 тысячи экземпляров, таким же объемом были выпущены таблицы и диаграммы, посвященные уровню жизни западноевропейских рабочих. Дж. Мэрфи смело заявлял, что КПВ единственная партия после РКП (б), которая систематически занимается подготовкой своих членов [3, с. 27-29].

После поражения в Германии в 1923 году Коминтерн начинает перестройку организационно-массовой и пропагандистской работы. Вместо унаследованной от социалистической партии территориальной секции первичной партийной структурой становится ячейка на производстве. С этого момента партии должны были позаботиться о подготовке собственных кадров. Все это вместе взятое, должно было, по задумке Коминтерна, увеличить пролетарскую прослойку в партиях и способствовать превращению их в организации «профессиональных революционеров», переориентируя с борьбы за избирателей на массовые внепарламентские действия. Для этой цели Агитпроп ИККИ в ноябре 1924 года разработал план партийно-просветительской работы в фабрично-заводских ячейках европейских компартий [4, с. 27]. Надо отметить, что сама программа была адаптирована и ориентирована именно на европейских рабочих, ибо как отмечал Карл Радек: «... Не надо забывать, что резерв социал-демократии еще велик, мы должны идти на коалицию с левыми социал-демократами» [5, с. 121-122].

Согласно программе весь курс был рассчитан на шесть вечеров, которые условно разделялись на два блока. Первые три вечера посвящались «основным положениям и предпосылкам коммунизма, пролетарской диктатуре и переходу к социализму», а также формам и методам завоевания власти [4, с. 30]. Все вопросы предлагалось рассматривать именно в такой последовательности, уделив каждому один вечер. Второй блок предлагал учитывать особенности ситуации в рабочем движении в данной стране. Здесь помимо общих вопросов стратегии и тактики коммунизма, рекомендовалось показать различие «между

реформизмом, центризмом, социал-шовинизмом и социал-партиотизмом» в собственной стране [4, с. 30]. С учетом нового курса Коминтерна был изменен и подход к составу участников; теперь на пропагандистские курсы принимались не только члены компартии, но и сочувствующие. Расширение социальной базы пропагандистской работы повлекло за собой повышенные требования к руководителям курсов со стороны Агитпропа ИККИ. В соответствии с инструкцией Коминтерна, на должность руководителя не рекомендовалось назначать «интеллигентную молодежь, плохо знакомую с партийной жизнью», однако требовалось «наличие образования, организационного и педагогического опыта, и умение вести преподавание» [4, с. 28]. Кроме того, Агитпроп предлагал руководству компартий контролировать результативность занятий, сравнивая «объем знаний каждого участника в начале и после завершения работы курсов» о чем фабрично-заводские ячейки должны были предоставлять отчет.

В этот же 1924 год Исполком Коминтерна принял план партийно-воспитательной работы, согласно которому в течении двух лет все члены компартий должны пройти «элементарный курс по марксизму-ленинизму» [4, с. 96]. Уже в декабре этого года узкая коллегия Агитпропа затребовала от ЦК КПВ информацию о том, кто организует и руководит кружками, как контролируется содержание их работы, как готовятся и инструктируются руководители [3, с. 5]. Усиление интереса к настроениям английских рабочих вполне обосновано, так как они имели богатый опыт борьбы за свои экономические и политические права. Это все совпадало с оценкой ситуации в мире данной И. Сталиным: «Мировое революционное движение вступило в данный момент в полосу отлива революции, причем этот отлив по ряду причин ... должен смениться приливом, который может кончиться победой пролетариата, но может и не кончиться победой, а смениться новым отливом, который, в свою очередь должен смениться новым приливом революции» [6, с. 93]. Особенности работы пропагандистов в английской среде хорошо видны из диалога пропагандистов с А. Куусиненом: «Они просто не верят! Простого человека политика не волнует, для него главное – продукты, одежда, квартира, размер зарплаты и возможность обучать своих детей» [7, с. 45]. Чтобы исправить создавшееся положение Агитпроп начинает действовать в нескольких направлениях: проводилась практика отправления за границу служащих Коминтерна для проведения двухнедельных спецкурсов [7, с. 48]; подраздел пропаганды подготовил списки агитаторов и пропагандистов из числа представителей зарубежных компартий, способных работать в международном масштабе; также предполагалось задействовать слушателей университетов Лабор колледж, правда сначала рекомендовалось «побороть академический уклон и возможно вредное влияние беспартийного марксизма» [3, с. 8]. Кроме того, Агитпроп ИККИ, совместно с ЦК КПВ, рассматривал возможность использования Рабочего Исследовательского Института по заданию Коминтерна.

Неясности международной перспективы мировой революции заставили Агитпроп по другому расставить приоритеты в своей работе. С марта 1925 года были определены два основных направления: «создание руководящих пропагандистских кадров» и «широкая воспитательная работа среди партра-

ботников, включая систему высшего образования и массовой пропаганды» [8, с. 18]. Теперь все руководители компартий и члены секций Коминтерна должны были пройти «элементарный курс по марксизму-ленинизму», снова предусматривающий систему контроля знаний. С учетом уже накопленного опыта для КПВ была подготовлена программа «пониженного элементарного курса для рядовых членов партии», которые следовало организовать к февралю 1926 года при крупных производственных ячейках или при комитетах местных организаций [9, с. 101]. Недостаток пропагандистских кадров предлагалось компенсировать введением метода заочного обучения, т.е. использовать учебно-методические письма, составленные Агитпропом; также планировалось организовать обмен рабочей корреспонденцией как между зарубежными странами, так и с СССР [9, с. 104].

Начала работы пропагандистских курсов выявило еще одну проблему – отсутствие необходимой литературы, написанной понятным для западноевропейского рабочего языком. В создавшихся условиях Агитпроп берет на себя вопросы поддержки теоретических журналов, выходящих в Западной Европе, подготовку и издание учебников для европейских секций [10, с. 55], журнал «Под знаменем марксизма» начинает выходить на английском языке в несколько сокращенном варианте [9, с. 97].

Завершением системы подготовки пропагандистских и руководящих кадров зарубежных компартий должны были стать Центральные партийные школы, одна из которых была организована в Великобритании [8, с. 48]. Жесткие организационные принципы (подбором кандидатур занималась специально созданная ЦК КПВ комиссия пратшколы, которая обладала правом сокращения или расширения списка слушателей [11, с. 102]; Агитпроп подбирали состав лекторов, разрабатывал учебные планы и программы [8, с. 48]), помноженные на финансовую зависимость (бюджетная комиссия ИККИ выделила 4.435 ф.ст на год [11, с. 16]) грозили превратить компартию в заложницу односторонних решений Кремля, что естественно сказалось на авторитете и влиянии в своей стране.

Низкая результативность работы, несмотря на солидные денежные вливания и лихорадочную деятельность подтолкнули руководство Агитпропа к идее создания международных партийных курсов в Москве о чем и было сказано в письме Б.Куна отправленного в Президиум ИККИ и Политбюро ЦК РКП (б) [12, с. 181]. Эта идея совпала со сталинским тезисом «о возможности построения социализма в отдельной стране», благодаря которому Советской России предназначалось стать центром новой цивилизации, «высшей во всех отношениях по сравнению с цивилизацией капиталистической, столь упорно оборонявшейся в Западной Европе» [13, с. 359-360]. К тому же начавшаяся в 20-е годы XX века внутрипартийная борьба в СССР могла перекинуться и в секции Коминтерна, так как Г. Зиновьев занимал должность Председателя Исполкома Коминтерна, а размещение международной школы в Москве, а не в оппозиционном Ленинграде, позволяло постоянно контролировать ситуацию.

Блок вопросов, которые предстояло решать руководству Оргбюро и Агитпропа ИККИ по организации международной партийной школы делился на

два направления – идеологическое и хозяйственное; и то и другое было достаточно сложное. Что касается хозяйственного обеспечения, то только расходы на питание пришлось удвоить по сравнению с аналогичными расходами для курсантов Коммунистической академии, чтобы «предоставить слушателям из западных стран стол, соответствующий их потребностям» [14, с. 30-31]. Для слушателей курсов планировалось приобретение 12 книг в год на человека, экскурсии в музеи 2 раза в неделю, помимо этого загородные экскурсии 4 раза в месяц, поездки в санатории 2 раза в год [14, с. 85].

Но все таки основной упор делался на идеологической работе. В количественном составе слушателей Агитпроп сразу установил повышенные квоты приема для представителей Германии и Великобритании [14, с. 118]. Помимо теоретических знаний к кандидатам предъявлялись и практические требования – политический стаж, равный стажу обласного секретаря не менее трех лет; необходимо также предоставить свидетельства об активной политической работе в партии. Оргбюро ИККИ предложил подбирать на курсы преимущественно пролетарский элемент из крупных отраслей промышленности [15, с. 45.], при этом отборочная комиссия «не должна была присваивать себе характер экзаменационной комиссии», особое внимание рекомендовалось уделять состоянию здоровья кандидата. [16, с. 227]. Срок обучения не должен был превышать два года.

Программа обучения включала курсы «диалектического материализма», «экономического учения К. Маркса», истории трех Интернационалов. Большое внимание уделялось лекторскому составу, он подбирали специально для каждой группы. Например, для английской группы курс «диалектического и исторического материализма» читал А. Тальгеймер, курс «империализма» - К.Радек, «Уроки Октябрьской революции» преподавал И.Сталин [14, с. 46]. В целом, программа была рассчитана на «воспитание партийных руководителей» с учетом опыта «практической работы русской партии и советских учреждений» [14, с. 119].

Вся эта огромная работа не дала руководству Коминтерна тех результатов, на которые они рассчитывали, «обратить в коммунистическую веру» удалось лишь меньшую часть шедших за социалистами рабочих, еще меньше удалось «перековать» анархо-синдикалистов. Из всех европейских стран только в Германии, Франции и Чехословакии образованные коммунистические партии обеспечили себе массовую социальную базу.

Литература

1. 10 лет Коминтерна в решениях и цифрах. М.-Л.: Госиздат, 1929.
2. Второй конгресс Коминтерна / Под ред. О. Пятницкого, Д. Мануильского и др. М.: Партиздат, 1934.
3. Российский государственный архив социально-политической истории (далее - РГАСПИ). Ф. 495. Оп. 30. Д. 67.
4. РГАСПИ. Ф. 495. Оп. 30. Д. 72.
5. «Источники». 1995. № 5.
6. Сталин И.В. К итогам работ XIV конференции РКП (б). Доклад активу московской организации РКП (б) 9 мая 1925 г. / Соч. Т. 7.

7. Куусинен А. Господь низвергает своих ангелов: Воспоминания. 1919- 1965. Петрозаводск. 1991.
8. РГАСПИ. Ф.495. Оп.30. Д. 104.
9. РГАСПИ. Ф.495. Оп. 30. Д.63.
10. Там же. Ф.495. Оп.30. Д. 100.
11. Там же. Ф.495. Оп. 30. Д.184.
12. Там же. Ф.495. Оп.30. Д.323.
13. Deutscher Issaac. Staline. Biographie politique. P.:Gallimard, 1966.
14. РГАСПИ. Ф.495. Оп.30. Д. 69
15. РГАСПИ. Ф.495. Оп. 30.Д.351.
16. Там же. Ф. 495.Оп.30. Д. 183.

SUMMARY

The Agitprom campaigns for training propaganda staff of foreign communist parties in the period of 1920 – 1928 are examined in the article. The author shows the stages of the formation of the system of propaganda's work from the directing the emissaries till the organizing international party's courses in Moscow.

МОЛДАВСКАЯ АССР

О. С. ГАЛУЩЕНКО, ведущий научный сотрудник сектора межнациональных отношений Центра этнологии Института культурного наследия АН РМ, доктор истории

В 2009 г. исполняется 650 лет молдавской государственности. Одной из ее страниц является Молдавская Автономная ССР, существовавшая на левом берегу Днестра с 12 октября 1924 г. по 2 августа 1940 г. Основным событиям истории этого государственного образования посвящена данная статья.

4 февраля 1924 г. группа из 10 коммунистов – бессарабских беженцев и румынских политических эмигрантов (Г. Котовский, И. Дическу-Дик, А. Бадулеску, П. Ткаченко и др.) направила в ЦК РКП(б) и ЦК КП(б)У «Докладную записку о необходимости создания Молдавской Советской Социалистической Республики». Образование Молдавской республики в первую очередь мотивировалось желанием усилить давление на Румынию по бессарабскому вопросу, а также необходимостью распространения национальной политики советской власти на молдаван Левобережья Днестра. Руководство Украины отнеслось к данной идее без особого энтузиазма. Однако, после неоднократных обсуждений, Политбюро ЦК РКП(б) 29 июля постановило: «Считать необходимым, прежде всего по политическим соображениям, выделение молдавского населения в специальную автономную республику в составе УССР и предложить ЦК КПУ дать соответствующие директивы украинским советским органам»¹.

Главную роль в принятии этого решения сыграл М. В. Фрунзе. Его поддержали И. В. Сталин, Л. Б. Каменев и другие руководители СССР, нуждавшиеся в это время в содействии М. В. Фрунзе в их борьбе за власть с Л. Д. Троцким. Против образования МАССР выступили К. Е. Ворошилов, А. П. Смирнов, М. И. Калинин. 25 сентября 1924 г. на очередном заседании Политбюро ЦК РКП(б), рассматривавшем вопрос о создании МАССР они потребовали перенести его на Пленум ЦК РКП(б). Он состоялся 25 октября 1924 г. Однако, ввиду отсутствия на заседании К. Е. Ворошилова, противники образования автономной республики не рискнули продолжить настаивать на обсуждении данного вопроса в противовес мнению И. В. Сталина, Л. Б. Каменева и других руководящих работников².

В такой ситуации Политбюро ЦК КП(б)У 12 августа 1924 г. решило создать в Одессе Организационную комиссию во главе с А. Л. Гринштейном. Ей поручалось предварительно определить границы автономии и проработать другие, связанные с образованием новой республики вопросы. Действия А. Л. Гринштейна были чрезвычайно оперативными и решительными. На многочисленных митингах, проведенных в молдавских селах Левобережья Днестра в ав-

густе – октябре 1924 г., идея создания Молдавской республики получила массовую поддержку населения. 19 сентября после завершения основной части подготовительной работы было принято «Постановление Политбюро ЦК КПУ о создании Автономной МССР в составе УССР», утвержденное по партийной линии в Москве 25 сентября³.

Юридическое оформление образования Молдавской АССР произошло 12 октября 1924 г. на III сессии ВУЦИК восьмого созыва. В автономную республику вошло девять районов Одесской и Подольской губерний целиком и пять районов – частично. Из них было создано 12 районов МАССР. В 1925 г. Ставропольский район был расформирован. В 1929 г. райцентр Крутянского района был переведен в местечко Кодыма и район был переименован в Кодымский. В 1934 г. гор. Бирзула был переименован в Котовск, а район стал называться Котовским. В 1935 г. были созданы три новых района: Валегоцуловский, Песчанский и Чернянский. Таким образом, в 1940 г. в составе МАССР было 14 районов⁴.

В момент создания автономной республики ее западная граница, а значит, и Украины, в соответствии с постановлением Политбюро ЦК РКП(б) от 25 сентября 1924 г. (предложение наркома иностранных дел СССР Г. В. Чичерина), определялась по рекам Прут и Дунай, но фактически она проходила по Днестру. Окончательно внутренние границы автономии были утверждены решением Большого Президиума ВУЦИКа 29 сентября 1926 г. За два года территория МАССР увеличилась на 23,7 % и составила 8 429,2 кв. км. К 1940 г. за счет вхождения в состав автономии с. Гольма она достигла 8 493,3 кв. км. Плотность населения за это время возросла с 68 до 71 человека на 1 кв. км. Столицей автономии с конца 1924 г. стал г. Балта, а с 1929 г. – Тирасполь⁵.

Первоначально вся полнота власти в автономии формально концентрировалась в руках Временного Революционного Комитета. В своей деятельности он руководствовался действующим законодательством и был подотчетен ВУЦИКу. Ревком подготовил и в апреле 1925 г. провел I Все молдавский съезд Советов. Съезд избрал Центральный Исполнительный Комитет (ЦИК) и принял Конституцию автономной республики, утвержденную в мае того же года IX Всеукраинским съездом Советов. Первая сессия ЦИКа избрала свой Президиум (председатель – Г. И. Старый) и образовала Совет Народных Комиссаров (председатель – А. И. Строев). В дальнейшем было проведено еще шесть съездов Советов. Последний из них начал свою работу осенью 1936 г., но продолжил ее после перерыва лишь в январе 1938 г. На основе новых Конституций СССР и УССР он принял вторую Конституцию Молдавской АССР⁶.

Фактически власть принадлежала партийным органам. 15 октября 1924 г. Оргбюро ЦК КП(б)У создало партийное Организационное бюро Молдавской республики, которое в декабре 1924 г. провело I Все молдавскую областную партийную конференцию. Она избрала Молдавский областной комитет компартии Украины (секретарь – И. И. Бадеев). Затем были созданы комсомольская, профсоюзная и другие организации. Всего до марта 1940 г. было проведено тринадцать Молдавских областных партийных конференций, многочисленные комсомольские, профсоюзные и др. мероприятия. Таким образом, была сформирована и действовала политическая надстройка, характерная для СССР. В

Конституциях МАССР, принятых законах, в средствах массовой информации, много говорилось о свободах и правах трудящихся, но реальность была иной. В политической жизни не допускалось какое-либо инакомыслие⁷.

851 населенный пункт на территории МАССР был объединен 216 городскими, поселковыми и сельскими советами. Из них молдавских было 85, а остальные являлись или смешанными, или украинскими, русскими, болгарскими и др. В автономной республике проживало 66,9 % молдаван Украины. Внутри самой МАССР молдавское население размещалось неравномерно. Оно концентрировалось в приднестровских районах, в двух из которых (Дубоссарский и Слободзейский) составляло абсолютное большинство. Из городов украинское население преобладало в Ананьеве и Бирзуле, еврейское – в Балте и Рыбнице, русское – в Тирасполе. В целом украинцы составляли мажоритарную часть населения, как в городах, так и в сельской местности⁸. Динамика численности и национального состава населения МАССР представлена в следующей таблице:

Численность и национальный состав населения Молдавской АССР по данным Всесоюзных переписей населения 1926 и 1939 годов

	1926 г.		1939 г.		1939 г. к 1926 г.	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Всего	572.339	100	599.156	100	+26.817	104,69
Молдаване	172.419	30,13	170.982	28,54	-1.437	99,17
Украинцы	277.515	48,49	303.825	50,71	+26.310	109,48
Русские	48.868	8,54	61.278	10,23	+12.410	125,39
Евреи	48.564	8,48	37.035	6,18	-11.529	76,26
Немцы	10.739	1,88	11.947	1,99	+1.208	111,25
Болгары	6.026	1,05	7.355	1,23	+1.329	122,05
Поляки	4.853	0,85	3.390	0,57	-1.463	69,85
Цыгане	918	0,16	*	*	*	*
Белорусы	365	0,06	964	0,16	+599	264,11
Чехи и словаки**	322	0,06	275	0,05	-47	85,40
Армяне	287	0,05	317	0,05	+30	110,45
Румыны	137	0,02	*	*	*	*
Татары	104	0,02	333	0,05	+229	320,19
Другие	1.222	0,21	1.455	0,24	+233	119,07

* Нет данных.

**В 1926 г. в МАССР проживало 314 чехов и 8 словаков, в 1939 г. дается общая цифра.

Источник: Галущенко О. Динамика численности и ареал расселения молдаван в конце XIX – начале XXI веков // Revista de etnologie și culturologie. Nr. 4. 2008.

В связи со сплошной коллективизацией и голодомором 1932 – 1933 гг. многие жители МАССР умерли, выехали за пределы республики или бежали через Днестр. По сведениям румынской прессы к марту 1932 г. их число пре-

высило 20 тыс. человек. Более чем в 20 тыс. оценивается количество погибших от голода сельских жителей автономии⁹.

По решениям особой «тройки» НКВД МАССР в 1937 г. было расстреляно 70 % репрессированных жителей Слободзейского, Григориопольского, Каменского, Дубоссарского и Рыбницкого районов. По данным КГБ Молдавии всего «в годы сталинского произвола» было расстреляно 5 485 человек. В МАССР 4,9 тыс. погибли до 1938 г. Из 81 688 человек репрессированных «в годы сталинского произвола» жителей Молдавии (автономной и союзной), было выслано за её пределы около 60 тыс.¹⁰

Общая численность населения МАССР в 1939 г. увеличилась по сравнению с 1926 г. на 26 817 человек, а с 1937 г. – на 29 622 человека. С 1926 г. по 1937 г. население уменьшилось на 2 805 человек. Между переписями 1926 г. и 1939 г. численность евреев уменьшилась на 11 529 человек, поляков – на 1 463, молдаван – на 1 437 человек. Одновременно численность украинцев увеличилась на 26 310 человек, русских – на 12 410, болгар – на 1 329, немцев на 1 208 человек¹¹.

Абсолютное большинство населения автономии составляли сельские жители. В 1926 г. 89,9 % населения занималось сельскохозяйственным трудом и лишь 0,4 % работало в фабрично-заводской промышленности. Как и во всем Советском Союзе, в МАССР осуществлялась насильственная коллективизация крестьянских хозяйств. Если в 1925 г. их было 112,6 тыс., то в 1928 г. – 118,1 тыс. Летом 1929 г. в автономной республике насчитывалось более 400 коллективных хозяйств, в т. ч. 348 товариществ по совместной обработке земли (тозов), 45 артелей и 8 коммун. Была поставлена задача объединения всех крестьян в колхозы, т. к. власти не справлялись с хлебозаготовками. Путем применения различных силовых методов: запугивание, штрафы, конфискация имущества, высылки и др. процент коллективизации к 1 марта 1930 г. был доведен до 48,5 %. В ряде случаев обобществляли даже мелкий скот и птицу. Последовал массовый выход крестьян из колхозов и на 1 октября уровень коллективизации снизился до 18,6 %¹².

В 1931 г. нажим вновь усилился. В декабре было коллективизировано 70,2 % крестьянских дворов автономии. Всего в это время насчитывалось 587 артелей и лишь 13 тозов, которые на следующий год были преобразованы в артели. Загнанные в колхозы крестьяне в общественном секторе работали плохо, уделяя основное внимание собственным приусадебным участкам. В 1932 г. 117,8 тыс. крестьян-колхозников МАССР (76,3 % от общего числа трудоспособных) выработали менее 100 трудодней, в т. ч. 20,8 тыс. (17,5 %) вообще не работали ни одного дня в колхозах, и только 23,7 % крестьян республики имели за год более 100 трудодней. Это, вероятно, и стало причиной, по которой власти организовали голодомор – хотели заставить крестьян не только числиться в колхозах, но и работать за незначительную плату. Не удивительно, что в 1933 г. весенний сев в МАССР был закончен только к 15 июня. Власти были вынуждены кое в чем пойти на уступки. Согласно принятому в феврале 1935 г. новому Уставу сельхозартели размеры приусадебных участков возросли, а весенний сев был закончен к 27 апреля. На 1 июля 1936 г. в колхозах насчитывалось почти 110 тыс. крестьянских хозяйств из 114,3 тыс. сохранив-

шихся к этому времени в автономии. К январю 1940 г. только 2 415 дворов оставались вне колхозов¹³.

Вместе с тем существенно, с 37,8 % в 1935 г. до 74 % в 1939 г., возросла механизация основных сельскохозяйственных работ. Другие виды работ, например на виноградниках, в садах, огородах, в животноводстве по-прежнему выполнялись вручную. В это время в республике насчитывалось 715 колхозов, объединявших 97,9 % крестьянских дворов и 99,9 % посевной площади. В автономии работало 1 742 трактора, 492 комбайна, 568 автомашин и др. техника. Однако она концентрировалась в 27 машинно-тракторных станциях. Колхозы располагали только техникой, работавшей на конной или воловьей тяге. Урожайность сельскохозяйственных культур продолжала оставаться сравнительно низкой. Так, средняя урожайность зерновых культур составила в годы второй пятилетки (1933 – 1937 гг.) 11,6 ц/га по сравнению с 8,1 ц/га в первой пятилетке (1928/29 – 1932 гг.). В 1939 г. она достигла 14 ц/га. Общее поголовье скота в МАССР так никогда и не смогло приблизиться к уровню 1928 г., т. е. до коллективизации. В 1939 г. 38,6 % колхозных дворов не имели крупного рогатого скота, а 22,4 % – вообще никакого скота. Правда, во второй половине 30-х годов выросли выдачи крестьянам заработной платы как натурой (в основном зерном), так и деньгами. Но большинству сельского населения, за исключением администрации колхозов, стахановцев и ударников производства, это позволяло только не голодать – общий уровень жизни продолжал оставаться весьма низким¹⁴.

МАССР не располагала полезными ископаемыми, за исключением сырья для производства строительных материалов. Другие отрасли могли развиваться на базе сельскохозяйственного или привозного сырья. В ходе индустриализации создавались легкая, деревообрабатывающая и металлообрабатывающая отрасли. Расширил производство Тираспольский консервный завод, был восстановлен Рыбницкий сахарный и переоборудован Тираспольский чугунолитейный заводы. Затем были введены в строй еще два консервных завода. В 1932 г. они произвели 15 млн. условных банок консервов. В 1935 г. была сдана в эксплуатацию Тираспольская ТЭЦ. Построены Дубоссарский, Григориопольский, Тираспольский винодельческие, Котовский и Ананьевский кирпичные заводы¹⁵.

В 1939 г. электростанции республики выработали свыше 17 млн. кВт. ч. электроэнергии по сравнению с 900 кВт. ч. в 1913 г. Только государственная пищевая промышленность республики дала продукции в 14 раз больше, чем все цензовые предприятия на этой территории до революции. Консервные заводы произвели 47 млн. банок консервов, что составило 7 % этой продукции в СССР. Работало более 30 пунктов первичного виноделия и 8 винзаводов, Ананьевский и Писаревский водочные заводы, 11 масло-молочных заводов и др. Объем всей продукции, произведенной в 1939 г. государственными предприятиями и промкооперацией составил в денежном выражении почти 170 млн. руб. Это более чем в 33 раза превысило дореволюционный выпуск продукции цензовыми предприятиями на этой территории. Одной из причин таких высоких результатов стала помощь правительства Украины. Так, за

первые пять лет существования автономной республики общий объем ее годовых бюджетов равнялся 31,8 млн. рублей. Из них дотации составили 16,5 млн. рублей или 51,9 %. Если в 1926 г. в МАССР насчитывалось 16,9 тыс. рабочих и служащих, то в 1933 г. – 41,6 тыс., а в 1939 г. – 61,8 тыс. человек, в т. ч. около 30 тыс. рабочих по сравнению с 8,4 тыс. в 1926 г. В промысловой кооперации было занято более 5,6 тыс. человек. Низкие заработки, отсутствие жилья, общая неустроенность жизни приводили к большой текучести рабочих кадров, к невыполнению производственных планов¹⁶.

Культура в МАССР развивалась в условиях тотального диктата коммунистической идеологии. Усилия советской власти в автономии были направлены на формирование нового менталитета людей, стремящихся больше работать на государство и не требовать каких-либо особых благ для себя. Проведение культурной революции включало три конкретные задачи: осуществление обязательного всеобщего обучения детей школьного возраста, ликвидацию неграмотности взрослого населения, подготовку кадров новой интеллигенции. Главной ее целью было воспитание «советского человека», что сопровождалось коренной ломкой национальных культур. Решение этих задач потребовало выделения значительных бюджетных средств и времени. К тому же национальная интеллигенция, формально соглашаясь с официальным партийным лозунгом культуры «социалистической по содержанию, национальной по форме», иногда пыталась подменить его практикой культуры «социалистической по форме, национальной по содержанию».

До революции неграмотные составляли около 80 % населения Левобережья Днестра. Среди молдавского населения процент неграмотных был еще выше. В 1926 г. книжный фонд по языкам распределялся так: на русском языке – 50 %, на украинском – 25 %, на еврейском – 15 %, на немецком – 6 %, на французском – 2 %, на английском – 1 %, на молдавском и польском – по 0,5 %. К этому времени удалось увеличить долю грамотных в составе населения МАССР до 36,9 %, в том числе молдаван – до 25,8 %¹⁷.

Взрослые обучались грамоте в повсеместно созданных школах по ликвидации безграмотности. В 1928 г. они были заменены небольшими группами ликбеза, в которых занятия проводились на дому. Однако эффективность работы была недостаточной для полной ликвидации неграмотности – не посещавшие школу дети вырастали и вливались в число неграмотных взрослых. К 1940 г. неграмотных в МАССР осталось всего 7,3 тыс. человек. Этого удалось добиться только после введения в 1930 г. обязательного всеобщего начального образования. В 1931 г. 48 % населения республики в возрасте от 8 до 50 лет было охвачено различными формами учебы. С 1933 по 1937 годы через сеть кружков ликбеза прошло 112,6 тыс. человек. В середине 30-х годов было введено обязательное всеобщее семилетнее образование. В 1924/25 учебном году в автономии работало 300 школ (33,7 тыс. учащихся), в том числе 11 с обучением на молдавском языке. В дальнейшем их число существенно возросло. В 1939/40 уч. г. школьным образованием было охвачено почти 103 тыс. детей. Работало 509 школ, в том числе 224 начальные, 220 семилетних и 65 средних¹⁸.

Школы Молдавской АССР в мае 1938 г.

	Школ	В них учеников
Украинских	281	57 084
Молдавских	143	28 652
Русских	36	9 592
Немецких	17	2 261
Еврейских	14	2 579
Болгарских	4	1 162
Польских	1	91

Источник: Культура Молдавии за годы Советской власти. Сб. док. в 4-х томах. Т. 1. Ч. I. Кишинев, 1975. С. 253.

Развитие школьной сети и качество образования заметно ограничивало недостаточное количество учителей. В 1924/25 учебном году их было всего 688 человек. Для подготовки специалистов народного хозяйства и культуры, была создана система профессионального образования. В 1925 г. в МАССР работало пять таких школ: две профессионально-технические, две агрономические и одна электротехническая. Затем был создан педагогический техникум в Балте, а школы преобразованы в техникумы. В 1939/40 уч. г. в 11 средних специальных учебных заведениях республики обучалось 2 215 учащихся¹⁹. Первым высшим учебным заведением МАССР стал Тираспольский институт народного образования, открытый в 1930 г. (позже он был переименован в педагогический). В 1932 г. был создан Тираспольский плодоовощной институт (позже сельскохозяйственный), а в 1939 г. – Балтский учительский институт. Выпускники вузов и техникумов составили значительную часть формировавшейся молдавской интеллигенции. В 1940 г. в МАССР работали почти 4,4 тыс. учителей, более 2,2 тыс. агрономов и др. специалистов сельского хозяйства, свыше 1,4 тыс. врачей и среднего медицинского персонала и т. д.¹⁹.

В 1926 г. при Народном комиссариате просвещения автономной республики был создан Молдавский научный комитет, преобразованный в 1934 г. в научно-исследовательский институт. В связи с массовыми репрессиями 1937 г. он был закрыт и вновь возобновил свою деятельность в августе 1939 г. Таким образом, были заложены организационные основы развития науки²⁰.

Постепенно формировались кадры творческой интеллигенции. В 1928 г. состоялась организационная конференция писателей МАССР, создавшая объединение «Рэсэритул» («Восход»). А в 1934 г. начал действовать Союз советских писателей Молдавии. Известностью в автономии пользовались поэты и прозаики М. Андриеску, Т. Кабак, И. Канна, С. Милев и другие. Наряду с созданием собственных произведений они переводили на молдавский язык классиков русской и украинской литературы. В 1930 г. в Тирасполе был создан Украинский драматический театр и организована Молдавская драматическая студия, кадры для которой готовились на молдавском отделении Одесского музыкально-театрального института. В ноябре 1933 г. его выпускники вошли в первую труппу Молдавского театра. У публики были популярны артисты К. Константинов, Д. Дариенко, В. Герлак, К. Штирбу и др. Также в 1930 г. начала свою деятельность

хоровая капелла «Дойна», а в 1935 г. – симфонический оркестр. Через два года было создано молдавское отделение Союза композиторов Украины²¹.

Успехом у населения, особенно у молодежи пользовалась художественная самодеятельность. В 1937 г. в МАССР насчитывалось 343 кружка. Они работали, как правило, при клубах и Домах культуры, которых было 205, действовали также 243 библиотеки. В этом году было зарегистрировано 2,5 млн. посещений киносеансов, проведенных в 13 городских и районных звуковых кинотеатрах, а также при помощи 110 киноустановок и кинопередвижек²².

Многоязычный состав населения МАССР обуславливал многообразие языковой картины. 24 марта 1928 г. было принято совместное постановление ЦИК и СНК МАССР «Об обеспечении равноправия языков и о содействии развитию молдавской культуры». Оно юридически гарантировало каждой из проживающих в автономии этнических групп право на образование на родном языке. А также право обращаться на нем во все властные инстанции и получать ответы на родном языке. Однако попытки реализовать это право на практике сталкивались с некоторыми затруднениями.

**Родной язык населения Молдавской АССР
по данным Всесоюзной переписи 1939 г.**

Родной язык	Городское население		Сельское население		Все население	
	Всего	% к итогу	Всего	% к итогу	Всего	% к итогу
Молдавский	12348	9,96	151733	31,93	164081	27,39
Украинский	43343	34,95	258201	54,35	301544	50,33
Русский	48804	39,36	39921	8,40	88725	14,81
Еврейский	18319	14,77	5469	1,15	23788	3,97
Немецкий	451	0,36	11007	2,32	11458	1,91
Болгарский	129	0,10	7004	1,47	7133	1,19
Белорусский	89	0,07	372	0,08	461	0,07
Польский	167	0,14	141	0,03	308	0,05
Татарский	50	0,04	245	0,05	295	0,05
Другие	312	0,25	1051	0,22	1363	0,23
ВСЕГО	124012	100	475144	100	599156	100

Источник: Российский государственный архив экономики. Ф. 1562. Оп. 336. Д. 374. Л. 6.

Официальными (то есть «наиболее распространенными») согласно ст. 9 Конституции 1925 г. в МАССР были объявлены молдавский, украинский и русский языки. Видимо, это послужило основанием для объединения молдаван, украинцев и русских в понятие большинства. По данным переписи населения 1926 г. в автономии проживали представители 45 этносов. Некоторые из них были представлены незначительным числом людей: одна японка, англичанин, караим, кореец, перс, турок, два чеченца, шесть китайцев и др. Отдельная национальная политика в отношении столь малого числа граждан не

проводилась. Национальными меньшинствами в МАССР считались евреи, немцы, болгары, поляки и чехи. В республике национальная политика реализовывалась в трех аспектах: молдаванизация, украинизация и специальная политика в отношении этих пяти нацменьшинств. Уровень развития культуры в этническом плане существенно различался. Выразить его в количественных показателях трудно. Поэтому приводятся данные переписи населения 1926 г. по числу грамотных: немцы – 68,2 %, евреи – 61,6 %, русские – 44,3 %, украинцы – 36,6 %, болгары – 36,3 %, молдаване – 25,8 %, другие – 53,5 %²³.

Весомую помощь в подготовке учительских кадров для школ нацменьшинств автономии оказывала Украина. Так, в 1933 г. учителей для немецких школ готовили Хортинский, Карлерусский педтехникумы и Киевский немецкий сектор, польских – Киевский, Проскурровский и Мархлевский педтехникумы, болгарских – Преславский техникум и Одесский болгарский сектор и т. д. Активное проведение национальной политики в 20-е – начале 30-х годов позволило добиться определенных позитивных результатов. Однако, в соответствии с постановлением ЦК ВКП(б) от 17 декабря 1937 г. «О национальных школах», учебные заведения национальных меньшинств автономии в 1938/39 уч. г. были реорганизованы в русские и украинские. Тогда же было принято решение «О ликвидации национальных районов и сельсоветов». В 1931 г. в МАССР имелось 9 немецких национальных сельсоветов, 7 русских, 4 еврейских, 1 болгарский, 1 польский и 13 смешанных. Все они были преобразованы в обычные сельские советы. По данным переписи 1939 г. был достигнут такой уровень грамотности: немцы – 96,9 %, евреи – 88,5 %, поляки – 85,3 %, украинцы – 82,8 %, русские – 81,8 %, болгары – 81,5 % и молдаване – 74,8 %. На одну тыс. человек населения автономии имели высшее образование: евреи – 15,0, русские – 7,3, болгары – 3,0, украинцы – 2,9, немцы – 1,8, молдаване – 1,7²⁴.

Таким образом, при значительном общем росте уровня образования, полностью преодолеть отставание молдаван в этой сфере не удалось. Одной из причин была жесткая борьба между румынизаторами и самобытниками по вопросу о существовании и путях развития молдавского этноса. Радикальные румынизаторы (политические эмигранты из Румынии И. Дическу-Дик, А. Залик, А. Николау, Н. Плоештяну и другие) считали молдаван этническими румынами, настаивали на ориентации в культуре в целом и, особенно, в языковом строительстве на румынские стандарты. В политическом плане они активно выступали за экспорт революции, выдвигали идею великой Румынии плюс МАССР, но не королевской, а советской. С последующим вхождением этой Румынии в СССР в качестве еще одной союзной республики. Не менее радикальные самобытники (бессарабские беженцы – И. Бадеев, Л. Мадан, И. Очинский, И. Малай и другие) ратовали за полностью самостоятельный путь развития молдаван, с пролеткультовских позиций практически отрицали любую связь и преемственность народных традиций в восточнолатинском ареале, классическую молдавскую литературу. Они заявляли, что румынский литературный язык уже настолько офранцузен, что его не понимает население на берегах Прута, а тем более – между Днестром и Бугом. Территориальные претензии самобытников не распространялись на запад далее Прута и Дуная.

Средней позиции (широкое использование достижений румынской культуры для ускорения развития молдавского этноса) придерживались Г. Старый, Е. Арборе-Ралли, Г. Бучушкану, Е. Багров, П. Киор-Янаки и другие. Эта борьба была временно прервана массовыми репрессиями 1937–1938 гг. Почти все они погибли. В дальнейшем реформы в сфере молдавского языка под руководством профессора М. Сергиевского проводили И. Чобану, П. Терещенко и др.²⁵

К 1932 г. неграмотность среди молдавского населения была существенно снижена. Введение с согласия И. Сталина (он считал молдавский язык диалектом румынского литературного языка) латинского шрифта привело к сокращению использования молдавского языка в делопроизводстве и других сферах, так как часть населения автономии еле-еле освоившая грамотность на кириллице, вновь стала функционально неграмотной. Потребовались значительные усилия для преодоления возникших трудностей. После возврата в 1938 г. к старому шрифту эти люди оказались в таком положении, что фактически не только сами не могли, как следует читать и писать ни на кириллице, ни на латинице, но также не сумели существенно помочь своим детям овладеть грамотой в школе. Необходимо подчеркнуть, что вся изданная ранее молдавская литература дважды уничтожалась по причине «неправильного» шрифта. Таким образом, двукратное изменение шрифта и правил молдавского языка на протяжении короткого исторического периода привело к отсутствию стабильности в языковом строительстве и крайне отрицательно сказалось на результатах проведения политики молдаванизации на Левобережье Днестра²⁶.

Уровень жизни населения автономной республики никогда не был высоким. Получаемые от быстрого роста промышленности доходы направлялись в первую очередь на развитие самого производства, и лишь потом на социальные нужды. До 1931 г. острой была проблема безработицы в городах, которая постоянно подпитывалась за счет аграрного перенаселения. По этой причине только за 1925 – 1927 годы из МАССР в Крым и другие местности СССР добровольно переселилось 18 тыс. человек²⁷.

В 1932 г. фонд заработной платы в автономии превысил уровень 1927/28 хозяйственного года более чем в 11 раз. Реальная зарплата росла гораздо медленнее. Карточная система распределения, окончательно отмененная в 1935 г. с одной стороны обеспечивала хоть какой-то прожиточный минимум, но с другой стороны не стимулировала в достаточной мере рост производительности труда. Существенными были трудности в обеспечении людей жильем. За первые 10 лет существования республики коммунальный городской жилищный фонд вырос не очень значительно – на 52 тыс. кв. м., и в 1933 – 1937 гг. – еще на 74,7 тыс. кв. м.²⁸

Более реальными стали изменения в системе здравоохранения. Ее развитие позволило добиться заметных успехов в борьбе со многими инфекционными и профессиональными заболеваниями. В 1937 г. в республике насчитывалось 38 больниц, 12 поликлиник, 53 сельские амбулатории, 62 фельдшерских пункта, 27 детских консультаций. Рабочие и служащие получали пособия по временной нетрудоспособности, пенсии и другую помощь. Государство содержало детские ясли и сады, молочные кухни, финансировало развитие физкультуры и спорта.

Объем средств на социальное обеспечение составил в 1924/25 г. 317,1 тыс. руб., в 1932 г. – 2,7 млн. руб., а в 1939 г. – более 3,3 млн. руб. Хотя крестьяне пользовались бесплатными медицинской помощью и образованием, система государственного пенсионного обеспечения на них не распространялась, а ведь именно крестьяне составляли подавляющее большинство населения МАССР²⁹.

2 августа 1940 г. в составе СССР была образована союзная Молдавская ССР, в которую вошло шесть районов бывшей автономной республики. Распределение ее населения и территории представлено в нижеследующей таблице:

Распределение населения и территории Молдавской АССР в августе 1940 г.

	Территория		Всего населения	%	в том числе			
	тыс. кв. км	%			молдаван	%	украинцев	%
Отошло к Молдавии	3,9	45,88	310 733	51,86	122 964	39,57	99 849	32,13
Отошло к Украине	4,6	54,12	288 423	48,14	48 018	16,65	203 976	70,72

Источник: Galușcenco O. Populația R.A.S.S.M. (1924-1940). Chișinău, 2001. P. 35, 36, 48.

В целом, развитие Молдавской АССР было весьма противоречивым. С одной стороны, создавалось хорошее и полезное для людей, а с другой – многое бездумно разрушалось. Господство классовой идеологии привело к отказу от прошлого культурного наследия как «буржуазного». Врагами были объявлены многие писатели, ученые, деятели искусства. Репрессиям подверглась религия как таковая, погибли многие священнослужители. Большинство церковных помещений было превращено в клубы, склады и т. д. Пропали церковные библиотеки, иконы, архивы и др. культурные и материальные ценности. Трудящиеся автономной республики – в основном вчерашние крестьяне, практически безропотно поддерживали власть. Даже в тяжелые годы голодомора и массовых репрессий выступали за суровое наказание отдельных лиц, осмеливавшихся критиковать существующий режим. Они довольствовались ликвидацией безработицы, обязательным всеобщим семилетним образованием, бесплатной подготовкой кадров высшей и средней квалификации. Особенно высоко оценивалась людьми бесплатная медицина. В этой ситуации большинство жителей республики действительно добросовестно работали, стремились приумножить материальные и культурные ценности, улучшить свое личное материальное благосостояние, повысить уровень жизни семьи, дать образование своим детям.

Литература

- 1 Galușcenco O. Crearea R.A.S.S.M. // Revista de istorie a Moldovei. 1997. № 3-4. P. 66, 70.
- 2 Ibidem. P. 67 – 70, 79, 80.
- 3 Ibidem. P. 70 – 77.

- ⁴ Ibidem. P. 78, 79; Galușenco O. Populația R.A.S.S.M. (1924-1940). Chișinău, 2001. P. 11. Vezi: Стратиевский К. В. Изменения в административно-территориальном делении и составе населения Молдавской АССР (1924-1940) // *Revistă de istorie a Moldovei*. 1995. № 2.
- ⁵ Galușenco O. Populația R.A.S.S.M. (1924-1940). P. 34, 35.
- ⁶ Роман А. Т. Участие трудящихся Молдавской АССР в деятельности Советов (1924-1940). Кишинев, 1981. С. 42 – 44; Стратиевский К. В. О Конституции Молдавской АССР 1938 // *Вехи Молдавской государственности*. (Сборник текстов Конституций). Кишинев, 2000. С. 95 – 101.
- ⁷ История Республики Молдова. С древнейших времен до наших дней. 2-е изд. Кишинев, 2002. С. 214, 215.
- ⁸ Грекул А. Расцвет молдавской социалистической нации. Кишинев, 1974. С. 73; Молдавия. Статистические материалы. Балта, 1928. С. 304; Украинско-молдавские этнокультурные взаимосвязи в период социализма. Киев, 1987. С. 65.
- ⁹ Стратиевский К. В. Изменения в административно-территориальном делении... P. 35.
- ¹⁰ Репида Л. Е. Население Молдовы в интеграционных процессах (40-50-е гг. XX в.). Кишинев, 2000. С. 127.
- ¹¹ Galușenco O. Populația R.A.S.S.M. (1924-1940). P. 28.
- ¹² История Республики Молдова. С древнейших времен до наших дней. С. 211, 212.
- ¹³ Молдавская Советская Социалистическая Республика. Кишинев, 1979. С. 123, 124.
- ¹⁴ Там же. С. 124 – 126.
- ¹⁵ См. подробнее: Стратиевский К. В. Промышленность Молдавской АССР (1924-1940). Кишинев, 2007.
- ¹⁶ Там же.
- ¹⁷ Архив общественно-политических организаций Республики Молдова. Ф. 49. Оп. 2. Д. 662. Л. 43.
- ¹⁸ См. подробнее: Строительство социалистической культуры в Молдавии (1917 – 1960 гг.). Кишинев, 1987.
- ¹⁹ Там же.
- ²⁰ История Республики Молдова. С древнейших времен до наших дней. С. 218, 219.
- ²¹ Молдавская Советская Социалистическая Республика. С. 383, 414 – 416, 434, 435; и др.
- ²² История Молдавской ССР. С древнейших времен до наших дней. Кишинев, 1982. С. 310.
- ²³ Из опыта межнациональных отношений в Молдавской АССР // Национальные отношения в Республике Молдова на современном этапе и пути их оптимизации. Кишинев, 1999. С. 52.
- ²⁴ Там же. С. 57. 58.
- ²⁵ Молдаване или румыны? Дискуссии в Молдавской АССР: этнополитологический аспект // *Revista de etnologie și culturologie*. Nr. 2. 2007. С. 234 – 246.
- ²⁶ Там же.
- ²⁷ Galușenco O. Populația R.A.S.S.M. (1924-1940). P. 22.
- ²⁸ История Республики Молдова. С древнейших времен до наших дней. С. 215 – 217.
- ²⁹ Там же.

SUMMARY

Moldavian ASSR

Article "Moldavian ASSR: a historical essay" gives the information about major changes on the left bank of Dnestr river in the areas of politics, economics, culture and level of life between the years 1924 and 1940. The main attention given to the questions of creation of Moldavian statehood, dynamics of number and ethnic structure of population and other.

INTERVIUL – VALENȚĂ A DEMOCRATIZĂRII DISCURSULUI ISTORIEI RECENTE

Ion XENOFONTOV

Studierea complexă a subiectelor din istoria timpului prezent necesită o abordare eterogenă din perimetrul surselor documentare – autorități esențiale în reconstituirea de ansamblu a imaginii istorice. Diversitatea surselor de informare permite și confruntarea acestora, catalizând elaborarea diverselor criterii și scenarii științifice, construcțiilor conceptuale argumentate, explicarea și validarea acestora, testarea ipotezelor și perspectivelor, aspecte finalizate cu extinderea gamei interpretative. În contextul valorificării izvoarelor istorice specialiștii istoriei recente surprind o serie de impedimente în vederea elaborării complexe a demersului istoriografic. Sursele clasice, convenționale (materialul de arhivă, documentele editate, memoriile, discursurile, mass-media etc.) remit un tip de fapte și evenimente istorice care se aliniază intrinsec evenimentialului istoric, însă, acestea, la o analiză atentă, relevă diverse omisiuni din economia lucrărilor.

În elaborarea produsului de branșă istoricii, asemenea altor specialiști din disciplinele socioumane, urmează să aplice *grosso modo* cinci metode fundamentale și consubstanțiale de investigație a universului empiric: analiza documentelor, experiența, observația (propriu-zisă), ancheta și interviul¹. În contextul în care acești piloni metodologici sunt eclipsați în cercetări, chiar și parțial, are loc *decupajul principiului complementarității metodologice*, limitând viziunile globale asupra fenomenelor². Un excurs vizual asupra acestor procedee indică faptul că dacă primele patru dimensiuni ale cercetării se aliniază, într-o anumită măsură narațiunii istorice, atunci interviul este eclipsat din vizorul istoricilor contemporaniști, inclusiv și a celor din Republica Moldova, element care, însă, relevă o realitate cotidiană substanțială ce nu trebuie eludată de prestația profesională, ci dimpotrivă, de aplicat și de extras dividende inovatoare științifice. Unul dintre argumentele relevante ce vine să explice eschivarea de uzitare a interviului rezidă în tendința specialiștilor de a aplica *maxima de calitate* sau principiul sincerității, adică evitarea enunțurilor ce ar perturba faptele și evenimentele istorice, cunoscut în literatura interdisciplinară și ca *legea Barthes*³. Sau, spre deosebire de materialul editat, *ex abrupto*, informația orală, expusă prin intermediul interviului, chestionarului, emite un pronunțat discurs subiectiv, considerent ce distanțează abordarea istoricilor cu profunde tradiții și aspirități de pedantism profesional în selectarea izvoarelor istorice. O altă explicație rezidă în faptul că interviul a fost eclipsat o perioadă de timp de alte forme de text, considerate mai expresive, mai generoase și mai eficiente, actualmente, însă, această formă de comunicare „cunoaște nu numai un adevărat reviriment, dar și o practică veritabilă

de profesionalitate”⁴. Autorii „Manualului pentru ziariștii din Europa Centrală și de Est” insistă asupra faptului că *interviul este mai mult decât întrebare și răspuns*⁵. Corelația dintre interviewer și interviuat și puntea de legătură dintre aceștia – interviul – a fost expusă în mod plastic de către Richard Weiner, acest amalgam comunicativ constituie „o discuție sau un dialog între interviewer ca un rege al întrebărilor și interviuat ca un reprezentant al răspunsurilor”⁶. Sau, în aceeași abordare, în baza interviurilor se configurează o relație specifică dintre *sine* și *ceilalți*, marcată de geografia narațiunii: pe alocuri argumentate, iar uneori și extremistă, cu alunecări evidente spre polul violențelor verbale⁷.

În literatura de specialitate se cunosc mai multe tipologii de interviu: *interviul științific* (are ca deziderat obținerea informațiilor autentice și sistematice), *interviul spontan* (neorganizat și fără intenția de a obține informații speciale), *interviul semioorganizat* (deliberat, însă, fără obiectiv științific), *interviul structurat* (întrebările și ordinea acestora este în prealabil stabilită), *interviul semistrukturat* (se configurează doar temele în jurul cărora se va centra discuția), *interviul nestructurat* (aplică metode calitative), *interviul de grup* (poate fi structurat, semistrukturat sau nestructurat), *interviul creativ* (între cei doi actanți – subiectul și cercetătorul – se formează o conversație neplanificată), *interviul interpretativ* (se axează pe aspectele semnificative din existențele individuale, epifanii sau zone de inflexiune ale biografiilor) etc. Un accent important în studiile științifice care au în vizor valorificarea interviului o constituie *analiza de conținut*, ceea ce expunea încă în 1952 Berelson Bernard că: „reprezintă o metodă de cercetare pentru descrierea obiectivă, sistematică și cantitativă a conținutului manifest al unor comunicări având drept scop interpretarea lor”⁸. De menționat faptul că analiza de conținut este utilizată cu precădere în diverse domenii: antropologia, sociologia, propaganda, psihologia, jurnalistica etc.⁹

Pentru a reconstitui evenimentele, fenomenele sau profilurile personale din trecut în cercetările istorice pot fi aplicate cele mai diverse forme de interviuri. În contextul în care s-ar valorifica la justa valoare acest tip de izvor istoric, interviul, istoricul ar realiza un tip de *cercetare-imagine*, prin reflectarea unei abordări implicit umaniste¹⁰ marcate de formarea unor „norme sociale”¹¹ și de configurare a viziunii martorilor direcți sau indirecti asupra unor fapte și evenimente istorice de mare anvergură aflate în conexiune cu propriile destine. Prin mecanismul complex pe care îl dezvoltă interviul se pot reliefa diverse strategii ale argumentării în procesul comunicării discursive, inclusiv a explicației științifice, relevând deseori o viziune holistică asupra universului uman¹². Profesorul Robert Atkinson de la Universitatea of Southern Maine estimează că „fiecare poveste (mărturie - n.n.) pe care o citim sau o ascultăm ne arată că nici un om nu trece singur prin viață. Indivizii sunt în foarte mare măsură interdependenți și, cu cât împărtășesc mai mult povestirile, cu atât devin mai apropiați de ceilalți oameni”¹³. Narațiunea provocată reprezintă astfel o complementară a surselor documentare în sensul că provoacă decodificări sau detalieră unor expuneri istorice din perimetrul cunoașterii metafizice a omului; se creează un mecanism ce permite „pe de o parte, o mai mare profunzime și, pe de altă parte, explicarea lucrurilor evidente”¹⁴. În acest sens, A. Pippidi identifică, în aria teoriei simbolice juxtapunerea dintre „persoanele reprezentative”, însă, nu actori principali ai actului istoric și *sursele care îi identifică*: „nici unul nu rămâne mut: vorbesc despre el discursurile, scrisorile, jurnalul sau me-

moriile care le-a lăsat, din care se înțelege deplin psihologia lui”¹⁵. Or în situația în care dinamica istoriografiei istorice, în plan mondial s-a accelerat – azi devine ieri – reconstituirea faptelor istorice contemporane sau chiar imediate, solicită, adiacent izvoarelor documentare sau narative scrise, apelul la resursele umane (ale participanților) care pot genera informații despre o istorie trăită și narată. Prin intermediul narațiunii se interferează faptele și evenimentele esențiale pe care, în final, memoria le înregistrează și le fixează, ele formând *zone active ale memoriei*¹⁶, pe care istoricul urmează să le investigheze și analizeze. Interviul particularizează un complex de explicații ale destinelor individuale cu cele colective „îi permite unei persoane să gândească cu voce tare”, să identifice „motivații, sentimente, reflecții asupra lumii prin care a trecut”¹⁷. Prin filiera interviului, ca sursă orală, dar arhivată de către istoric, se dezvoltă semnificații simbolice, transformându-le uneori în „mituri personalizate, care explică omul”¹⁸. Mai mult, având în sfera de studiu această comunicare specifică, ne apropiem mai mult de mentalitatea celor care o practică, iar acest fapt constituie și o abordare metafizică a vieții naratorului. Prin intermediul interviurilor se elaborează un mecanism de „extragere” din anonimul a actorilor unor acte istorice importante și actuale ale secolelor XX-XXI și punerea în circuitul științific a unor veritabile „arhive vii”, a memoriei trăite și narate. Observațiile-constatări, deși uneori fragmentare și profund subiective, privite în ansamblu, largesc imaginile narațiunilor istorice, marcând, deseori, incidența „marii istorii”, de înțelegere a evenimentelor traumatizate și a consecințelor sale, de promovare a evitării lor în viața socială și de acceptare deliberată a valorilor coexistenței pașnice. „Reabilitarea memoriei”, prin intermediul mecanismului interviuării imprimă interferențe dintre contextul istoric și biografiile indivizilor, vectori emiși din mărturiile oamenilor marcând astfel „mizele și teritoriile de confruntare ale istoriei”¹⁹, care se scriu/rescriu în spațiul central și est-european. Sau, ca să-l parafrazăm pe K. Pomian, istoria ultimelor decenii prin recuperarea memoriei colective – naționale, regionale, comunitare – se circumscrie unei zone a „modernității istoriografice”²⁰. E un prilej benefic de a aduce în avanscenă elemente specifice identitare culturale și spirituale, semnalate de „problemele de patrimoniu cultural”²¹, imbinat cu „noi forme ale temporalității private”²², în care nararea participanților la diverse evenimente (chiar și insignifiantă) ocupă o poziție semnificativă. Din altă perspectivă, reconstituirea memoriei colective este destul de importantă pentru secolul XX marcat de evenimente tragice: fascismul, holocaustul, deportările etc. zonă centrată astfel pe o serie de traectii colective²³. Holocaustul, de exemplu, reconstituit în baza mărturiilor, semnaleză o traiectorie substanțială de interes major în discursul public și istoriografie, relevând experiențe traumatizate în proximitatea iminenței sfârșitului fizic al supraviețuitorilor ajunși la vârsta senectuții²⁴.

Necesitatea de a realiza o comunicare interumană se reflectă pe mai multe planuri: respondent-semen, interviuat-interviewator etc. Prin filiera acestei arhitecturi de transmisiuni (martor-recepționar de informație) se înglobează armonios tendințele civilizației și mentalităților colective aflate în plin proces de globalizare, care generează factori importanți în perfecționarea subiecților sociali prin modificarea esențială a preocupărilor oamenilor²⁵. Povestirile, istoriile individuale și colective – marcate de triada „vocea, complexitatea și etica”²⁶ – provocate și înregistrate de către istorici, creează impenetrabilii care generează reabilitarea mărturiei ca sursă de

istorie al cărei scop nu este inclus în sine, ci este structurat, decupat și inserat cu citate, ca sursă documentară în construcția demersului istoriografic. Prin tipul de informație pe care îl emite interviul (în mod special cel emis la incidența marilor evenimente istorice) poate suscita teme de conținuine și tabuizate, marcând astfel atragerea percepției opiniei publice, consumatoare de informații scandaloase și secrete. În această dimensiune, proiectul cercetărilor urmează să fie elaborat cu inchișune, la incidența dintre experiența umană cu imaginarul colectiv.

Interviurile fac trimiteri la o serie de realități „uite”, în zona unor povești nepuse, inspirate de o comunicare inhibată²⁷. Prin intermediul mărturisirilor are loc transgresarea hotarului „legendar istoric”, marcate de un ansamblu complex de surse, reprezentări și transmisiuni din perimetrul imaginarului colectiv²⁸. În baza releului narativ se formează un tip aparte de abordare istorică, conform modelului „de la istorie parte a memoriei la memorie ca obiect al istoriei”²⁹.

Din perspectiva istoriei recente interviuarea martorilor reclamă și o abordare deontologică pentru specialiștii timpului prezent. Este necesar de sesizat faptul că arhivarea, conservarea mărturiilor din componența celor care au trăit evenimentul și consecințele lui este imperioasă spectrului de cercetări de perspectivă. Istoricul, „prizonier” al timpului său, poate eclipsa diverse aspecte, momente din contextul demersului istoriografic, de aceea unul din rolurile sale rezidă în faptul de a pune în circuitul științific diversitatea izvoarelor istorice care relevă tabloul general al realității obiective și subiective, realizat, inclusiv, prin filiera interviurilor. Mai mult, expunerile martorilor unor evenimente esențiale poate să coaguleze viziuni alternative, aflate deseori în contradicție cu discursul oficial. Cu alte cuvinte, pe baza mărturiilor se rectifică experiențe de viață la incidența cu marea istorie, precum și modul în care istoria aranjată marchează o „altă istorie”³⁰. Dincolo de cele enunțate mai sus semnalăm și o altă semnificație dihotomică a corelației interviu-memorie: acest tandem simbolic realizează o serie de atribuții importante de deschidere a demersului istoriografic „de a opri timpul, de a bloca lucrarea uitării, de a fixa o stare de lucruri, de a immortaliza moartea, de a materializa imaterialul pentru a închide maximum de sens în minimum de semne”³¹.

Sub aspect tehnic interviurile „împrumută” diverse mecanisme din perimetrul științelor sociale care pendulează actualmente între unitate și dispersie³² – precum sociologia comunicării de masă, antropologia culturală, psihologia socială. Mărturiile formale, înregistrate pe bandă audio sau în notițe pot fi elaborate ținându-se cont, în mod convențional, de următoarea structură a chestionarului: întrebări signalitice (nume, prenume, data nașterii, studii, ocupația, funcția), discursul oficial în percepția martorilor, diverse acțiuni, imaginea alterității, percepții ale vieții publice și private, influența evenimentelor traumatice asupra vieții fizice și psihice, relevarea dimensiunii familiale și sociale în procesul de conexiune a martorilor cu evenimentele istorice. Selecția eșantionului poate fi configurată în baza ipostazelor martorilor față de eveniment, a funcției participanților direcți la eveniment, a intermediarilor, adică a celor care transmit informații referitoare la memoria participanților direcți; în această postură se circumscriu rudele (părinți, soți, frați și surori, copii, verișori), cunoștințele, prietenii etc. Pe cât este posibil, interviurile pot fi augmentate și de o serie de intervenții ale martorilor direcți și indirecti în mijloacele de informare audiovizuale, corespondență, material de arhivă etc.

Cercetările timpului recent, bazate pe o diversitate de izvoare istorice, inclusiv interviurile, reamintesc astfel un tip aparte de discurs istoric – aflate la congruența faptelor și evenimentelor istorice cu cele ale destinului colectivității (indivizilor) – prin scoaterea din anonimat a martorilor și a extinderii materialului informativ, dimensiune esențială în reconsiderarea paradigmei istorice, a hermeneuticii cognitive și a mizelor gnoseologice în ceea ce privește problematica complexă a discursului istoriografic.

Note

- ¹ Vezi Traian Rotaru, Petru Iluț, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie*, Iași, Polirom, 199, pp. 15-18.
- ² Petru Iluț, *Integralism și multiperspectivism în analiza socioumanului* // AIO - Anuarul de Istorie Orală, Cluj-Napoca, Presa universitară Clujeană, 2001, p. 40.
- ³ Măria Aldea, *Sursele orale și credibilitatea lor. Un punct de vedere* // AIO - Anuarul de Istorie Orală, 2003, p. 29.
- ⁴ Dorel Cosma, *Tendințe ale evoluției interviului în presa contemporană. Teză de doctor în filologie*, Chișinău, 2007, p. 3.
- ⁵ *Manualul pentru ziariștii din Europa Centrală și de Est*, World Press Freedom Committee, 1992, pp. 9 - 13.
- ⁶ Richard Weiner, *Webster's New World Dictionary of Media and Communications*, New York, Webster's New World, 1990, p. 242.
- ⁷ D. Roventă-Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, București, Editura BIC ALL, 2000, p. 14.
- ⁸ Bernard Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, Illinois, Free Press, 1952, p. 18.
- ⁹ Emilian Dobrescu, *Sociologia comunicării*, București, 1998, Editura Victor, pp. 84 - 85.
- ¹⁰ Aspect marcat cu elocvență de către specialiștii științelor socioumanistice. A se vedea Lilia Plugaru, *Capitalul uman în contextul transformărilor sociale. Teză de doctor în științe sociologice*, Chișinău, 2008, pp. 11 - 32.
- ¹¹ Valeriu Capcelea, *Norme sociale ca factor de stabilizare a societății în tranziție. Teză de doctor habilitat în științe filosofice*, Chișinău, 2007, pp. 16-66.
- ¹² Eugenia Bogatu, *Ipostaze ale comunicării eficiente la nivelul discursului filosofic. Teză de doctor în filozofie*, Chișinău, 2005, pp. 88 - 98.
- ¹³ Robert Atkinson, *Povestea vieții. Interviul*, Iași, Polirom, 2006, p. 133.
- ¹⁴ *Ibidem*, p. 60.
- ¹⁵ Andrei Pippidi, *Despre statui și morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice*, Iași, Polirom, 2000, p. 5.
- ¹⁶ Donald A. Ritchie, *Doing Oral History*, New York, Twayne Publishers, 1995, p. 13.
- ¹⁷ Valerie Raleigh Yow, *Recording Oral History*, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994, pp. 167-168.
- ¹⁸ *Ibidem*, p. 173.
- ¹⁹ J. Le Goff, *Prefață IIA UEst la memoire retrouvee*, Paris, Ed. Decouverte, 1990, p. 7.
- ²⁰ K. Pomian, *Sur l'histoire*, Paris, Gallimard, 1999, p. 263.
- ²¹ *Ibidem*, p. 263.
- ²² G. Troc, *Frederic Jameson: postmodernism și marxism* // Steaua, nr. 7, Cluj, 2002, p. 56.
- ²³ P. Ricoeur, *La memoire, l'histoire, l'oubli*, Paris, Seuil, 2000, pp. 402 - 409.
- ²⁴ *Oral History. The Journal of Oral History Society*, University of Essex, 2001, voi. 29, nr. 2, pp. 83 - 95.
- ²⁵ Ch. Călcii, *Activitatea umană în condițiile globalizării* // Probleme actuale ale științelor sociale în condițiile integrării europene, Chișinău, 2006, pp. 331 - 332.
- ²⁶ Robert Atkinson, *op. cit.*, p. 129.
- ²⁷ A. Portelli, *The battle of Valle Giulia: Oral History and the Art of Dialogue*, The University of Wisconsin in Press, 1997, pp. 3-39.
- ²⁸ D. Radosav, *Editorial. O sensibilitate sudică a memoriei oralității* // AIO - Anuarul de Istorie Orală, Cluj-Napoca, 2005, p. 11.

²⁹ K. Pomian, *op. cit.*, p. 263.

³⁰ Doru Radosav, *Editorial // Anuarul de Istorie Orală*, Cluj-Napoca, 2003, p. 11.

³¹ Pierre Nora, *Entre memoire et histoire // Les Lieux de memoire* (ed. P. Nora), Paris, Gallimard, 1997, pp. 42-43.

³² Gheorghe Bobănă, *Științele sociale de la unitate la dispersie și pătrundere în toate sferile vieții sociale. Cazul sociologiei // Dezvoltarea umană: impactul proceselor de transformare a societății moldave*, Chișinău, 2007, pp. 439 - 443.

SUMMARY

The interview – essential component of democratization of framework of the recent history.

The interview represents an essential component of the historiographic narration within the framework of the recent history. Building on this fundamental method and thanks to the witnesses of the significant historical events, a "democratic" approach of the analytic-descriptive image is exercised, thus achieving the connection between "the actors" of the core "actions" of the last decades and the "great history".

RECENZII

DINASTIA CANTEMIREȘTILOR (SECOLELE XVII-XVIII).

Coord., red. șt. acad. A. Eșanu.
Chișinău: Știința, 2008. 604 p.

Recent la editura Știința din Chișinău în prestigioasă serie „Academica” a văzut lumina tiparului volumul al V-lea intitulat „Dinastia Cantemireștilor (secolele XVII-XVIII)”, elaborat de un valoros colectiv de cercetători din Republica Moldova și România sub egida Academiei de Științe a Moldovei, avându-l în calitate de coordonator și redactor științific pe istoricul Andrei Eșanu. Proiectul a fost realizat în cadrul Programului de Stat „Dinastia Cantemir: polifonismul preocupărilor științifico-artistice”, autorii fiind o parte dintre cercetătorii de la cele patru institute ale secției de „Științe Umanistice și Arte” a A.Ș.M., precum și reprezentanți ai diferitelor instituții academice și universitare din România (acad. Andrei Eșanu, acad.

Haralambie Corbu, membru cor. Demir Dragnev, dr. prof. Ștefan S. Gorovei, dr. prof. Constantin Rezachevici, dr. hab. Gheorghe Bobănă, dr. Paul Păltânea, dr. Victor Țvircun, dr. Sorin Iftimi, dr. Dumitru Grama, dr. Victor Ghilaș, dr. Victor Cirimpei, dr. Silviu Andrieș-Tabac, Valentina Eșanu). Volumul reprezintă o încercare de studiu istorico-genealogic, elaborat într-o formulă strict investigatorie academică cu bogate referințe la izvoare și literatură.

Lucrarea se deschide prin eseurile „Personalități necesare timpului și locului”, purtând semnătura președintelui Academiei de Științe a Moldovei, acad. Gheorghe Duca și „Sub steaua Renașterii”, semnat de maestrul academician Ion Druță, care imprimă tratatului sobrietate și o înaltă ținută academică și culturală. Materia propriu-zisă a volumului este structurată după cum urmează: introducere, notă asupra ediției, lista abrevierilor, opt capitole, care la rândul lor sunt divizate în subcapitole, ce înlesnesc perceperea imensului material adus în paginile cărții, după care urmează încheierea și cuprinsul. Volumul este înzestrat cu un bogat material ilustrativ și un temeinic arbore genealogic „Neamul Cantemireștilor”.

Tratatul este dedicat dinastiei Cantemireștilor, care a lăsat urme adânci în istoria Țării Moldovei, a altor țări și popoare din întreaga Europă. Deși era de obârșie modestă, neamul Cantemireștilor s-a impus în secolele XVII-XVIII printr-un șir de personalități remarcabile pe tărâm politic, militar, diplomatic și cultural-științific. O primă figură însemnată din șirul generațiilor acestei dinastii a fost Constantin Cantemir, domn al Moldovei (1685-1693), care se trăgea dintr-o familie de țărani din satul Silișteni (de unde i s-a mai zis și „Silișteanu”), din ținutul Fălciului, Țara de Jos.

Acesta din tinerețe s-a făcut remarcat ca mercenar în oastea leșească. După mai mulți ani s-a întors pe meleagurile natale, deținând în Țara Românească și mai ales în Moldova, mai multe dregătorii, la început destul de mici, apoi tot mai înalte ca spre sfârșitul vieții să urce în scaunul voievodal din Iași. Ca voievod al țării a încercat să reziste la toate provocările timpului, de altfel, pline de primejdii, războaie și dări deosebit de grele către Poarta Otomană. Multe dintre peripețiile și activitățile sale din tinerețe, dar și de aflare în scaunul Moldovei au fost descrise mai târziu într-una din operele fiului său Dimitrie Cantemir, fiind vorba de „Viața lui Constantin Cantemir”. Dacă activitatea sa militară și politică nu rareori este apreciată critic, apoi faptul că, deși era un om fără știință de carte, a știut să dea copiilor săi o educație aleasă, a fost apreciat după merit - toate aceste aspecte au căpătat reflectare în capitolul I al lucrării.

La o treaptă mult mai înaltă de afirmare au urcat fiii lui Constantin Cantemir - Antioh (1670-1724) și mai ales Dimitrie (1673-1723). Cel dintâi fiu, Antioh, s-a impus prin activitatea sa politică și diplomatică, la început ca reprezentant al tatălui său la curtea otomană, apoi în rang de domn al Țării Moldovei în două rânduri (1695-1700; 1705-1707), fiind apreciat în cronicile vremii ca un bun diriguitor de țară. Antioh Cantemir a jucat un anumit rol în viața și activitatea lui Dimitrie Cantemir, sprijinindu-l în mai multe situații legate de afirmarea acestuia în plan cărturăresc, editându-i prima sa operă la 1698, ajutându-l să-și înfiripeze familia, iar mai târziu cei doi frați se sprijină reciproc în mediul intrigilor țesute împotriva lor la Constantinopol. La rândul său Antioh a lăsat mai mulți urmași, dintre care fiii (Constantin și Dimitrie), nepoții și strănepoții săi au făcut o remarcabilă carieră militară în armata rusă, momente care și-au găsit reflectare în cel de-al II-lea capitol.

Următoarele trei capitole (III-V) sunt dedicate uneia dintre figurile cheie ale acestei dinastii: Dimitrie Cantemir, care și-a înscris numele pe firmamentul patriei sale, dar și a marilor imperii de atunci - cel Otoman și cel țarist, ca personalitate politică, științifică și culturală de prim rang. În istoria Țării Moldovei el face parte din pleiada marilor voievozi și domni, care, jertfind totul, a încercat prin sabie și alianță cu una dintre marile puteri creștine de atunci să scuture nesuferita stăpânire otomană; în cea a Imperiului Otoman s-a manifestat ca influentă personalitate politică și culturală în mediul capitalei de pe țărmul Bosforului, ca muzician și compozitor de muzică turcească; iar în cea a Imperiului Rus - ca aliat de nădejde al acestuia, ca și consilier de taină și senator al lui Petru cel Mare. Toate aceste activități sunt eclipsate în mare parte de strălucitele sale opere cărturărești, pe care le-a lăsat posterității, poporului său, în primul rând. Mai ales prin tratatele sale științifice fundamentale, Dimitrie Cantemir și-a înscris numele printre marile personalități ale culturii naționale și europene ca istoric, filosof, geograf, cartograf, orientalist, etnolog, muzician ș.a.

Capitolul al VI-lea este dedicat soțiilor și descendenților lui Dimitrie Cantemir. Din prima căsătorie cu fiica voievodului valah Șerban Cantacuzino - Casandra (? - 1713) și din cea de-a doua cu fiica cneazului rus Ivan Trubețkoi - Anastasia (1700/1705 - 1755), Dimitrie Cantemir a avut mai mulți urmași. Dacă unii dintre ei au murit în pruncie sau în fragedă tinerețe, cum ar fi cea de-a doua fiică - Smaragda (1701-1720), apoi ceilalți Maria, Matei, Constantin, Șerban, Antioh și Smaragda-Ecaterina au avut parte de o viață relativ îndelungată, reușind fiecare să se manifeste în felul său.

Celei dintâi născute în familia lui Dimitrie și Casandra - Maria Cantemir (1700-1757) i s-a dus vestea la curtea imperială de la Sankt-Petersburg și în înalta societate aristocratică rusă de femeie deosebit de cultă, cu vaste interese cărturărești și științifice, de bun gospodar, care a știut să-și administreze cu multă pricepere moșiile și averile și să poarte de grijă celorlalți frați ai săi. În deosebi, cultura ei s-a făcut cunoscută prin corespondența cu fratele său mai mic Antioh. Alți trei copii ai voievodului moldovean, Matei, Constantin, Șerban, încă de minori, după stabilirea tatălui lor în Rusia în 1711, au fost înscriși în vestitul polc de gardă „Preobrajenski” al lui Petru cel Mare. Ajunși la maturitate, fiecare dintre ei a făcut timp de mai mulți ani serviciul militar, învrednicindu-se de diferite ranguri ofițerești. Dacă Matei și Constantin și-au întemeiat familie, căsătorindu-se cu reprezentante ale nobilimii ruse, neavând urmași, apoi cel din urmă, Șerban-Serghei, participând la o campanie militară, s-a ales cu o frumoasă prizonieră turcoaică, care l-a înzestrat cu două fiice. Cei trei frați Cantemirești, încheindu-și cariera militară, s-au ocupat de activități edilitar-gospodărești, construindu-și curți frumoase și înjghebându-și economii profitabile.

Smaragda-Ecaterina, mezina lui Dimitrie Cantemir, din căsătoria cu Anastasia Trubețkaia, s-a făcut remarcată, în înalta societate rusă și europeană, ca o persoană de o rară inteligență și cultură, care a pus temelile unei prime instituții spitalicești din Rusia. Prin efortul ei financiar au fost trimiși la studii în străinătate numeroși tineri ruși.

Cel de al VII-lea capitol este dedicat celui mai de seamă dintre urmașii lui Dimitrie Cantemir - Antioh Cantemir (1708-1744), care din fragedă copilărie s-a remarcat prin capacitățile sale mintale și intelectuale deosebite. După ce a acumulat bogate cunoștințe în cele mai diverse domenii, întregindu-și studiile atât sub îndrumarea personală a tatălui său, cât și a unor cărturari ruși și străini în casa lui Dimitrie, și la instituțiile de învățământ din Rusia de atunci, deja la o vârstă abia trecută de adolescență a început să joace un rol deosebit de important în viața politică a Imperiului la hotarul anilor 20-30 ai sec al XVIII-lea. Drept urmare, la vârsta de 23 de ani, este numit ambasador și ministru plenipotențiar la Londra (1732-1738), apoi la Paris (1738-1744), remarcându-se ca diplomat iscusit. În paralel, în acești ani, a desfășurat o vastă activitate în vederea editării scrierilor tatălui său în Occident, apoi ca poet și scriitor satiric. A stabilit și a întreținut o interesantă corespondență cu mari personalități ale culturii și științei ruse, germane, engleze, franceze ș.a., a acumulat o bogată bibliotecă de tip iluminist. S-a distins prin vederile sale filozofice moderne, prin interesante opere literare și epistolare.

Fiecare dintre personalitățile acestei stirpe s-a bucurat în volumul de față de eseuri aparte pe măsura nu numai a nivelului de cercetare și valorificare a moștenirii lor, dar și în funcție de aportul și jertfa adusă pe altarul patriei lor de origine și a celei adoptive. Prin punerea laolaltă a acestor studii și cercetări biografice, colectivul de autori a urmărit scopul de a prezenta publicului cultivat, dar și cercului larg de cititori o panoramă istorică mai mult sau mai puțin integrală a perindării prin vremea națională și europeană, lăsându-ne moștenire o bogată zestre intelectuală și spirituală.

Întregește studiul monografic capitolul al VIII-lea dedicat stemelor Cantemireștilor, în care cititorul va găsi numeroase materiale heraldice, acestea fiind un atribut indispensabil oricărui neam de nobili.

Volumul se dorește a fi un omagiu adus tuturor Cantemireștilor, dar mai ales lui Dimitrie Cantemir și Antioh, fiul său de la a căror naștere se împlinesc în anul curent 335 și respectiv 300 de ani.

Valentina Eșanu

CONFESIUNE ȘI CĂSĂTORIE ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC. SEC. XVII-XXI. STUDII DE DEMOGRAFIE ISTORICĂ.

Coord. Corneliu Pădurean. Arad, 2006. 254 p.

Editura Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, România, a pregătit și a scos de sub tipar un nou volum de studii demografice cu titlul „Confesiune și căsătorie în spațiul românesc. Sec. XVII - XXI”. Arealul de cercetare cuprinde un vast spațiu românesc: Transilvania, Banat, Basarabia. Articolele reprezintă atât studii de caz, cât și abordări de sinteză, fiind aranjate în ordine cronologică. Coordonatorul volumului, prof. Corneliu Pădurean, în Prefață punctează scopul publicării culegerii: „Analiza amplă și exactă a relațiilor dintre credincioșii de confesiuni diferite din Transilvania, dar și din alte spații de locuire a românilor, poate să constituie o contribuție importantă la înțelegerea modului în care aceștia s-au raportat la canoanele bisericești și la mentalitățile timpului, și au înțeles să le aplice în viața de zi cu zi”.

Articolul semnat de conf. univ. dr. Șarlota Solcan este axat pe elucidarea căsătoriilor mixte din Transilvania în evul mediu. Sunt analizate mariajele dintre persoane de diferite etnii, diferite confesiuni, diferite pături sociale. Căsătoria mixtă în perioada modernă este analizată în articolele semnate de dr. Valeria Soroșteanu, Mircea Brie, Adelina Stoenescu, Adrian Bucur, Tudor Ciobanu, Iuliana Șrancio. Studiile vizează lumea ortodoxă a Transilvaniei, comunitățile greco-catolice din Banat și Protopopiatul Beiuș, populația din Basarabia. Problema căsătoriilor mixte în secolele XX-XXI este abordată de către conf. univ. dr. Corneliu Pădurean; dr. Alina Felea, Felicia Aneța Oarcea. Studiile se referă cu precădere la județul Arad și la Republica Moldova.

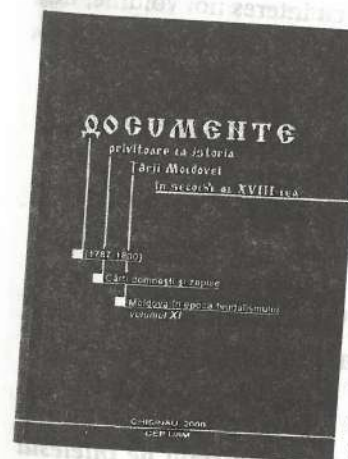
Cercetătorii au recurs la diverse metode de analiză: de la investigarea unor studii de caz, bazate pe surse memoriralistice, până la studii de sinteză. Culegerea este însoțită de numeroase tabele, grafice, diagrame, arbore genealogic elaborate de autori.

T. Ciobanu

DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA ȚĂRII MOLDOVEI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA (1787-1800).

Volumul XI. Chișinău, 2008.

(realizatori Larisa Svetlicinîi, acad. Demir Dragnev și Eugenia Bociarov)

Importanta colecție de documente privitoare la istoria Țării Moldovei (din seria Moldova în epoca feudalismului), editată de Institutul de Istorie, Stat și Drept din cadrul Academiei de Științe a Moldovei a ajuns – spre satisfacția tuturor celor care în redactarea studiilor lor le place să pornească de la identificarea și valorificarea de documente – la volumul al XI-lea. El cuprinde 290 de acte interne (Cărți domnești și zapise, în originale sau copii) acoperind perioada 1787-1800¹, cu care probabil se termină documentele secolului al XIX-lea. Volumul este mult mai consistent în comparație cu precedentele în ce privește numărul documentelor editate.

Și acest volum, ca și celelalte anterioare, cuprinde numai documente păstrate în arhivele din fosta U.R.S.S. (Republica Moldova, Federația Rusă, Ucraina), cele mai multe aflându-se în prima țară.

Printre temele la care se referă documentele recent publicate ne vom referi în primul rând la aspecte ale relațiilor unor mănăstiri din Moldova, fie ele închinat², fie neînchinat³, cu locuitorii ce ședea pe moșiile acestora, moșii aflate în Basarabia⁴, apoi la activitatea economică desfășurată de unii mari proprietari funciari, care aveau de la domnie dreptul de a chema de peste hotare «oameni străini» (care în alte părți se numeau poslușnici), la atenția unor domni pentru securitatea granițelor Moldovei, la determinarea statutului unor pături sociale ca mazilii și ruștașii.

Referindu-ne la teme mai concrete, vom semnală porunci domnești către dregători, scutiri de dări emise tot de aceștia, întăriri de moșii, întăriri de drepturi și privilegii pentru unele mănăstiri, apoi dani, vânzări sau schimburi de moșii, hotărnicii, diate, etc.

Printre emitenți se află desigur domni din familiile Ipsilanti (Alexandru și Constantin), Moruzi (Alexandru), Suțu (Mihai), Callimachi (Alexandru), înalte fețe bisericești ca mitropolitul Moldovei Iacov sau episcopii de Huși Ioan, Veniamin sau Gherasim, Divanul Moldovei însuși sau înalți dregători (stolnici, postelnici, spătari, bani, spătari, șetrari, vistiernici, etc.), boieri hotarnici, egumenii unor mănăstiri sau biserici, apoi târgoveți, răzeși, simplii țărani sau soțiile acestora. Ca naționalitate în

¹ E drept că seria a început cu foarte mulți ani în urmă, în 1961, dar mai recent ritmul de apariție al volumelor e mult mai intens.

² Cum erau, de pildă, mănăstirile Bărboi, Golia, Frumoasa sau Răchitoșasa, închinat la Vatoped, sau Dancu închinată la Xiropotamu, sau Căpriana închinată la Zografu de la Muntele Athos.

³ Cum erau, de exemplu, mănăstirile Neamț, Secu, Sfântul Lazăr, etc.

⁴ Multe documente se referă, spre exemplu, la relațiile dintre mănăstirea Golia și târgoveții din Vadul Rașcov.

afară de români se fac referiri și la unii evrei și la unii – puțini – greci, fie ca emitenți, fie în cuprinsul documentelor.

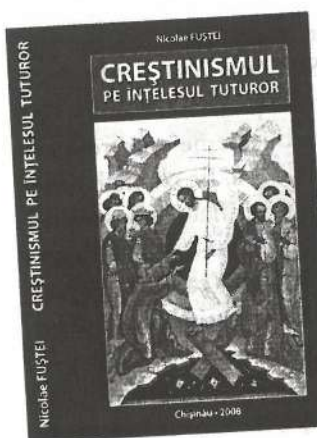
Încheindu-se publicarea documentelor de secol al XVIII-lea, putem avea o imagine clară a acestuia, sub multiple aspecte. Indicii compleți, de nume, geografic dar și tematic, dar și reproducerile unor documente, întregesc imaginea pozitivă a acestui volum, în ansamblul lui. Felicităm pe editori și așteptăm cu interes noi volume, de secol XIX, care să ne îmbunătățească cunoștințele despre atât de bogată istorie a Moldovei.

Dr. Florin Marinescu

Cercetător la Institutul de Cercetări Neo-grecești, Atena

CREȘTINISMUL PE ÎNȚELESUL TUTUROR.

Chișinău: Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”, 2008. 384 p.
Autor Nicolae Fuștei

Recent a apărut studiul *Creștinismul pe înțelesul tuturor*, scris de un reputat teolog și istoric, Nicolae Fuștei. Volumul reprezintă o certă apariție istoriografică, consacrată problemei de înțelegere și studiere mai profundă a religiei ortodoxe. Lucrarea „se adresează creștinului dintotdeauna” (p. 9), „pentru cunoașterea adevărilor generale ale religiei creștine, cerute în epoca contemporană” (p.10). Cursul de religie încununează eforturile autorului de mai mulți ani și este bazat pe un material istoriografic bogat.

Studiul este tipărit cu binecuvântarea regretatului Prea Sfințitului Părinte Dorimedont, Episcop de Edineț și Briceni, și susținut financiar de părintele Pavel Borșevschi, parohul bisericii „Sfântul Marele Mucenic Dumitru” din mun. Chișinău.

Lucrarea este structurată în zece compartimente. În *Introducere* autorul să referă la scopul principal al volumului și pune accente pe *Importanța cunoașterii fundamentelor credinței*.

În prima parte a lucrării, *Despre religie*, autorul evidențiază, cu precizări profunde și detalii, *etimologia cuvântului „religie”* (p. 21-22), *esența, necesitatea și scopul religiei* (p. 22-27).

Nicolae Fuștei aduce noi completări în explicarea provenienței religiei, categoriile religiilor și apariția fenomenului religios.

Un deosebit interes prezintă informația din capitolele: „Despre religie”, „Izvoarele cunoașterii lui Dumnezeu”, „Simbolul de credință sau crezul”, „Dumnezeu creatorul”, „Dumnezeu mântuitorul”, „Dumnezeu sfințitorul”, „Ce este biserică”, „Lucrarea și puterea sfințitoare”, „Un cer nou și pământ nou, sau despre ce va fi după sfârșitul lumii”, „Creștinismul și alte religii. Argumente în favoarea creștinismului”.

Autorul acordă o atenție deosebită noțiunilor religioase și explicării valorilor creștinismului, subliniind importanța responsabilității morale a unui om creștin.

În încheiere subliniem valoarea incontestabilă a acestui studiu. Ținem să menționăm că monografia *Creștinismul pe înțelesul tuturor* conține informații de cert interes și este rezultatul unei munci considerabile. Cartea este scrisă într-un stil accesibil, bine argumentată și prezentată într-o elegantă ținută grafică. Sperăm că această lucrare va fi urmată de altele și dorim autorului noi succese editoriale.

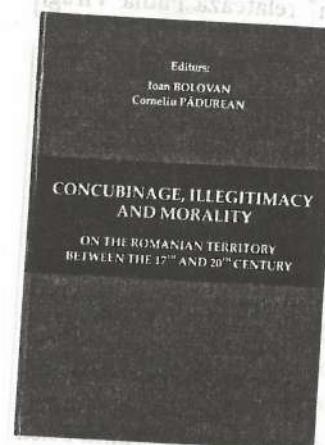
drd Diana Sofian

Dr. în istorie Lilia Zabolotnaia

CONCUBINAGE, ILLEGITIMACY AND MORALITY ON THE ROMANIAN TERRITORY BETWEEN THE 17TH AND 20TH CENTURY.

Editors Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean.

Arad: Editura Gutenberg Univers, 2005. 217p.

Fenomenul social al concubinajului, prezent în viața cotidiană a fiecărei societăți, a fost pe nedrept ocolit de către cercetătorii istoriei, demografiei, psihologiei etc. Pe parcursul secolelor relațiile extraconjugale, concubinajul erau considerate amorale, încălcând valorile morale ale comunităților fie ortodoxă, romano-catolică, luterană etc, iar participanții acestor relații deseori erau marginalizați, în deosebi femeile. Totodată atitudinea față de acest fenomen a evoluat indiferent de învățăturile bisericești, de legislația civilă sau de condamnarea morală.

Studiile incluse în volum cuprind douăsprezece comunicări prezentate în cadrul conferinței „Concubinaj, ilegalitate și moralitate pe teritoriul românesc în sec. XVII-XX” desfășurate la Arad (România). Cercetările se

bazează pe sursele arhivistice, registre parohiale de stare civilă ale diverselor confesiuni, culegeri de documente publicate și date statistice contemporane. Ele se axează pe diferite aspecte ale fenomenului concubinajului și aspectele morale vizavi de fenomenul dat. Totodată cercetările arată atitudinea comunității și mentalul colectiv în mediile ortodox, romano-catolic, calvin, luteran și greco-catolic.

Volumul debutează cu studiul Șarlotei Solcan, care în baza legislației românești din secolul al XVII-lea „Carte românească de învățătură” și „Îndreptarea legii”, utilizând și documentele timpului prezintă problema cuplurilor ilegale din spațiul extracarpatic în viziunea individului, familiei, comunității, bisericii și domnitorului. Cercetătoarea conchide că atât poporul, cât și domnul condamnau încălcarea legii în problema dată. Aceste condamnări aveau efecte negative asupra vinovaților, în special asupra femeilor, fiind marginalizați (p. 31). Articolul Teodorei Ștefănescu și

al lui Barbu Ștefănescu se axează asupra moralei publice și agreării în comunitate, probleme legate de normele morale ce țin de biserică sau stat și elementarele forme de agreare din partea familiei, vecinilor și a comunității.

Subiectul prezentat de către Pavel Husarik reflectă mariajul, adulterul, copiii iubirii și regulile slovacilor luterani din regiunea Alföld în perioada sec. XVIII-XX, prezentând date statistice în tabele. Cercetătoarea Felicia-Aneta Oarcea în baza cercetărilor registrelor parohiale și a altor date arhivistice reflectă problema concubinajului populației ortodoxe și romano-catolice în sec. XIX în zona Aradului.

Contribuții statistico-demografice ale ilegitimității în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea sunt aduse de către Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan și Liana Lăpădatu. Tabelele care însoțesc studiul prezintă variația indicelui ilegitimității între 1885 și 1888, în mediul rural și urban, demonstrând prezența fenomenului dat în mod mai modest în unele regiuni, fapt determinat de cauze locale: tradiții, caracterul ocupațiilor, nivelul de influență a moralității rurale asupra mentalității urbane (p. 90). Cercetătorul Corneliu Pădurean, după o examinare detaliată a noțiunilor privind formele legitime ale căsătoriilor și relațiilor ilegite, în baza registrelor de stare civilă examinează fenomenul concubinajului din Arad în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Dspre aspectele evoluției fenomenului „copii ilegiti” relatează Paula Virag, subliniind că, deși autoritățile civile și ecleziastice încearcă să susțină relațiile familiale, totuși ei nu pot exclude definitiv relațiile extraconjugale, în urma cărora apar „copiii iubirii”. Adelina Stoenescu vorbește despre atitudinea familiilor catolice din Oradea față de ilegitimitate, Adrian Bucur prezintă atitudinea comunității calvine față de același fenomen, iar Loredana Stepan arată atitudinea Bisericii vizavi de căsătorie, adulter, copii nelegitimi. Căsătoria și Moralitatea în Banat între 1932-1942 sunt reflectate de cercetarea lui Carmen Albert. Anca Dohotaru relatează despre cazul tinerilor concubini din București după 1989.

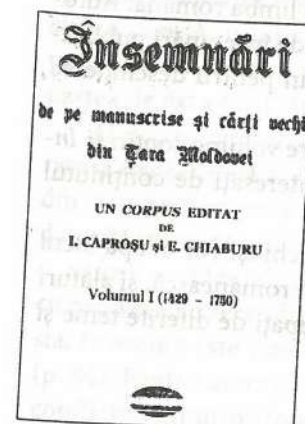
După cum menționează coordonatorii volumului, s-a dorit „o punere în discuție a problemei”, actuală și pentru societatea contemporană.

Dr. Alina Felea

INSEMNĂRI DE PE MANUSCRISE ȘI CĂRȚI VECHE DIN ȚARA MOLDOVEI.

Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu.

Volumul I (1429-1750), Iași: 2008 XXX+665 p.; volumul II (1751-1795), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2008 XXIV + 667 p; volumul III (1796-1828), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2009, XXIV+750p.

Recent au apărut la Iași, la Casa Editorială Demiurg, trei corpus-uri de *Insemnări de pe manuscrise și cărți vechi din țara Moldovei* din perioada 1429-1750, 1751-1795 și respectiv 1796-1828, editate de I. Caproșu și E. Chiaburu, o contribuție istoriografică de mare valoare și care adună între coperti un număr imens de note ale posesorilor sau cititorilor cărților. Volumele sunt structurate în: *Bibliografie, Sigle și prescurtări, Insemnări și Indice general*, iar primul volum începe cu o prefață a autorilor, în care este reliefată importanța vechilor însemnări pentru istoria noastră politică, economică, socială și cea a culturii.

Este cunoscut că primele scrieri literare românești sunt de factură religioasă. Manuscrisele, apoi tipăriturile au contribuit în esențială măsură la menținerea spiritului de credință creștină ortodoxă, a limbii române literare și a unității neamului românesc. În ultimul timp se manifestă un interes sporit pentru valorile bibliofile, aflate în bibliotecile personale, de profil sau ale bisericilor. Cărțile vechi bisericești sau laice au fost și sunt costisitoare, dar dacă apreciem rolul și locul lor în istoria noastră constatăm că ele au o valoare inestimabilă. Importanța acestor cărți constă și în faptul că însemnările posesorilor de multe ori pot fi considerate adevărate surse istorice. Autorii notelor scriau pentru „ca să știe” sau că „mâna va putea, iar slova în veci va trăi”. Consemnările manuscrise au un caracter destul de variat ca tematică. Prin ele se pot restabili itinerarele pe care s-au deplasat cărțile în timp, se pot constata și confirma unele fenomene naturale, cutremure de pământ, epidemii, calamități, evenimente istorice, se pot afla date inedite despre personalități, restaurarea locașelor de cult, pe care documentele scrise uneori nu le constată.

Autorii au dreptate atunci când afirmă că „provenite de la mii de persoane de pe întreg cuprinsul țării, însemnările au o încărcătură emoțională mai pronunțată decât multe alte categorii de izvoare”. Însemnările de pe cărți vechi reflectă „mentalul colectiv, psihologia de masă și cea individuală, comportamentul uman”.

Vechile însemnări sunt importante și prin faptul că ele reflectă, iar uneori descriu, diferite evenimente politice, care s-au produs atât în teritoriile locuite de români, cât și în afara lor. Examineate atent și coroborate cu alte surse istorice, aceste informații pot oferi precizări importante, utile în descrierea unor evenimente din istoria noastră.

Cadrul cronologic al însemnărilor din aceste *corpus*-uri este destul de extins, iar autorii au cuprins note manuscrise de tematică variată. În primul volum cititorul interesat va întâlni însemnări în slavonă, traduse cu grijă și în limba română. Autorii, alături de însemnările recoltate, au inclus un mare număr de însemnări publicate anterior, iar adunate împreună, vor oferi un prilej mai bun pentru deschiderea unor noi orizonturi de cercetare.

Este meritoriu că, alături de *corpus*-ul însemnărilor, aceste volume conțin și *Indice general*, care facilitează lucrul științific, sau al celor interesați de conținutul însemnărilor.

Fără îndoială, aceste volume de însemnări de pe cărți vechi își vor ocupa locul meritat în rândul lucrărilor de mare valoare din istoriografia românească, și alături de alte surse istorice vor fi foarte utile cercetătorilor preocupați de diferite teme și perioade istorice.

dr. Igor Cereteu

ISTORIOGRAFIA SEPARATISMULUI TRANSNISTREAN.

lași: Lumen, 2008. 140 p.

Autor Lidia Prisac

Autoarea, prin demersul pe care și-l asumă, se înscrie printre cercetătorii istoriei recente din spațiul românesc. Evenimentele din Transnistria – o ruptură atât de apropiată în timp, și discursurile care i-au urmat, de cele mai multe ori acuzatorii intransigenți și pretins pacifiste, fiind chiar cei care lucrează la surparea malurilor, pe care ulterior și o reclamă spre legitimarea propriului discurs. Fapt care de altfel a și fost foarte bine surprins de autoare în analiza istoriografică pe care a făcut-o.

De la început L. Prisac ține să argumenteze de ce a ales istoriografia. „Istoriografia urmează cu fidelitate climatul, atmosfera în care se naște, în care se scrie. Or din acest punct de vedere nimic nu este mai revelator pentru spiritul timpului, decât analiza istoriografiei, o retrospectivă atât a

scrisului istoric, cât și a principalelor curente și tendințe care animă epoca” (p. 15). Autoarea a ales ca și cadru cronologic pentru lucrările prezentate, perioada 1992-2007. După cum specifică în introducere, „dezideratul esențial reținut în expunerea

noastră constituie faptul că separatismul transnistrean marchează produsul geopolitic al intereselor Rusiei în zonă” (p. 19).

Lucrarea este structurată în trei capitole. Primul dintre acestea este „Separatismul transnistrean reflectat în lucrările autorilor autohtoni din Republica Moldova” (pp. 21-58). Autoarea trece în revistă un număr impresionant de autori, deși manifestă și o doză de autocriticism când afirmă că au fost „prezentate de noi, un sumar doar a lucrărilor de o importanță notorie” (p. 30). Concluzia e – „conform opiniilor majorității autorilor din Republica Moldova, esența separatismului transnistrean constă în interesele geopolitice și geostrategice ale Rusiei, alimentat prin politica economică a ei față de Moldova și asigurat de prezența Armatei a 14-a în partea de est a țării” (p. 58).

Al doilea capitol se referă la „Problema transnistreană și separatismul în literatura occidentală și din România” (pp. 59-86). Deși istoriografia română și cea din vest au fost puse în același capitol, lor le sunt dedicate paragrafe separate, datorită ușoarelor diferențe de optică pe care le implică. Astfel, prima concluzie e – „autorii occidentali, practic în unanimitate consideră că Federația Rusă *jonglează* cu problema diferendului transnistrean și soluționarea acestuia, subliniind că Rusia, în esență este interesată să mențină influența sa în spațiul ex-sovietic intact” (p. 84). Pentru autorii occidentali Ucraina nu apare ca un jucător distinct în cazul conflictului transnistrean. Abordarea se schimbă ușor în cazul elucidării problemei de către specialiștii români.

„Importanța diferendului transnistrean, atât pentru Ucraina, cât și pentru Rusia, în opinia autorilor români, constă în dorința Moscovei de a frâna unirea Republicii Moldova cu România, menținând-o în continuare în orbita geopolitică a Rusiei, precum și în posibilitatea de a avea un stat moldovenesc manevrabil” (p. 86).

După părerea noastră, cel mai important capitol al lucrării e al treilea – „Separatismul transnistrean în publicațiile proseparatiste” (pp. 87-108). În cazul autorilor proseparatiști, Lidia Prisac surprinde din start o trăsătură fundamentală – „deși istoricul poate pretinde că și organizează științific informația pentru a dezvălui realitatea faptelor, imaginea care rezultă poate fi fragmentată; cercetătorul poate vedea într-un eveniment sau fenomen istoric *ceea ce vrea el să vadă*” (p. 89). Am adăuga aici că în acest caz nici nu mai putem folosi termenii de istoric sau cercetător, fiindcă avem de a face cu ideologi ai unor regimuri, prin scopul ce și-l propun, și prin ceea ce fac. O ilustrare a antiștiințificității unor autori ruși, ucraineni și nemijlocit de la Tiraspol e foarte bine ilustrată în subcapitolul III.2 „Cultura transnistreană – vectorul politicii proseparatiste” (pp. 91-95). O altă temă speculată de istoriografia antistatalistă e cea a „problemei minorităților naționale” (pp. 95-101). Aici autoarea îi trece în revistă și pe „prolificii” P. Șornikov și O. Galușenco, pe V. Kolossov, D. Zaiț, A. Pronin și mulți alții.

Concluzia autoarei e că, „conservarea unui fond mitologic în discursul istoriografic proseparatist a compromis în bună parte o restituire veritabilă a trecutului, a diluat sau falsificat conținuturile istoriografice, a condus la confundarea realității cu ficțiunea (...) Căderea în cursa deformărilor, a fabulațiilor în istoriografia proseparatistă s-a produs din cauza unei abordări ideologice a problemei transnistrene” (pp. 106-107).

În final, după „oceanul” de opinii consultate, pentru autoare devine o certitudine faptul că „istoria separatismului transnistrean este centrată mai mult în zona politicului” (p. 109). După „Concluzii și recomandări” (pp. 109-114), urmează o largă bibliografie ce cuprinde pp. 115-133.

Lucrarea Lidiei Prisac merită să fie parcursă de specialiști, dar și de pedagogi, studenți, elevi, urmînd ca demersul ei să fie susținut și aprofundat și de alți specialiști.

Marius Tărăță

IN MEMORIAM

ЧЛЕН-КОРРЕСПОНДЕНТ АНМ КИРИЛЛ СТРАТИЕВСКИЙ (1929-2007)

80 лет назад, 12 февраля 1929 г. в бедной крестьянской семье в селе Бруштенны Рыбницкого района Молдавской АССР родился будущий ветеран высшей школы и видный ученый Республики Молдова, доктор хабилитат истории, профессор, член-корреспондент АНМ Кирилл Стратиевский. Рано лишился матери. Жил с отцом, с детских лет приходилось не только учиться в школе, но и работать летом в колхозе. То было трудное и тревожное предвоенное время, когда большая Страна Советов и в т.ч. крохотная Молдавская Автономная Республика, напрягая все силы, пыталась вырваться из оков хозяйственной и культурной отсталости.

После окончания семилетней школы в 1945 г. он был принят на рабочий факультет (рабфак) при Кишиневском педагогическом институте, где готовили будущих абитуриентов для поступления на свои факультеты, а затем стал студентом исторического факультета этого вуза. Уже тогда у него проявился интерес к преподавательской работе в высшей школе. После завершения пединститута он некоторое время проработал ассистентом на кафедре, а затем поступил в аспирантуру. Тема диссертации была близка ему по жизни – трудовая деятельность колхозного крестьянства Молдавской АССР в довоенные годы.

Успешная защита кандидатской диссертации в 1959 г. позволила К.В. Стратиевскому активизировать свою педагогическую и научную деятельность. В начале 60-х годов он переходит на работу в Кишиневский государственный университет. Здесь раскрывается его талант преподавателя и наставника молодежи, он становится доцентом кафедры истории, расширяется диапазон его общественной и научной деятельности.

Вскоре К. В. Стратиевский со своими коллегами впервые в молдавской историографии издает книгу по аграрной истории, в которой показывается процесс коллективизации крестьянских хозяйств в разное время – в левобережных и правобережных районах республики. Он интенсивно начинает работать над своей докторской диссертацией, также посвященной родному краю.

В октябре 1964 г. К. В. Стратиевского утверждают первым заместителем Министра народного образования МССР. На этом посту по-новому раскрывается его талант организатора, педагога, исследователя. Помимо своей непосредственной работы в министерстве он читает лекции студентам, ведет научно-исследовательскую деятельность. В 1968 г. его назначают заведующим кафедрой Кишиневского политехнического института им. С. Лазо, где он успеш-

но проработал в этой должности более 20 лет. Его работа здесь как преподавателя тесно переплетается с научным процессом, подготовкой аспирантов, активной публикацией результатов своих исследований. В 1975 г. он защищает докторскую диссертацию «Социалистическая реконструкция и развитие промышленности и сельского хозяйства МАССР (1926-1937)», текст которой годом раньше был опубликован отдельной книгой. Это солидное монографическое исследование, в котором детально и поэтапно рассматривались и анализировались две самые важные отрасли народного хозяйства и трудовая деятельность рабочих и крестьян МАССР. Вскоре ему присваивают звание профессора. Одновременно профессиональный рост сопровождается активной и разносторонней общественной и пропагандистской деятельностью, в т.ч. и в выборных партийных и советских органах, на посту руководителя столичной организации общества «Знание».

Плодотворная научная и педагогическая деятельность К. В. Стратиевского отражена в его 9 монографиях, более 200 статьях. За весомый вклад в научный процесс он в 1989 г. был избран членом-корреспондентом Академии наук Молдавской ССР. Многолетний и разносторонний труд К. В. Стратиевского по достоинству был оценен обществом и государством. Он был награжден Орденом Октябрьской Революции, Орденом Трудового Красного Знамени и другими знаками отличия, удостоен звания Лауреата Государственной премии Молдавской ССР. В памяти близких, а также своих коллег и всех тех, кто был с ним знаком, К. В. Стратиевский навсегда останется жизнерадостным человеком, оптимистом, великим тружеником в любом деле, за которое он брался.

И.И. Жаркуцкий, директор Института истории,
государства и права АНМ, доктор истории;
Л.И. Рошка, академик АНМ;
В.И. Царанов, член-корреспондент АНМ;
Л.Е. Бульмага, доктор истории

SUMAR

STUDII

- Obârșia și familia lui Luca Arbure în lumina unor izvoare inedite.
Andrei EȘANU, Valentina EȘANU 3
- Memoria colectivă și practicile memoriei în Republica Moldova: o perspectivă de cercetare istorică. *Virgiliu BÎRLĂDEANU, Ludmila COJOCARI* 22
- Neamul boieresc al Năculeștilor în Țara Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea. *Sergiu BACALOV* 32
- «Румынское направление» российской военной разведки (1900-1908 гг.).
Артём А. УЛУНЬЯН 48
- Религиозно-нравственная концепция права В.С. Соловьева. *А.А. БОЧКОВ* 62

DOCUMENTAR

- Documente privitoare la cioclii din Moldova pruto-nistreană (sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea). *Teodor CANDU* 69

COMUNICĂRI

- Head of the Polish General Staff Visiting Romania in 1930. *Magdalena STRYKIER* 78
- Работа Агитпропа Исполнительного Комитета Коммунистического Интернационала по подготовке пропагандистских кадров зарубежных компартий (1920-1928 гг.).
Елена ГАПИОНОК 83
- Молдавская АССР. *О. С. ГАЛУЩЕНКО* 89
- Interviul – valență a democratizării discursului istoriei recente. *Ion XENOFONTOV* 101

RECENZII

- Dinastia Cantemireștilor (secolele XVII-XVIII). Coord., red. șt. acad. *A. Eșanu, Valentina Eșanu* 107
- Confesiune și căsătorie în spațiul românesc. Sec. XVII-XXI. Studii de demografie istorică. Coord. *Corneliu Pădurean, T. Ciobanu* 110
- Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787-1800). Volumul XI. (realizatori *Larisa Svetlicinii, acad. Demir Dragnev și Eugenia Bociarov*). *Florin Marinescu* 111
- Creștinismul pe înțelesul tuturor. Autor *Nicolae Fuștei, Diana Sofian, Lilia Zabolotnaia* 112
- Concubinage, illegitimacy and morality on the Romanian territory between the 17th and 20th century. Editors *Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean, Alina Felea* 113
- Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus editat de *I. Caproșu și E. Chiaburu*. Volumul I (1429-1750), Iași: 2008 XXX+665 p.; volumul II (1751-1795), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2008 XXIV + 667 p.; volumul III (1796-1828), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2009, XXIV+750p. *Igor Cereteu* 115
- Istoriografia separatismului transnistrean. Autor *Lidia Prisac, Marius Tărăța* 116

IN MEMORIAM

- Член-корреспондент АНМ Кирилл Стратиевский (1929-2007) 118

CONTENT

STUDIES

The origins of Luca Arbure's family founded on inedited written historical sources. <i>Andrei EȘANU, Valentina EȘANU</i>	3
Collective memory and practices of memory in the Republic of Moldova: a perspective of historical research. <i>Virgiliu BÎRLĂDEANU, Ludmila COJOCARI</i>	22
Boyar's dynasty Naculeshti from Moldova (XVII – begining of XVIII centuries). <i>Sergiu BACALOV</i>	32
"Romanian direction" of Russian military reconnaissance (1900-1908). <i>Arteom A. ULUNEAN</i>	48
V. S. Solovjov's religious-ethical conception of law. <i>A.A. BOCHKOV</i>	62

DOCUMENTARY

Some documents concerning the gravedigger guild from eastern Moldova, at the end of the XVIIIth beginning of the XIXth centuries. <i>Teodor CANDU</i>	69
--	----

COMUNICATONS

Head of the Polish General Staff Visiting Romania in 1930. <i>Magdalena STRYKIER</i>	78
The Agitprom campaigns for training propaganda staff of foreign communist parties in the period of 1920 – 1928. <i>Elena GAPIONOK</i>	83
Moldavian ASSR. <i>O. C. GALUSHCHENKO</i>	89
The interview – essential component of democratization of framework of the recent history. <i>Ion XENOFONTOV</i>	101

REVIEWS

Dinastia Cantemireștilor (secolele XVII-XVIII). Coord., red. șt. acad. A. Eșanu. <i>Valentina Eșanu</i>	107
Confesiune și căsătorie în spațiul românesc. Sec. XVII-XXI. Studii de demografie istorică. Coord. <i>Corneliu Pădurean</i> . <i>T. Ciobanu</i>	110
Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787-1800). Volumul XI. (realizatori <i>Larisa Svetlicinii</i> , acad. <i>Demir Dragnev</i> și <i>Eugenia Bociarov</i>). <i>Florin Marinescu</i>	111
Creștinismul pe înțelesul tuturor. Autor <i>Nicolae Fuștei</i> . <i>Diana Sofian, Lilia Zabolotnaia</i>	112
Concubinage, illegitimacy and morality on the Romanian territory between the 17 th and 20 th century. Editors <i>Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean</i> . <i>Alina Felea</i>	113
Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus editat de <i>I. Caproșu</i> și <i>E. Chiaburu</i> . Volumul I (1429-1750), Iași: 2008 XXX+665 p.; volumul II (1751-1795), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2008 XXIV + 667 p.; volumul III (1796-1828), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2009, XXIV+750p. <i>Igor Cereteu</i>	115
Istoriografia separatismului transnistrean. Autor <i>Lidia Prisac</i> . <i>Marius Tărăță</i>	116

IN MEMORIAM

Academician <i>Stratievski K.</i> (1929-2007).....	118
--	-----

CONDIȚII NECESARE DE INCLUDERE A PUBLICAȚIILOR ȘTIINȚIFICE ÎN „REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI”

Revista prevede publicarea studiilor aparținând colaboratorilor Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, instituțiilor academice, centrelor universitare și științifice din republică și din străinătate. Tematica revistei include rezultatele studierii unor probleme referitoare la istoria Moldovei și istoria Europei din cele mai vechi timpuri până în prezent. Cercetarea se bazează pe surse documentare, inclusiv din arhive. Articolele pot fi prezentate în limba română, rusă, sau în alte limbi europene (franceză, engleză, germană, bulgară, polonă etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (articole, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

– **Textul.** Volumul articolului să nu depășească 1 c.a., aproximativ 18-20 de pagini, cel al recenziilor maximum 3 pagini. Se va prezenta manuscrisul și forma electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în forma finală.

– **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele, prenumele autorului. Titlul lucrării. Locul: editura, anul, pagina.** De ex., *Leașco I., Ungureanu T. Ialoveni. Chișinău: Licorn, 2003, p. 50*

– **Rezumat.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză) cuprinzând 400-500 de caractere, **comunicările mici, recenziile nu conțin rezumate.**

– **Date despre autor.** La sfârșitul textului se anexează unele informații despre autor: numele, prenumele, gradul științifico-didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.

– **Data prezentării (revizuirii) articolului.**

– **Materialul ilustrativ** se prezintă în format A4, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Fotografiiile și desenele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Extras din procesul verbal cu recomandarea spre publicare. Articolele sunt discutate și recenzate în sectoarele instituțiilor, la catedre etc., care le recomandă spre publicare. Articolele le recenzează și membrii Colegiului de redacție. Fiecare articol este recenzat la ședința Colegiului de, cel puțin, 2 recenzenți. În cazuri excepționale și discutabile sunt invitați experți din afara colegiului. Opinia și observațiile recenzenților sunt fixate într-un proces-verbal și adus la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat.

Manuscrisele (două exemplare) și varianta electronică pot fi prezentate direct la Colegiul de redacție (Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, str. 31 August, 82, MD-2012, Chișinău) sau trimise prin e-mail: iisdasm@mail.md; Telefon: 23-33-10

Selecția articolelor și materialelor o efectuează Colegiul de redacție, format în majoritatea sa din colaboratori științifici ai Centrului Studii Istorice al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

Cercetările, concluziile și interpretările expuse în materialele publicate în revistă aparțin autorilor materialelor și nu pot fi considerate ca reflectând politicile și opiniile Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

În cazul retipăririi materialelor revistei este obligatoriu a indica sursa.

Culegere și paginare computerizată. Semnat pentru tipar 02 aprilie 2009.

Format 70×100 1/16. Tipar ofset. Coli de tipar conv. 10,24.

Imprimit la I.S."Dinamo" – M.A., 2007, mun. Chișinău, str. Șciusev, 106.

